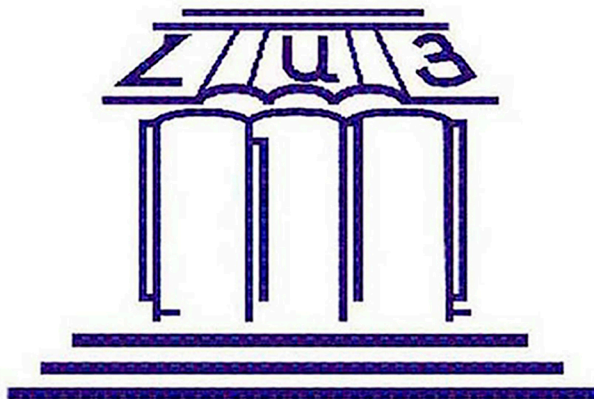




Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով

ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻՆ ԿԻՑ
ՀԵՌԱԿԱ ՈՒՍՄԱՆ ԲՅՈՒՐՈ

Չեռազբի իրավունքով

ԼԵԶՎԻ ՅԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԿՈՒՐՍ II

1931 թ.

ԳԵՈՐԳ ԱՍԱՏՈՒՐ

ՄԵՐԶԱՐԵՎԵԼՔԻ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

ՎՐԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Լ. ՆՄՈՒՇՆԵՐ ՊՈԵԶԻԱՅԻՑ

899.962.1

Ա - 73

ՅԵՐԵՎԱՆ 1931.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԱՆԿԱԿԱՐԺԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻՆ ԿԻՑ
ՀԵՌԱԿԱ ՈՒՍՄԱՆ-ՔՅՈՒՐՈ

899.962.1

Չեռազդի Իրավունքով

Ա - 73 աք
ԼԵԶՎԻ ՅԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԿՈՒՐՍ II

1931 թ.

ԳԵՈՐԳ ԱՍԼՏՈՒՐ

ՄԵՐԶԱՐԵՎԵԼԻԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

ՎՐԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
Ի. ՆՍՈՒՆՆԵՐ ՊՈԵԶԻԱՅԻՑ

ՅԵՐԵՎԱՆ. 1931

ՊԵՏՏՐԱՏԻ ՏՊԱՐԱՆ 1542
ԳՐԱՌԵՊ. 2903 (Բ)
ՊԱՏՎԵՐ 886
ՏԻՐԱԺ 1000



ՀԱՌԱՋԱԲԱՆ

Դրականության դասընթացին անցնելիս ամենագլխավոր նշանակությունը պետք է տալ գրական աղբյուրների ծանոթությանը: Ուսանողը կարող է և ինքը վորոշ յեզրավակումներ ու բնդհանրացումներ դուրս բերել աղբյուրների ծանոթանալուց հետո:

Արեվելի գրականության և մասնավորապես վրաց գրականության պատմության դասընթացին անցնելիս մեր Պետական Համալսարանում մենք հանդիպեցինք մեծ խոչընդոտների — աղբյուրների բացակայությանը հայերեն լեզվով: Դարերով կողմ կողմի ապրած ժողովրդները, հայեր և վրացիք, շատ էիչ էլին ֆանաչում իրարու գրականության միջոցով: Յերքե արձակ բելլետրիստիկայից մենք ունեցել ենք մի քանի բարգմանություններ, այն էլ պատահական (գլխավորապես Արամյանյանի «Մուրնի» մեջ տպված), պոեզիայից գրեթե վոչինչ չունեցինք: Խորհրդային իշխանության ժամանակ միայն լույս տեսավ վահան Տերյանի հայտնի բարգմանությունը Բուսթալեուց և անա, վերջերս, վրացի և հայ գրական յերիտառարության փոխադարձ ծանոթությունը տվեց մեզ մի քանի նմուշներ վրաց պոուլետ-պոեզիայից:

Այսպիսով մեր առաջ դրված եր մի ծանր խնդիր — վրաց գրականության պատմությունը մեր անկնդիրներին լուսաբանել բարգմանական աղբյուրներով:

Այս նպատակով մենք հավաքեցինք հայ գրականության մեջ ցրված վրաց պոեզիայի այն բոլոր հատ ու կտրք բեկորները, ինչ արժանի յեր ուշադրության և ավելացրինք շատ ավելին մեր բարգմանությամբ, քանիդացած գաղափար տալու համար մեր ունկնդիրներին մեզ հետաքրքրող առարկայի մասին:

Անկասկած այն ամենը, ինչ մենք տալիս ենք, շատ հեռու
յե սպառիչ լինելու հավակնությունից: Դա ավելի յերկար,
ժամանակի և մեծ աշխատանքի գործ է: Այնուամենայնիվ
մեր տված փչը շոշափում է վրաց պոեզիայի զարգացման
հիմնական մոմենտները. սկսած «Վասկե XII» դարից մին-
չեվ մեր օրերը. ավելի լրիվ ներկայացնելով 19-րդ և 20-րդ
դարերը:

Դրքի վերջում բերած ժողովրդական պոեզիայի նմուշ-
ները, վառմբ անդրադարձնում են վրաց ժողովրդի բնորոշ
գծերը և նրա ստեղծագործական ունակությունը, զգալի չա-
փով լրացնում են մեր գլխավոր գործը:

Ներկա պրակը ծառայելու յե Հեռակա կուրսերի ուսանա-
լուքյանն իրենվ նյութ մեր տրվելիք առաջադրությունների
մշակման համար:

Ցերկրորդ պրակը բովանդակելու յե իր մեջ վրաց գրա-
կանության համառոտ պատմությունը և նրա ծրագիրը:

Դրքի մեջ տպված անստորագիր բարգմանություններն
արել ենք մենք: Ժամանակակից պոետների մասը կազմելիս
մեզ զգալի չափով ոգնել են իրենց բարգմանություններով
մեր ունկընդիրները՝ Մանկավարժական ինստիտուտի ուսա-
նող-բանաստեղծները:

Գ. ԱՍԱՏՈՒՐ

ՇՈԹԱ ՐՈՒՍԹԱՎԵԼԻ

XII ԴԱՐ

Շոթա Րուսթավելին (Րուսթավելին), վրացական դրո-
կանության կլասիկ չրջանի (XII դար— «Վասկեդար») ամե-
նայայտուն ներկայացուցիչը, միևնույն ժամանակ վրացինե-
րի ամենամեծ բանաստեղծը, համարվում է ժամանակակից
Հայկազուն Թամար թագուհուն (1184—1219) և իր վեպը՝
«Ընձենավորը» ձոնել և նույն թագուհուն: Թե ով էր Րու-
սթավելին՝ մինչև հիմա վերջնականապես պարզված չէ և այդ
հարցն առիթ է ավել չատ, իրար հակասող, կարծիքների:
Վեպի մեջ Շոթան իրան անվանում է «մեսի»: Մեսիս ժողո-
վրդի հայրենիքը՝ Մեսիսթը, վուր իր մեջ պարունակում էր
Րուսթավ ամանը և Ախալցխե մայրաքաղաքը, 12-րդ դա-
րում կազմում էր ինքնավար պետություն, բավականին զար-
գացած կուլտուրայով: Նրա պետերը, «Աթաբեգ» տիտղո-
սով, յենթարկվում էյին վրաց թագավորների գերելխա-
նության: Րուսթավելին «Ընձենավորի» նյութն առել է պարս-
կերենից և, համաձայն սկզբնական Մասի կարծիքի, իր
վեպը գրել է իր մայրենի լեզվով՝ մեսիերեն, Վուր վրաց լեզվի
մի բարբառ է, սակայն պարունակում է իր մեջ մեծ
բանաստեղծամբ մեսիերին դրացի հայերից փոխ առած բա-
սեր և ապա, հետագայում, բեղունել էր նաև պարս-աբար-
թուրքական բառեր: Շոթա Րուսթավելին, նույն գիտնակա-
նի կարծիքով, Մեսիսթի Ֆեոդալներից մեկն էր, Կրոնով
մահմեդական:

« ԸՆԶԵՆԱՎՈՐԸ »

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

I ԶՈՆ

Նա, վոր ուշտով ամենալոր հաստեց յերկնի կամարն անհուն,
Ծնեց վերուստ և արվեց չունչ ամեն շնչի տիեզերքում,
Պարզեց մեզ հոգն ու տեր ենք անեղբույթյան այս բաղձադույն —
Նա և կարգում յերկրում արքա ի պատկեր յուր և ի հանդույն:

Տերը միակ, վոր կերտեցիր կերպով հաստատ ամեն մարմին,
Տո՛ւր զորություն, չե՛ր ոչնախան, վոր տապալեմ սատանային,
Տո՛ւր խնթություն սիրահարի, հուր-սեր անչեք մինչև չերիմ,
Տուր թողություն այն աշխարհում անթիվ, անթիվ իմ մեղքերին:

Առյուծին և վնայի վհան, նիդակ և սուր. ահա՛ — արքայ,
Թամար-արև արքայուհի, ում այտն և՛ լալ, ում վարան՝ աղաթ.
Կը հանդգնե՞մ արդյոք դովել քեզ իմ յերգով, արևի հաստ,
Քեզ, ում նայոցն, արդարապես, վայելում և շաքար ու կաթ:

Յերգե՛նք Թամար արքայուհուն, լալով արյուն-արցունք ստատ,
Նըրան ձոնած յերգը՝ բնտիր և ինձ թանաք՝ լըճերը սաթի,
Ու դըրիչ ինձ՝ դողդոջն յեղեղ. յերգըն վորպես սուրբալը մի խայթ,
Թող լլսողի սիրար մեխիթ, ճեղքի, վորպես տեղ մի պողպատ:

Պատվիրեց, վոր դովեմ իրան յերգով անուշ ու վարդուն,
Իր հանքն՝ աղեղ, թարթիչը՝ նետ, սաթ-վարսն ու լալն իր

Առամնաչարն իր գեղանի, բյուրեղներից հյուսված սիրուն.
Զե՛ վոր արձիճ-գնդանին էլ մուրճը կարծր քար և փշրում:

Արդ՝ պետք և ինձ յերգիս հս. Կար սիրա, լեզու և արվեստ ճարար.
Թող ուշտ տա ինձ, նա՛ թող ոգնի, իր ձեռքին և միտք ու հանճար.
Այնժամ կողնենք Տարիելին^{*)}: Հիշելու յենք յերեք^{**)} պաթառ.
Հսկա-հերոս միմյանց յեղբայր, վորպես գերի իրար խոնարհ...

Ում ոչքերը չեն ցամաքում լալով ցավից դառն ու անճար,
Յեկե՛ք, ում վոր բախա և ընկել Տարիելի բախալը դժվար.
Կը նստեմ հեղ Բուսթամելիս, կերպեմ խոցված յես չարաչար
Յեվ ինչ վոր ցարդ զբուռյց էր պարզ, պիտի դառնա մարդարալի չար:
ՎԱՀԱՆ ՏԵՐՅԱՆ

II ԳՈՒՍԱՆ

Ինչպես վոր ձին կրթործրվի յերկար ճամփին արաղ վաղքում
Յեվ գնդաձիգն տապալկում հաջող դարկով, ուժով բազկում,
Գուսաններին կը բնորոշե մեծ չափածոն իր հյուսվածքում,
Հանդի, չափի խաղն ու թերին, թըռիչքն ու ձիգ նրբանց խոսքում:

Նա չե գուսան, ով չե տիրում իր արվեստին, լեզվին խոստ,
Ում չափածոն հանկարծ կաղաց, պակսեց տեղին բնորոշ մի բառ...
Գուսանի խոսքն, ինչպես աղբյուր, պիտի հոսա ջինջ, անքաղառ —
Նա անվրեպ չարժե չոգանն^{***)} տապալկում դյուցադնարար:

Ամեն մի մարդ իրեն մրցող գուսաններին հեռ չը կարծի.
Նա չե գուսան, ում բերանից յերկու հառ հանդ մի կերպ թռչի,
Բայց թե նա իր ձեռքով ճիւղստա իր դույզ հանդին համառ կառչի.
Չարուն և նա մոտ ափելի. իր յերազած նա մարդը չի:

Գուսան էլ կա, ինքը փոքրիկ, հասնել ճղնում և մեծերին,
Բայց սիրա նա չե հերոսացնում. նա չե տանում սլաքահի վերին...
Յերգն և նրման թալլ աղեղին անփորձ վորսորդ մանկան ձեռին —
Խոչոր գաղան չի հաջողվում... և կոտորում և մանրերին...

*) Տարիել «Ընձենավորի» գլխավոր հերոսն է:

**) Յերկու մյուս հերոսներն Ավթանդիլն ու Փրեդան:

***) Չոգանը Թիալի ձեկով գործիք էր, վոր գործ էին անում գնդաձիգն-
գնդաքման (գնդախաղի) ժամանակ:

Կան դուստներ. արտահայտվող հանգեաներում կամ յերդերում,
կատակներում, թեթե սիրո կամ նիշելի ալլ գեպերում.
Նըրանք մեկ-մեկ դուր են գալի, թե վոր լինեն պարզ յերկերում,
Բայց վա՛յ նըրան, ով խըճըճվեց իր խայտալոր, մութ մտքերում...

Գուտանը թափն իր հանձարի պետք չե ցըրիւլ տա կողմնակի,
Վողջ եյությամբ, անդալաճան պիտի տրվի մի եյակի.
Նըրա համար միայն ապրի, նըրան դովի, նըչալակի,
Լեզուն վարժի նըրա համար, նըրա՛ն միայն ներդաշնակի:

Իմ ընտրածին,*) հայտնում եմ ձեզ, յերկինքն և վեհ սեփականում.—
Յեա յերկնքի հեա կըմըցեմ—իմ ընտրածով եմ պանծանում.
Անդու՛թ և նա, ինչպե՞ս հովալ, բայց կյանքըս սոսկ և նըրանում.
Նըրան կըզգաք բողավորված այս իմ վեպի մեծ շարանում...

9. Ա.

III ԱՅԻՄԱՆԱՐԸ

Սիրահարը պիտի լինի արևի պես չընաղ ու վառ,
Խոտաճենն և ունեփոք, աղատ դյուցազն ու զորավար,
Կոխում՝ հաղթող, յերկարամիտ, մաքով՝ հարուստ, լեզվով՝ ճարտար.
Ում լիովին չի տրված այս—չի կարող լինել սիրահար:

Սերն և դյութիչ և սքանչելի, խորախորհուրդ և և դժվար,
Զրպետք և նույն դասը դընել և՛ ցանկասեր, և՛ սիրահար.
Սար ու ձոր կա յերկուսի մեջ, տարածության ուլկյան անծայր:
Լավ յրանցեք իմ այս խոսքը և մի՛ խառնեք գըրանք իրար...

Սիրահարը շրնացող չե. նա հաստատ և, հավատարիմ,
Ա՛խ և քաշում յարից բաժան և անդադար հիշում յարին,
Թեկուզ լինի խիտ ու գաժան, յարն և տերն իր, ինքը՝ զերին.
Ի՛նչ և դգվանք, գրկանք, համբույր, յերբ չըկա սեր, սիրտ մտերիմ:

*) Անտրիք վերաբերվում է թամար թաղահայն:

Ով սիրում է ալսոր մեկին, վաղն ուզում է սիրել նոր յար,
Ով չի մաշվում յարից բաժան, չասեք նըրան դուք սիրահար.
Խակություն և, տղայություն, սերը խաղ և նըրա համար,
Իսկը նա յե, ով զսպում է իր յերկրային ըղձերը վառ:

Ճարհտ սերն իր վիշտը միշտ թաղում է խոր, սղա՛ում թաղուն.
Յարից բաժան՝ հոգով իր հեա, մենությունն և քաղցր իր հոգուն,
Յարից հեռու՝ խելակորույս մեռնում է նա, վառվում անքուն,
Թեկուզ արքան թափե զայրույթ, յարի սուտը հեռու խոնարհ*):

ՎԱՀԱՆ ՏԵՐՅԱՆ

*) Վերջին յերկու տունըը հանգուցյալ Տերյանի կողմից վերջնականապես
խմբագրված չեն:

«ԼՆՁԵՆԱՎՈՐԻ»

ՀԱՄԱՌՈՏ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

(ԸՍՏ Դ. ԿՍԻՃԱՇՎԻՈՒ)

Արարատան թաղավոր Բոստանն ուներ մի-միակ դուռը Թինաթին անունով: Եկրուխյան մոտենալով՝ Բոստանին էր զուտըը թաղավոր հայտարարեց և մեծ հանդեպով տունեց նրա թաղավորանալը: Այդ հանդիսի ժամանակ կաղծակերպեց փոքր: Վորից հետո թաղավորին հայտնում են, վաղ Զրի ափին նստած և մի գեղեցիկ յերիտասարդ, փոքր հագած ունի բնձի մորթուց զգեստ և դուռը լաց և լինում: Թաղավորը հրամայեց իր ճորտերին, վաղ ախ յերիտասարդին իրեն մոտ բերեն: Յերիտասարդն ակունջ չարով ճորտերին, իսկ յերր նրանք ուղեցին նրան բռնի տանել, նա բոլոր ճորտերին կատարեց: Թաղավորն ինքը ցանկացավ գերել ուսուցանի յերիտասարդին: Նորից ուղարկեց ճորտերին, իսկ ինքը, իր սպարապետ Ավթանդիլի հետ միասին, ուղեորակի նրա կողմը: Ընձենաղդեստ աղամարդն աչս անդամ էլ լայ ոքի չհասցրեց թաղավորի ճորտերին, բայց յերր նկատեց իրեն մոտեցող թաղավորին, մարտիկեց իր նժուշգը և մի աղջած մեաց աչս տաքսուի յերիտասարդին հանդիպելուց և ուղեց խմանալ նրա ու լինելը: Այս նպատակով նա իր ամբողջ պետության բոլոր անկյունները մարդիկ ուղարկեց: Ստիպեց փոխինչ լիմացալ: Այդ ժամանակ թաղավորը ստա ախ ախրեց, փորովհետև մոտենում էր ին տեսածը դուցի մարդ չէր, այլ սատանա, և փոք նրան հանդիպելը վատ բան կարող էր գաշակել: Ընձենաղդարին տեսնելը հետաքրքրեց նա չնախ և թինաթինին: Սա ուղեց անպայման իմանալ նրա ու լինելը և աչս բանը նա հանձնարարեց սպարապետ Ավթան-

դիլին, վաղին նա սիրում էր և փորից սիրված էր փոխադարձաբար: Ավթանդիլը համաձայնեց և գնաց ոտաքուտի յերիտասարդին փնտռելու: Շատ ման յեկավ Ավթանդիլը, շատ վորոնեց և վերջը հասավ մի քարանձավի, փոք գտնվում էր անտառի մեջ: Այդ քարանձավի մեջ էր ապրում ոտաքուտի յերիտասարդը: Նրա հետ ապրում էր և մի կին: Յերիտասարդի անունն էր Տարիկ, իսկ կնոջ անունը՝ Ամաթ:

Տարիկի պատմածից Ավթանդիլն իմացավ, փոք նա յեր Հնդկաստանի ամիրքաբը (սպարապետը): Տարիկին հայր Սարիգանը ախրում էր Հնդկաստանի մեկ յոթերորդ մասից, սակայն վերջը նա իր պետությունը գիշեց Փարսաղան թագավորին, փոքը ախրում էր Հնդկաստանի մեացած վեց յոթերորդական մասին: Փարսաղանը սրա փոխարեն Սարիգանին ապից ամենամեծ պաշտոնն իր թաղավորությունից մեջ՝ ամիրքաբը պաշտոնը և, բացի գրանից, փորովհետև ինքը ազատ զավակ չունեց, փորդեղեց նրա փորդի Տարիկին և սկսեց դաստիարակել նրան, ինչպես իր ժառանգին: Յերր Տարիկը հինգ տարեկան դարձավ, Փարսաղանն ունեցավ մի աղջիկ՝ Նեստան-Դարեջան: Սկզբում Տարիկն ու Նեստան-Դարեջանը միասին ելին դաստիարակվում, բայց յերր Նեստան-Դարեջանը յոթ տարեկան դարձավ, Տարիկին ուղարկեցին իր հոր տունը, իսկ Դարեջանի դաստիարակությունը հանձնեցին թաղավորի քույր Իսվարին: Յերր Տարիկը տասնհինգ տարեկան դարձավ, նրա հայրը մեռավ: Տարիկը մեկ տարի սպաց, հետ թաղավորը ապից նրան հոր պաշտոնը և աշտախով 16-ամյա Տարիկը դարձավ Հնդկաստանի ամիրքաբը և թաղավորին մոտիկ անձը: Տարիկը չարունակ թաղավորի մոտ էր լինում և նրա հետ միասին պետական գործերն էր վարում կամ խրախճանում և փորսորդությունը պարապում: Իսկ Նեստան-Դարեջանը փակված էր առանձին պարստում և նրան Տարիկը չէր տեսնում: Մեկ անգամ Փարսաղան թագավորը, փորսորդությունից վերադառնալով, իր հետ պաշտոն բերեց և Տարիկին և իր սենյակը մոտեցուց տառն նա մասի Նեստան-Դարեջանի մոտ: Դրսում մեացած Տարիկը, պատահմամբ դուռը բանալու ժամանակ, աչս գիպեցրեց Նեստան-Դարեջանին և նրա գեղեցկությունն աչսպես աղեց Տարիկի

վրա, վոր նա ուշքը կորցրեց և հագիվ նրան ուշքի բերին: Արանից հետո Տարիելը խեղադարի նման սիրեց Նեոտան-Դարեջանին: Նեոտան-Դարեջանն էլ Տարիելին սիրեց: Նեոտան-Դարեջանն իր հավատարիմ նաժիշտի ուսանողակութեամբ նախադրութեան սկսեց Տարիելի հետ և մինչև անգամ տեսնելու՝ եր նրա հետ:

Փարոսադան թագավորն ու նրա կինն իրանց գոտար Նեոտան-Դարեջանի համար սկսեցին վորոնել այնպիսի փեսացու, վոր հետագայում Հնդկաստանի թագավորն էլ նա լիտնար: Իրբն այդպիսի անձը, նրանք հարմար համարեցին Խվարազմ-Շահի (Խիվա) վորդուն և այդ բանի առթիվ խորհրդակցութեան կազմեցին նույն Տարիելի մասնակցութեամբ: Տարիելը, յերբ իմացավ թագավորի և թագուհու մտադրութեանը, այնպես վշտացավ, այնպես իրան կորցրեց, վոր չկարողացավ վոչ մի բան ասել նրանց հակառակ և ամեն բանին համաձայնեց: Թագավորն շատապ մարդ ուղարկեց Խվարազմ-Շահի մոտ և խնդրեց նրան ուղարկել իր մոտ վորդուն իբրև փեսացու և Հնդկաստանի թագավորացու: Եստույ յեկավ և համաձայնութեան պատասխանը: Սրանից հետո ղեկավարներ ուղարկեցին փեսացուին բերելու: Տարիելն այդ ժամանակներում բռնված էր այն մաքով թե ի՞նչ աներ: Ինչպես թոթափեր իրանից կրկնակի ստորացումը, մեկն այն, վոր իր սիրածն ուրիշի ամուսինը պիտի դառնար և մյուսն այն, վոր Հնդկաստանում պիտի թագավորեր ուրիշը և վոչ ինքը, վորին և իսկապես պատկանում էր ժառանգութեանը: Նեոտան-Դարեջանն էլ սաստիկ դարձացավ և գոյրացավ, յերբ լսեց, վոր ինքը, իր սիրած Տարիելը, մասնակցել է այն խորհրդակցութեան, վորի մեջ վճռվել է նրա անգամ համաձայնութեան և տվել: Զայրացած Նեոտան-Դարեջանը կանչեց իր մոտ Տարիելին և շատ խստորեն նրան հշտամբեց: Սակայն յերբ Տարիելը հանդիստ հայտարարեց, վոր նա վոչ վորի չի դիմել վոչ իր սիրածը և վոչ Հնդկաստանի թագավորութեանը, աղջիկը կապեց և սկսեց հարց ու պարզուն առաքարիցից հետացնել: Յերբ իմացավ, վոր Տարիելը պատրաստվել և ուժի գիժել էր ցանկությունը կատարելու, համար, նա խորհուրդ տվեց զաղտով մանել Խվարազմ-Շահի վորդու վրան և այնտեղ սպանել նրան:

Խվարազմ-Շահի վորդու վրան և այնտեղ սպանել նրան:

Փեսացուին մեծ հանդիսով ընդունեցին Հնդկաստանի մեծամեծները: Քաղաքից դուրս իջեցրին նրան հենց Տարիելի պատրաստած վրանի մեջ: Նույն գիշերը Տարիելը հարյուր ռազմիկներով դուրս յեկավ քաղաքից, մոտեցավ փեսացուի վրանին, կտրեց վրանի փեշը և ներս մտավ, յերբ փեսացուն խորը քնած էր: Տարիելը բռնեց փեսացուի վրաններից և նրա դուռը սցռնին զարկեց, սպանեց: Փեսացուի ուղեկիցները յսեցին նրա սպանվելը և սկսեցին աղաղակել: Տարիելը ցտակեց իր նժույգի վրա և իր ուղեկիցների հետ արշավեց իր լեռնաքաղաքը: Նրա հետապնդողները ձեռնունայն վերադարձան:

Փարոսադան թագավորը միայն հիմա գլխի բեկավ, վոր Տարիելը սիրում էր իր աղջկան և վոր այս պատճառով նա այդ բանն արավ: Թագավորն իսկույն ուղարկեց Տարիելի մոտ ղեկավարներ և ազգայրեց թե՛ յեթե դու սիրում ես իմ աղջկան, ինչո՞ւ առաջ չստացիր, ինչո՞ւ ինձ պատասխանատու արիր Խվարազմ-Շահի վորդու արյան համար: Սրա հետ միասին թագավորն իմացավ, վոր նրա աղջիկն ու Տարիելը տեսնվելիս են յեղել իրար հետ: Այդ բանն իրան համար մեծ վիրավորանք համարեց և այնպես զայրացավ իր քույր Դավարի վրա, վոր սպանաց նրան սպանել: Դավարը շատ վախեցավ յեղբոր սպանությունը յսելով և բարկացած՝ վրեժը լուծեց իր դատախարակած Նեոտան-Դարեջանից. սաստիկ ծեծեց նրան, հալհոյեց ու վերջն իր յերկու ճորտերին պատվիրեց, վոր Նեոտան-Դարեջանին նստեցնեն մի արկղի մեջ և մի վորեկ հեռավոր տեղ կորցնեն նրան: Իսկ ինքը՝ զրոնեց հետ դանակով անձնատուտն յեղավ:

Տարիելը, ինչպես վոր պայմանավորվել էր Նեոտան-Դարեջանի հետ, թագավորի կշտամբանքին պատասխանեց թե՛ չու աղջկան յես չեմ ուղում կնութեան առնել, ու՞մ կուգեա՞ տուր, սակայն Հնդկաստանի գահը յես վոչ վորի չեմ դիմել, վորովհետև նա ինձ և պատկանում: Խվարազմ-Շահի վորդուն յես սպանեցի այն պատճառով, վոր դու՝ մտադիր ես Հնդկաստանը նրան հանձնել: Այս պատասխանն ուղարկելու համար, նա խորհուրդ տվեց զաղտով մանել Խվարազմ-Շահի վորդու վրան և այնտեղ սպանել նրան:

կելուց հետո նրա սրտին ծանրացավ վիշտ, փորձահատե պա-
տասխանը ճիշտ չէր լիովին այն չափով, ինչ չափով նա վե-
րաբերում էր Նեստան-Դարեջանին: Տարիելը տխուր դառա-
յալաց քաղաքից և պարսպից սկսեց նայել դեպի այն կողմ,
փորակից նա սպասում էր Նեստան-Դարեջանին: Այն ժամա-
նակ Տարիելը տեսավ հեռվից յեկող մի կին և մի տղամարդ:
Այս կինն էր Ամմաթը դպրկամ մաղերով և յերեսը չանկառած:
Ամմաթը պատմեց Տարիելին, թե ինչպես Դավաթը Նեստան-
Դարեջանին ուղարկեց ինչպիսի անհայտ ուղղութիւնք: Տա-
րիելն այս բանը լսելով շատ վշտացավ և վորոշեց անմիջա-
պէս վորոնել իր սիրածին: Իր հետ տարավ 160 ճորտ և Աս-
մաթին ել հեռը: Տարիելը շատ վնասեց Նեստան-Դարեջա-
նին, բայց նրա հետքը չգտավ: Վերջ է վերջո Մուղղական
պարի իշխան Նուրադին-Փրիդոնից իմացավ, վոր նրա սիրա-
ծին անց են կացրել ծովով այդ քաղաքին մոտ: Տարիելն ու
նրան մտերմացած Փրիդոնը շատ վորոնեցին իրենց ուղար-
կած մարդկանց միջոցով Նեստան-Դարեջանին, բայց չգտան:
Այն ժամանակ հուսակառուր Տարիելը վերջ տվեց վորոնում-
ներին ու վճռեց անտատ ու զաշտերն ընկնել, մարդկանցից
հեռանալ և դարանները հետ տարել: Այդ միջոցին նրա մոտ
գանխում էյին միայն Ամմաթն ու մի քանի ճորտ: Տարիելը
խից գեկերից մի քարանձավ և ընտելեց Ամմաթի հետ ու-
ղանձացած, վորովհետև մնացած ճորտերը գեկերի հետ պա-
տերազմելիս կոտորվել էյին:

Դաշտ ու անտատ ընկած Տարիելը միայնության մեջ էր
ժամանակն անցկացնում և յերբեմնապէս մի տեղ էր յերեսում
կամ մի ուրիշ տեղ, իսկ յերբեմնապէս վերադառնում էր քա-
ղաքում եր փորեկ մարդու իր թափառումների ժամանակ,
չտապով գլուխը հեռացնում էր և վոչ վոքի հետ չէր խոսում:
Իր սիրածը պատկերանում էր նրան ընձի կերպարանքով և
նրա սիրտ համար նա հագել էր ընձենուց զգեստ: Ահա այս
ժամանակն էր, վոր նա հանդիպեց Բոստանի թաղախորին:

Հենց վոր հասավ Ավթանդիլին իր ցանկությանը և ծանո-
պեա ուղեորվեց թիւաթիւի մոտ, բայց Տարիելին խոստացավ
վերադառնալ և ոգնել նրան Նեստան-Դարեջանին վորոնելու:

Թիւաթիւնն ու Բոստանը շատ ուրախացան Ավթանդիլի վե-
րադառնալու և ցանկացած տեղեկություններն առանալու
համար: Յերբոր Ավթանդիլը Թիւաթիւին հայտնեց իր ցան-
կությունը նորից վերադառնալու Տարիելի մոտ, նա համա-
ձայնություն տվեց, սակայն Բոստանը մերժեց և թույլ չէր
տալիս մեկնել: Այն ժամանակ Ավթանդիլը ծածուկ փախավ:
Տարիելին նա տեսավ նորից նույն քարանձավի մոտերքում
մի դաշտի մեջ ուշքը կորցրած: Այստեղից նա ուղեորվեց
Նեստան-Դարեջանին վորոնելու և ծով ու ցամաք մահ յե-
կավ: Վերջը հասավ մի քաղաք, վորտեղ նա տեղեկություն-
ներ առացավ Նեստան-Դարեջանի մասին մի վաճառականի
Փառման անունով կնոջից, վորի հետ նա դիտարկեցաւ կեր-
պով սիրային կույ ընկեց: Նեստան-Դարեջանը մի ժամանակ
յեկել էր Փառմանի մոտ: Փառմանի սմուսինը Նեստան-Դա-
րեջանին նմիբեց իր թաղախորին, վորը մտադիր էր նրան ա-
մուսնացնել իր տղայի հետ: Նեստան-Դարեջանը վախով
թաղախորի պալատից նույն Փառմանի ուսուցակութեամբ,
բայց փախչելու ժամանակ ընկավ Քաջբերի թաղախորի վե-
ղերի ձեռքը, վորն այդ դերի գեղեցկուհուն նմիբեց իր թաղա-
խորին: Այստեղ ել մտադրվեցին Նեստան-Դարեջանը կնո-
թյան տալ արքայադնին: Այս տեղեկություններն առնելուն
պէս Ավթանդիլն ուղեորվեց Տարիելի մոտ և ավետեց նրան
Նեստան-Դարեջանի կենդանի լինելու մասին: Սրանք վորո-
շեցին արշավել Քաջաստանի վրտ և ոգնություն ինդրեցին
իրենց մտերմ Նուրադին-Փրիդոնից: Վերջինս իր զորքերով
ոգնության յեկավ և գիմեցին գեղի Քաջաստան: Մեծ զոր-
ւոթեամբ մոտեցան նրանք այն քաղաքին, վորտեղ դերի յեր
Նեստան-Դարեջանը, մեծ արիւթեամբ շրջվեցին բերդը և
աղառեցին նրան: Հաղթող և ուրախացած հերոսները դա-
ցին նախ Փրիդոնի մոտ, ապա գեղի Տարիելի քարանձավ:
Այստեղից ուղեորվեցին Բոստանի մոտ: Այստեղ փախ-
դարձաբար Տարիելը միջնորդեց Բոստանի առաջ, վոր Թի-
ւաթիւնը տա Ավթանդիլին: Այստեղից հերոսները գնացին
Հուկաստան, վորտեղ Տարիելը դրավեց իր աներոջ դասը:
Նրանք այնտեղ մի քանի որ անցկացրին ուրախ և խրախ-
ձանքների մեջ և ապա Ավթանդիլն ու Փրիդոնը վերադառ-
նան իրենց յերկրները:

«ՇՆՁԵՆԱՎՈՐԸ» ՎԵՊԻՑ ՀԱՏՎԱԾՆԵՐ

ԱՐՔԱՅԱԿԱՆ ՎՈՐՍ *)

Նոր եր ծեգում առավոտը,
Հիդ քաշելով մրթան թաղիք,
Թագավորի տան առջևը
Բուանդկեցավ շուշան-ծաղիկ⁽¹⁾ :

Հագին ունեք շուր ծիրանի,
Դեմքն եր յապութ⁽²⁾ մինաքարած⁽³⁾,
Նիավանիչը⁽⁴⁾ սաղ եր գալի
Քլիսու շալն⁽⁵⁾ եր ոսկեկաթած :

Նրա սիպտակ ձին խրխնջալով
Փորփորում եր նալով⁽⁶⁾ գետին,
Ռոստեանուն միան եր դըցում⁽⁷⁾
Թե հասիլ է վախտը հետին⁽⁸⁾ :

Թագավորը ձիան հեծավ...
Հիդ մընացին չենն ու գեղեր,
Բոչորիչուր տափը տնդղեց⁽⁹⁾
Հալղով կապեց հուրսու տեղեր⁽¹⁰⁾ :

Ծալին⁽¹¹⁾ ել յեկավ մեկ-մեկու վրա,
Հալարովեցավ ինչպես կարկուտ,
Յարար⁽¹²⁾ ենքան մարդկանդ մեկը
Կու գըթընվե՞ր մե մարդ գարդուտ :

*) Բժշկապետ Սարգիս Բասումյանցի (կեղծանունը՝ Սարգիս) Թարգմա-
նությունն արված է թիֆլիսախոսն—գրական լեզվով, անցյալ դարու 60-61
թվականներին :

1) Սպարապետ Ավթանդիլը, վորը պայծառավորվել եր Բոստան Թագա-
վորի հետ վրժի գնալ : 2) Հակինթ : 3) Եծու, Փինիֆա : 4) Նեա ու աղեղ :
5) Ազարալի, չալմալի փաթաթան շալը : 6) Պալտ : 7) Հեշեցնում եր : 8)
Վերջին ժամկետը : 9) Զենեց : 10) Ողակ (չըջան) կապեց վորստեղեր : 11)

Ծիկա տալն⁽¹³⁾ ու չըջըխկոցը
Բղավեցրին սար, դաշան ու մերին,
Հուրսուրդներու⁽¹⁴⁾ անցն ու դարձը
Են տալին արին տակն ու վերին⁽¹⁵⁾ :

Ամեն բանը կարգի նընդավ.
Եկավ, հասավ հուրսու հերթը,
Կոտորուքս ու գրաղի դեիր⁽¹⁶⁾
Զխչըխկում եր սիրտն ու լիրդը :

Իր տասերկու ծառաներուն
Թագավորը հրաման երիտ⁽¹⁷⁾.
«Իմ սըլըլան նիտենիրը⁽¹⁸⁾
Պատրաստ սլահեք ձեռներիդ :

Ուրոր գնամ, իսկի⁽¹⁹⁾ ինձմեն
Մե թեղ ելե⁽²⁰⁾ չըհիդ մընաք.
Յերբոր ուղիմ, քալ լիցի թե
Նիտ հասցնելուն քնդիմանաք» :

Կըցից⁽²¹⁾ հուրսու⁽²²⁾ գալն ու փախը...
Նրանց հետաքը ո՛վ եր պահում.
Նիտեներու սըռսըռոցը
Պատրաստում եր թիքեն մահուն⁽²³⁾ :

Դաստա—դաստա⁽²⁴⁾ դուս թափեցան
Դրսի ելը, եծն ու ջեյրան...
Մի՞թե կանա⁽²⁵⁾ մեմեկ մեմեկ
Անասներին⁽²⁶⁾ համբիլ բերան :

Ռոստեանն ու Ավթանդիլը
Դադաններու վրա գնացին.
Ծալին ել եկավ, վոր իմանա,
Թե շառն ու խերն ում մընացին :

Ամբոս, իսկապես դիմվորները : 12) Արդյոք : 13) Գոռոռոց : 14) Վորսորդ-
ներ : 15) Տակնու վրա : 16) Կոտորածի ե գրաղի ժառին... Նախընթաց որը
Բոստան Թագավորն ու Ավթանդիլը կատակով գրաղ են յեկել, թե ով էրեծ-
ցից ավելի պակաս թվով գողան սպանի, նա յերեք որ առանց գլխարկ ծնա :
17) Տվեց : 18) Նետերը : 19) Ամենեվին : 20) Գոնե, անգամ : 21) Սկզբը :
22) Վորսի, ալսինքն՝ գողանները : 23) Խեղձան բաժինը : 24) Խմբերով, յե-

Նիստանիդներն սրտսրտալով
Մահ են զբզում զազաններուն .
Գրցողներն ել ուծ ին տալի
Իրանց զոռար⁽²⁷⁾ ձեռներուն :

Կոտորուքան ու շրունթուցր⁽²⁸⁾
Արեն⁽²⁹⁾ գունով տափն են ներկում ,
Յերբ հատնում են նիսենիբը ,
Հասցընվում են իրա ջերքում⁽³⁰⁾ :

Դիրավ թե չե նեսն անասուն ,
Զրարիկում⁽³¹⁾ եր թավալ գլուր ,
Մե վուտնափութ⁽³²⁾ չեր անցկենում ,
Միկըտում եր տըրուր-ծըլուր :

Զիաներու վստի փոշին
Վեբ եր ըլում ինչպես վոր մուխ ,
Արեգակի պեծն ու շուղքը
Միքնեցնում եր ամբի պես թուխ :

Հուրսուրգները ծերե ի ծեր
Տափն անցկացան դիփ շափեշափ⁽³³⁾ ,
Սնաններու լաչերու⁽³⁴⁾ վրա
Գրախն եկավ ինչպես վոր քափ :

Կոտորեցին ու խժռեցին⁽³⁵⁾
Գազաններին , չարն եր՝ թե դավ ,
Իրանց վրա հագի շուրը
Այ արենամեն որսվա ելավ⁽³⁶⁾ :

Եստի նրանցմեն դիփ գեղինը
Քրին շրթով կարմըրեցավ ,
Յերգրիքումն ել նըրանց վրա
Հայրն յերկնավոր ջերբեցավ⁽³⁷⁾ :

Գազանները հ գեարքի
Մեկմեկու վրա եյին ննգած ,
Ավթանդիլը՝ կոտեր թե՛
Դրախտու մեջն ե չինար տնգած :

Տափն անցկացան . ջուրն եր վազում .
Զըրի գենը եր մե մերի ,
Են մերու մեջ գազանները
Տուն թափվեցան⁽³⁸⁾ , հառան խերի⁽³⁹⁾ :

Զիաները կանգնատեցան .
Հուրսու վերջն ել արավ շրվին⁽⁴⁰⁾ .
Հուրսուրգները տղամարդք եին—
Նրանք ել հուրսուն զաթար տըվին⁽⁴¹⁾ :

Խոստանանն ու Ավթանդիլը
Իրանք իրանք հանաք աքին ,
Իխտիլաթում⁽⁴²⁾ հիդ պատմեցին՝
Վոնց անցկացան շառն ու բարին :

Են լազաթի իխտիլաթում
Մե ալին խոսք իսկի չրկեր⁽⁴³⁾ .
Նիծաղելով , հանաքներով
Վախան անցկացրին ինչպես ընկեր :

«Յես հազթեցի» — մեկըզմեկուն⁽⁴⁴⁾
Ստում եին խան⁽⁴⁵⁾ սա , խան նա .
«Իմ խփածը վուր ոլըծընի ,
Դուն ել կոսիս թե՛ չի կանա»⁽⁴⁶⁾ :

Վրկեքն⁽⁴⁷⁾ եկան , նրանց հետ մետի⁽⁴⁸⁾
Ման եկողներն հուրսու վախտի .
«Դուք զուրթն⁽⁴⁹⁾ ասեք» — խոսեց արքայն ,—
«Դրազ տանիլն ե բան կուր⁽⁵⁰⁾ բախտի» :

շամակներով : 25) Կարող ե : 26) Անասուններին : 27) Ուժեղ : 28) Դրախտ—
աղատ ընկենիլ : 29) Արյան : 30) Հերթին : 31) Վայելը ընկնում աղմկալի :
32) Քայլ : 33) Արշավասույր : ВСКАЧЬ : 34) Դիակ : 35) Լափեցին , վերջ
տվին : 36) Կեղտոտվեց : 37) Ատաված բարկացավ : 38) Ներս թափվեցին :

39) Շահվեցին : 40) Սրինգ , փող : 41) Վերջ տվին : 42) Զրույց : 43) Մեկ
արանի (անուշգի) խոսք ամենեկին չկար : 44) Միմյանց : 45) Կամ : 46) Դուն
ինքը կասես , վոր իմ գարկածը պրծնել (տողջանալ) չի կարող : 47) Վիշապներ :
48) Թիափն : 49) Ճշմարիտը : 50) Կույր : 51) Վստիդ փոշին , ալսինքն : պատ—

Մեկը նրանցմէն առաջ եկաւ .
«Ա՛րքա, — առաջ ձեռք դռնին, —
«Դուրթը թողած, սուտ-սուտ խոտիլ
Մի՞թե կանաւ փոսուղ փռչին⁽⁵¹⁾ :

Ամեն բանը հիւ չի ապրի⁽⁵²⁾ —
Զիգպես մարդիկ հեշտ չե ղառիլ,
Ամա սրա հիւ նիտ գըցելում
Դուն չիս կանաւ համեմատիլ :

Թե գիտենանք դիփունանցիս⁽⁵³⁾
Մաս-մաս կոնիս, ել ճար չըկա .
Միւր խոսքերը քիւ չին ոգնի,
Մե մաղի չափ քիւ պետք չին դա :

Այթանդիլդ միղանումը⁽⁵⁴⁾
Նիտն եր գըցում ինչի⁽⁵⁵⁾ թեր .
Նրա ծեփելուն⁽⁵⁶⁾, չե թե հուրսը .
Չեր ել դիմնա ինքը դեր :

Դուք երկունը երկու հազար
Գաղաններուն տըվիք ճղավել⁽⁵⁷⁾,
Ամա քսանով Այթանդիլդ
Մահուն երիտ քիզմէն ալել :

Մինձացրածը⁽⁵⁸⁾ վոր անասուն
Նիտն անողորմ շրպըտում եր,
Տիղնիտիլդ միղքանալուն⁽⁵⁹⁾
Դեզնու վըրա շըրըխկում եր⁽⁶⁰⁾

Վորքան վոր դուն նիտ գըցեցիր,
Աստված տա քի ենքան տարի .
Ամա շատ նիտ թողոտածնիլդ
Մինք գեղնեմեն վեր իմք առի⁽⁶¹⁾

Ռոստեանու՛ր, ես ափալը⁽⁶²⁾
Միտն եր գըցում մե խաղ նարդու⁽⁶³⁾ .
Հափությունը դուր եր գալի
Քր մենձացրած տղամարդու :

Սիրում եր սա Այթանդիլին,
Ինչպես բուլբուլն սիրուն վարդը,
Յերբ խոսում եր նրա հետ մենակ,
Մոռանում եր իրան դարդը :

Յերկունեթ հով ծըծելու
Ծառի տակը թըռան դեվեր⁽⁶⁴⁾,
Ետի, ենդի գինգորները
Յըցտովեցան⁽⁶⁵⁾ ինչպես դեվեր :

Նրա տասերիու ծառաները
Կանգնուտեցան բոլորիչուր⁽⁶⁶⁾
Թաղավորի հրամաններուն
Մընում եին⁽⁶⁷⁾ խոնարհ ու լուս :

Ռոստեանն ու Այթանդիլը
Թեկը տըվին իրանց սերին .
Նրանց խաղալուն ու խնդալուն
Քամում եին⁽⁶⁸⁾ Զուրն ու մերին :

ՍԱՐԳԻՍ

107: 52) Զի պատմվի մանրամասն : 53) Ամենքին : 54) Նշանի մեջ : 55)
56) Զարկելուն : 57) Որհասական ճիշ : 58) Մեծացրածը, դաստիա-
բանած, ախրնքն : Այթանդիլը, վորին դաստիարակել եր Բոստանը : 59)
Քիզաղ : 60) Թըրմփում եր : 61) Ախրնքն, քո արձակած նետերից շատը մեկը

բարձրագրէլ ենք գեանից (նրանք չեն դիպել վորսին) : 62) Հանգամանքը :
63) Կարգու խաղի հետ եր համեմատում : 64) Դեպի վար : 65) Յցվեցին,
տեղեկեցին : 66) Ծուրջը (չըջարուր) : 67) Սպասում ելին : 68) Անծառն

ԸՆՁԵՆԱՎՈՐԻՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ

Մեկ անձանանչ ամբին⁽⁶⁸⁾ տեսան
Ջրբի ափին նստած լալիս:

Են ամպահեն թիք եր նրնդած
Ինչպես առու՞մ զնջանալիս:

Բռնած ուներ լսխտով⁽⁶⁹⁾ սե ձի
Նաչխուն լսխտով սակեկարած,
Թամբն ու լըկամ,⁽⁷⁰⁾ դոչլուղ⁽⁷¹⁾, լսխտեն
Մարդրիաներով եին շարած:

Էալիս եր նա հեկեկալով,
Ծով են բրխում աչքեր նրբա,
Քրտրտունքը թաչ⁽⁷²⁾ եր դրբի
Նուր բացելած փարդու փրբա:

Հաղուառու փրա, փերեանցեն,
Ուներ գրցած լնծա մորթին,
Են մորթեմեն գգակ եր ծածկի
Են արմաղան⁽⁷³⁾ աղամորդին⁽⁷⁴⁾:

Նրա դամբլին⁽⁷⁵⁾ եր կուխն սակեմեն
Հաստութենով գորբա⁽⁷⁶⁾ կրտան,
Տեսան թե չէ՝ փափաղեցան
Ջրլիս⁽⁷⁷⁾ մողիկ տեսնել նրբան:

Մնձանանչուն գրգիբն երբ⁽⁷⁸⁾
Թագավորի հրամանքն ենդի⁽⁷⁹⁾
Մնձանանչը փրղճեկալեն⁽⁸⁰⁾
Նուր եկողուն անգած չեդի⁽⁸¹⁾:

40) 2) 3) 4) 5) 6) 7) 8) 9) 10) 11) 12) 13) 14) 15) 16) 17) 18) 19) 20) 21) 22) 23) 24) 25) 26) 27) 28) 29) 30) 31) 32) 33) 34) 35) 36) 37) 38) 39) 40) 41) 42) 43) 44) 45) 46) 47) 48) 49) 50) 51) 52) 53) 54) 55) 56) 57) 58) 59) 60) 61) 62) 63) 64) 65) 66) 67) 68) 69) 70) 71) 72) 73) 74) 75) 76) 77) 78) 79) 80) 81) 82) 83) 84) 85) 86) 87) 88) 89) 90) 91) 92) 93) 94) 95) 96) 97) 98) 99) 100) 101) 102) 103) 104) 105) 106) 107) 108) 109) 110) 111) 112) 113) 114) 115) 116) 117) 118) 119) 120) 121) 122) 123) 124) 125) 126) 127) 128) 129) 130) 131) 132) 133) 134) 135) 136) 137) 138) 139) 140) 141) 142) 143) 144) 145) 146) 147) 148) 149) 150) 151) 152) 153) 154) 155) 156) 157) 158) 159) 160) 161) 162) 163) 164) 165) 166) 167) 168) 169) 170) 171) 172) 173) 174) 175) 176) 177) 178) 179) 180) 181) 182) 183) 184) 185) 186) 187) 188) 189) 190) 191) 192) 193) 194) 195) 196) 197) 198) 199) 200) 201) 202) 203) 204) 205) 206) 207) 208) 209) 210) 211) 212) 213) 214) 215) 216) 217) 218) 219) 220) 221) 222) 223) 224) 225) 226) 227) 228) 229) 230) 231) 232) 233) 234) 235) 236) 237) 238) 239) 240) 241) 242) 243) 244) 245) 246) 247) 248) 249) 250) 251) 252) 253) 254) 255) 256) 257) 258) 259) 260) 261) 262) 263) 264) 265) 266) 267) 268) 269) 270) 271) 272) 273) 274) 275) 276) 277) 278) 279) 280) 281) 282) 283) 284) 285) 286) 287) 288) 289) 290) 291) 292) 293) 294) 295) 296) 297) 298) 299) 300) 301) 302) 303) 304) 305) 306) 307) 308) 309) 310) 311) 312) 313) 314) 315) 316) 317) 318) 319) 320) 321) 322) 323) 324) 325) 326) 327) 328) 329) 330) 331) 332) 333) 334) 335) 336) 337) 338) 339) 340) 341) 342) 343) 344) 345) 346) 347) 348) 349) 350) 351) 352) 353) 354) 355) 356) 357) 358) 359) 360) 361) 362) 363) 364) 365) 366) 367) 368) 369) 370) 371) 372) 373) 374) 375) 376) 377) 378) 379) 380) 381) 382) 383) 384) 385) 386) 387) 388) 389) 390) 391) 392) 393) 394) 395) 396) 397) 398) 399) 400) 401) 402) 403) 404) 405) 406) 407) 408) 409) 410) 411) 412) 413) 414) 415) 416) 417) 418) 419) 420) 421) 422) 423) 424) 425) 426) 427) 428) 429) 430) 431) 432) 433) 434) 435) 436) 437) 438) 439) 440) 441) 442) 443) 444) 445) 446) 447) 448) 449) 450) 451) 452) 453) 454) 455) 456) 457) 458) 459) 460) 461) 462) 463) 464) 465) 466) 467) 468) 469) 470) 471) 472) 473) 474) 475) 476) 477) 478) 479) 480) 481) 482) 483) 484) 485) 486) 487) 488) 489) 490) 491) 492) 493) 494) 495) 496) 497) 498) 499) 500) 501) 502) 503) 504) 505) 506) 507) 508) 509) 510) 511) 512) 513) 514) 515) 516) 517) 518) 519) 520) 521) 522) 523) 524) 525) 526) 527) 528) 529) 530) 531) 532) 533) 534) 535) 536) 537) 538) 539) 540) 541) 542) 543) 544) 545) 546) 547) 548) 549) 550) 551) 552) 553) 554) 555) 556) 557) 558) 559) 560) 561) 562) 563) 564) 565) 566) 567) 568) 569) 570) 571) 572) 573) 574) 575) 576) 577) 578) 579) 580) 581) 582) 583) 584) 585) 586) 587) 588) 589) 590) 591) 592) 593) 594) 595) 596) 597) 598) 599) 600) 601) 602) 603) 604) 605) 606) 607) 608) 609) 610) 611) 612) 613) 614) 615) 616) 617) 618) 619) 620) 621) 622) 623) 624) 625) 626) 627) 628) 629) 630) 631) 632) 633) 634) 635) 636) 637) 638) 639) 640) 641) 642) 643) 644) 645) 646) 647) 648) 649) 650) 651) 652) 653) 654) 655) 656) 657) 658) 659) 660) 661) 662) 663) 664) 665) 666) 667) 668) 669) 670) 671) 672) 673) 674) 675) 676) 677) 678) 679) 680) 681) 682) 683) 684) 685) 686) 687) 688) 689) 690) 691) 692) 693) 694) 695) 696) 697) 698) 699) 700) 701) 702) 703) 704) 705) 706) 707) 708) 709) 710) 711) 712) 713) 714) 715) 716) 717) 718) 719) 720) 721) 722) 723) 724) 725) 726) 727) 728) 729) 730) 731) 732) 733) 734) 735) 736) 737) 738) 739) 740) 741) 742) 743) 744) 745) 746) 747) 748) 749) 750) 751) 752) 753) 754) 755) 756) 757) 758) 759) 760) 761) 762) 763) 764) 765) 766) 767) 768) 769) 770) 771) 772) 773) 774) 775) 776) 777) 778) 779) 780) 781) 782) 783) 784) 785) 786) 787) 788) 789) 790) 791) 792) 793) 794) 795) 796) 797) 798) 799) 800) 801) 802) 803) 804) 805) 806) 807) 808) 809) 810) 811) 812) 813) 814) 815) 816) 817) 818) 819) 820) 821) 822) 823) 824) 825) 826) 827) 828) 829) 830) 831) 832) 833) 834) 835) 836) 837) 838) 839) 840) 841) 842) 843) 844) 845) 846) 847) 848) 849) 850) 851) 852) 853) 854) 855) 856) 857) 858) 859) 860) 861) 862) 863) 864) 865) 866) 867) 868) 869) 870) 871) 872) 873) 874) 875) 876) 877) 878) 879) 880) 881) 882) 883) 884) 885) 886) 887) 888) 889) 890) 891) 892) 893) 894) 895) 896) 897) 898) 899) 900) 901) 902) 903) 904) 905) 906) 907) 908) 909) 910) 911) 912) 913) 914) 915) 916) 917) 918) 919) 920) 921) 922) 923) 924) 925) 926) 927) 928) 929) 930) 931) 932) 933) 934) 935) 936) 937) 938) 939) 940) 941) 942) 943) 944) 945) 946) 947) 948) 949) 950) 951) 952) 953) 954) 955) 956) 957) 958) 959) 960) 961) 962) 963) 964) 965) 966) 967) 968) 969) 970) 971) 972) 973) 974) 975) 976) 977) 978) 979) 980) 981) 982) 983) 984) 985) 986) 987) 988) 989) 990) 991) 992) 993) 994) 995) 996) 997) 998) 999) 1000)

Գլուխը կրոնած,⁽³²⁾ արարարնրով
Գիղնու վրա գուր եր արի,
Դառը լացը աչքի լուսը
Եւ չէր թողի գիպի եր առի:

Եկավ մողիկ նուս եկողը
Նա կի⁽⁸³⁾ մընաց մնջու հալի:
Են գիչերե⁽⁸⁴⁾ լուրերեմեն⁽⁸⁵⁾
Կաթկըթում եր անձրե լալի⁽⁸⁶⁾:

Ինչ գրգիբին առիբ, ա'բա,
Նա գլուխ չեդի խոսքուն տերիւ:
Մըտիկ տալով չը կշտացավ,
Թեպետ սիրտը ահուն չեդիւ⁽⁸⁷⁾:

Մե վուտ թում⁽⁸⁸⁾ առաջ եդի
Ու ալոյ արավ⁽⁸⁹⁾ - «ո'վ մարդ դու նազ,
Իմ Պարնեմեն⁽⁹⁰⁾ հրամանք ունիմ,
Պրտի հիմի նրա մոտ գնա»:

Ամա նա կա լնչպես մե խուլ,
Շատ լացեմեն դատել ե չաչ⁽⁹¹⁾,
Երտրտունքը թաց ե արի
Նրա չուրիբը, գեղինն ու լաչ⁽⁹²⁾:

Ջրբի գենր, փրաներեմեն
Վեր ե լըում մի խիտ ծիկա⁽⁹³⁾,
Ունա խեխճը չե ել լըում
Թե ենդի մարդ կա թե չըկա:

Մե նագանի⁽⁹⁴⁾ ախ ե քաշում,
Սիրան ե տրիում կրակով վատը:
Գրչգրչում ե ինչպես գրբից
Սրտրտունքը արենխոտը:

93) 94) 95) 96) 97) 98) 99) 100) 101) 102) 103) 104) 105) 106) 107) 108) 109) 110) 111) 112) 113) 114) 115) 116) 117) 118) 119) 120) 121) 122) 123) 124) 125) 126) 127) 128) 129) 130) 131) 132) 133) 134) 135) 136) 137) 138) 139) 140) 141) 142) 143) 144) 145) 146) 147) 148) 149) 150) 151) 152) 153) 154) 155) 156) 157) 158) 159) 160) 161) 162) 163) 164) 165) 166) 167) 168) 169) 170) 171) 172) 173) 174) 175) 176) 177) 178) 179) 180) 181) 182) 183) 184) 185) 186) 187) 188) 189) 190) 191) 192) 193) 194) 195) 196) 197) 198) 199) 200) 201) 202) 203) 204) 205) 206) 207) 208) 209) 210) 211) 212) 213) 214) 215) 216) 217) 218) 219) 220) 221) 222) 223) 224) 225) 226) 227) 228) 229) 230) 231) 232) 233) 234) 235) 236) 237) 238) 239) 240) 241) 242) 243) 244) 245) 246) 247) 248) 249) 250) 251) 252) 253) 254) 255) 256) 257) 258) 259) 260) 261) 262) 263) 264) 265) 266) 267) 268) 269) 270) 271) 272) 273) 274) 275) 276) 277) 278) 279) 280) 281) 282) 283) 284) 285) 286) 287) 288) 289) 290) 291) 292) 293) 294) 295) 296) 297) 298) 299) 300) 301) 302) 303) 304) 305) 306) 307) 308) 309) 310) 311) 312) 313) 314) 315) 316) 317) 318) 319) 320) 321) 322) 323) 324) 325) 326) 327) 328) 329) 330) 331) 332) 333) 334) 335) 336) 337) 338) 339) 340) 341) 342) 343) 344) 345) 346) 347) 348) 349) 350) 351) 352) 353) 354) 355) 356) 357) 358) 359) 360) 361) 362) 363) 364) 365) 366) 367) 368) 369) 370) 371) 372) 373) 374) 375) 376) 377) 378) 379) 380) 381) 382) 383) 384) 385) 386) 387) 388) 389) 390) 391) 392) 393) 394) 395) 396) 397) 398) 399) 400) 401) 402) 403) 404) 405) 406) 407) 408) 409) 410) 411) 412) 413) 414) 415) 416) 417) 418) 419) 420) 421) 422) 423) 424) 425) 426) 427) 428) 429) 430) 431) 432) 433) 434) 435) 436) 437) 438) 439) 440) 441) 442) 443) 444) 445) 446) 447) 448) 449) 450) 451) 452) 453) 454) 455) 456) 457) 458) 459) 460) 461) 462) 463) 464) 465) 466) 467) 468) 469) 470) 471) 472) 473) 474) 475) 476) 477) 478) 479) 480) 481) 482) 483) 484) 485) 486) 487) 488) 489) 490) 491) 492) 493) 494) 495) 496) 497) 498) 499) 500) 501) 502) 503) 504) 505) 506) 507) 508) 509) 510) 511) 512) 513) 514) 515) 516) 517) 518) 519) 520) 521) 522) 523) 524) 525) 526) 527) 528) 529) 530) 531) 532) 533) 534) 535) 536) 537) 538) 539) 540) 541) 542) 543) 544) 545) 546) 547) 548) 549) 550) 551) 552) 553) 554) 555) 556) 557) 558) 559) 560) 561) 562) 563) 564) 565) 566) 567) 568) 569) 570) 571) 572) 573) 574) 575) 576) 577) 578) 579) 580) 581) 582) 583) 584) 585) 586) 587) 588) 589) 590) 591) 592) 593) 594) 595) 596) 597) 598) 599) 600) 601) 602) 603) 604) 605) 606) 607) 608) 609) 610) 611) 612) 613) 614) 615) 616) 617) 618) 619) 620) 621) 622) 623) 624) 625) 626) 627) 628) 629) 630) 631) 632) 633) 634) 635) 636) 637) 638) 639) 640) 641) 642) 643) 644) 645) 646) 647) 648) 649) 650) 651) 652) 653) 654) 655) 656) 657) 658) 659) 660) 661) 662) 663) 664) 665) 666) 667) 668) 669) 670) 671) 672) 673) 674) 675) 676) 677) 678) 679) 680) 681) 682) 683) 684) 685) 686) 687) 688) 689) 690) 691) 692) 693) 694) 695) 696) 697) 698) 699) 700) 701) 702) 703) 704) 705) 706) 707) 708) 709) 710) 711) 712) 713) 714) 715) 716) 717) 718) 719) 720) 721) 722) 723) 724) 725) 726) 727) 728) 729) 730) 731) 732) 733) 734) 735) 736) 737) 738) 739) 740) 741) 742) 743) 744) 745) 746) 747) 748) 749) 750) 751) 752) 753) 754) 755) 756) 757) 758) 759) 760) 761) 762) 763) 764) 765) 766) 767) 768) 769) 770) 771) 772) 773) 774) 775) 776) 777) 778) 779) 780) 781) 782) 783) 784) 785) 786) 787) 788) 789) 790) 791) 792) 793) 794) 795) 796) 797) 798) 799) 800) 801) 802) 803) 804) 805) 806) 807) 808) 809) 810) 811) 812) 813) 814) 815) 816) 817) 818) 819) 820) 821) 822) 823) 824) 825) 826) 827) 828) 829) 830) 831) 832) 833) 834) 835) 836) 837) 838) 839) 840) 841) 842) 843) 844) 845) 846) 847) 848) 849) 850) 851) 852) 853) 854) 855) 856) 857) 858) 859) 860) 861) 862) 863) 864) 865) 866) 867) 868) 869) 870) 871) 872) 873) 874) 875) 876) 877) 878) 879) 880) 881) 882) 883) 884) 885) 886) 887) 888) 889) 890) 891) 892) 893) 894) 895) 896) 897) 898) 899) 900) 901) 902) 903) 904) 905) 906) 907) 908) 909) 910) 911) 912) 913) 914) 915) 916) 917) 918) 919) 920) 921) 922) 923) 924) 925) 926) 927) 928) 929) 930) 931) 932) 933) 934) 935) 936) 937) 938) 939) 940) 941) 942) 943) 944) 945) 946) 947) 948) 949) 950) 951) 952) 953) 954) 955) 956) 957) 958) 959) 960) 961) 962) 963) 964) 965) 966) 967) 968) 969) 970) 971) 972) 973) 974) 975) 976) 977) 978) 979) 980) 981) 982) 983) 984) 985) 986) 987) 988) 989) 990) 991) 992) 993) 994) 995) 996) 997) 998) 999) 1000)

Անճանանչի ուշքն ու միտքը
Ել չեն թողնում յերկինք ու ծով,
Ուր չը թռչին կամ կում չըլին
Ինչ ե՞⁽⁹⁶⁾ սրտին տրվա⁽⁹⁷⁾ մի հով:

Թագավորի ապստրանքը
Վոր չը մընա կիսատ կամ փուշ,
Գրգիռն ելի ջուրաթն արավ⁽⁹⁸⁾
Վոր խմանա այն կամ փուշ:

Դուք չը մեռնիք⁽¹⁰⁰⁾ Անճանանչը
Իսկի չեթող⁽¹⁰⁰⁾ իր լալը.
Կոկոս⁽¹⁰¹⁾ վարդը չը բաց արավ
Իր պոռններու մախմուլը⁽¹⁰²⁾ ծալը:

Յերբ գրգիռը անտես մընաց,
Իրա ճամփին գընաց սա դինջ,⁽¹⁰³⁾
«Տեսա, — ասավ Ռոստեանուն, —
Նա չե ուզում քեզմեն վուչինչ:

Ինչպես չուղկը արեգակի
Խըփե մարդուն, անե չաշմիչ,⁽¹⁰⁴⁾
Ենպես ել յես՝ նրա շղթեմեն
Ցընորվեցա, դառա ցափ⁽¹⁰⁵⁾ գիծ:

Վոչ մե բանով չը կանացի
Նրան հասկացնել յես քու կամը⁽¹⁰⁶⁾
Ահա ինչու ենդի եսբան
Յես կորցրի երգար ժամը»:

Շատ արմըցավ Թագավորը,
Ջրբերվեցավ, դառավ նա կեծ,⁽¹⁰⁷⁾
Մարդ կասեր թե նրա աչքերից
Թափթրվում են համ կրակ, համ պեծ,⁽¹⁰⁸⁾:

Նրա մոդ կանգնած զինվորներից
Տասերկուսին զոռաց մե ձեն⁽¹⁰⁹⁾

«Յարադները չուտ վիկալե՛ք⁽¹¹⁰⁾
Շտապով բերե՛ք հստի⁽¹¹¹⁾ մարդն են»:

Զինվորները անճանանչին
Ականթոթափ եկան, հասին,
Յարադներու⁽¹¹²⁾ շրխըխկոցը
Նըլան երիտ կովի մասին:

Արտուսնքի ծովի մեջը
Թեզուզ վոր նա տալիս եր լեդ,⁽¹¹³⁾
Ամա չապավ վոտին ելավ,
Յերբ բանը հասավ հնաեդ:

Դես ու դենը պըտուտ երիտ
Սե աչքերը ինչպես գիշեր,
Յերբ գորք տեսավ իր մոդ գալիս,
Ուրիկց ալին⁽¹¹⁴⁾ դեպի Թըշեր:

«Վա՛յ ինձ» — ասավ: Ուրիչ ծպտուն
Նրա բերնեմեն չը դուս ելավ.
Աչքերիցը քամեց ձեռով
Տաք արտուսնք ինչպես սելավ:⁽¹¹⁵⁾

Թուրն ու կապարճ զայիմացրուց,⁽¹¹⁶⁾
Իրբրտավեցավ ճապկոտալով.
Հեծավ ձիուն. ձին չուտ երիտ
Ուրիչ կուռը տապալալով:⁽¹¹⁷⁾

Ել ենթենը,⁽¹¹⁸⁾ վոր կոնեմեն
Զորք եր գալիս, մըտիկ չարավ.
Պարնու⁽¹¹⁹⁾ սրտին ես գամբն⁽¹²⁰⁾ ել
Հընար չելավ, դեդ չը գառավ:

Ինչկիլ⁽¹²¹⁾ գալը զինվորներու
Անճանանչը անհոգ մընաց.
Բնաջինջ արավ ամեն հոգի,
Ովոր քիչ մոդ սուաջ գընաց:

⁹⁶⁾ Վարդենի: ⁹⁷⁾ Տրվի: ⁹⁸⁾ Խոսեց. կրկնեց: ⁹⁹⁾ Վոչ մե փափախություն: ¹⁰⁰⁾ Չթողեց: ¹⁰¹⁾ Կոկոս: ¹⁰²⁾ Թափել: ¹⁰³⁾ Հանգիստ: ¹⁰⁴⁾ Շշմեցնել: ¹⁰⁵⁾ Կա-
պար: ¹⁰⁶⁾ Կամքը: ¹⁰⁷⁾ Վառվեց, տաքացավ: ¹⁰⁸⁾ Պայծ, կայծ: ¹⁰⁹⁾ Միասնաբեր:
¹¹⁰⁾ Շտապ վերցրեք:

¹¹¹⁾ Այստեղ: ¹¹²⁾ Զենքերի: ¹¹³⁾ Լոգ: ¹¹⁴⁾ Բող: ¹¹⁵⁾ Հեղեղ: ¹¹⁶⁾ Ամբարանց:
¹¹⁷⁾ Դանգաղալար: ¹¹⁸⁾ Այն կողմը: ¹¹⁹⁾ Պարանի, այսինքն՝ Թագավորի: ¹²⁰⁾ Այս անգամ: ¹²¹⁾ Միշտ: ¹²²⁾ Սրանեղուքյունից:

Մեկը մեկուն ծեփեց, սպանեց,
նրանց փրկութեան չկալով հրնար.
Թե թշնամին տեսիլ երես,
նա ել սրտանց կու մեղքանար:

Վորուն դամշին չրբբիկեցուց
ինչիլի գոչը վոր կես անե.
Հաղար վայի՛, ումը դերավ,
Մահը նրան պիտի տանե:

Թագավորը խիստ նեղացավ,
Իրեն զնաց ջիգրեմեն⁽¹²²⁾ նա,
Թե վանց կորցնե ենքան հողի
Մե մարդեմեն հաղթած մընա:

— Են մի մարդը... ենքան հողու...
Հորդ⁽¹²³⁾ վո՛նց եկալ ավթեմեն⁽¹²⁴⁾ նա.
Ափսո՛ս, ափսո՛ս, ով կան չր կան,
Դիւի կու դառնան մահու թիքա...⁽¹²⁵⁾

Իմում ինքը, Ավթանդիլն ել
Հեծալ ձիուն, եղնեն երալ.⁽¹²⁶⁾
Ամա յաղի⁽¹²⁷⁾ նազ ու թիգուն⁽¹²⁸⁾
Ես ել խիլի խանդար չեյալ:

Շուղքն արեւու տալի վրա
Հիգնու հիգր ինչպես տա վազ,
Նրա տակի ձին ես որինակ
Տալին եր խաղու՞մ⁽¹²⁹⁾ կամաց ու նազ:⁽¹³⁰⁾

Յերբոր տեսալ անճանանչը,
Վոր արքեն⁽¹³¹⁾ ել զրցեց ձին շափ,
Ել շուշադուց — ձիու կուղքին
Համալ ձենով հանեց մի ծափ:

Ձաղու⁽¹³²⁾ ունեք: Անգսկածի⁽¹³³⁾
Նրանց աչքեմեն ելալ բաթմիչ.⁽¹³⁴⁾
Ել չերեաց — թրոս՞ով յերկինք,
Թե՞ դեն արալ նրան չաթմիչ...⁽¹³⁵⁾

ՍԱՐԳԻՍ

ԱՎԹԱՆԴԻԼԻ ԿՏԱԿԸ.

Յեկ նա նստեց Թագավորին հուզիչ նամակ մի գրելու.
«Ո՛վ Թագավոր, Թողնում եմ քեզ, ինձ մի՛ ջանար չիքնտրուելու.
Յես չեմ կարող ալստեղ մընալ սրտիս կըրակն ե՛լ վառելու.
Ների՛ր դու ինձ, տո՛ւր ուղեկից վողորժությունդ ինձ կըրելու:

Ձի ոգնելու քեզ սրփովանք, դուր ե նույնպես արցունք թափել.
Կը կատարվի յերկնի վրճիւն, հընար չըկա բաղդին խաբել,
Բայց մեր պապերն են կրտակել մեզ չընկճովել, ցավը գապել —
Մեկ ե՛ մարդուն չի վիճակված ճակատագրիցն իր խուսափել:

Վոչ նեղ, և վոչ ժայռոտ ուղին մահարչավիճ կը խանդարի.
Դաժան մահվան են յենթակա ամեն վախկոտ և քաջարի.
Հողն ե հետս հյուրընկալողն ամեն հըզոր և անկարի,
Անփառունակ կյանքից սակայն փառքով մեռնելն ե ցանկալի:

Բազդը յեթե ինձ խորտակեց, այդ խորտակիչն ամեն կյանքի
Յեկ յես մեռնեմ ինչպես պանդուխտ՝ կարոտ մոր լաց-հեծեծանքի,
Յեկ վո՛չ քնկեր, վո՛չ մըտերիմն արժանապես ինձ պատանջի,
Թող չը Թողնե ինձ այդ ծամին քո սիրտն ստանց կարեկցանքի:

Ունեմ ճորտեր և գանձ անթիվ-դա լավ հայտնի ե բոլորին.
Տո՛ւր ճորտերիս ազատություն, գանձըս՝ աղքատ-չունեորին,
Յեկ լիացրո՛ւ դու ամենքին՝ վորբին և հեզ չըքավորին,
Կրակըծալով հիշեն Թող ինձ՝ փուչ աշխարհով շտապ անցվորին...

Ինչ հարկ չըկա իմ գանձերից քո գանձերին մաս կըցելու,
Բայց վորբանոց, անկելանոց, կամուրջ, ուղի տո՛ւր գըցելու.
Մի՛ խընայիր իմ ունեցածն ինձ հիշատակ գործածելու.
Բացի քեզից վոչվոք չունեմ իմ կրրակին ջուր ածելու:

Ի՛մ Թագավոր, ալարաքի յես իմ ձեռով գրած կրտակ,
Յեկ քեզ ահա պիտի Թողնե՞մ սրտով հուզված, մըրբրկատակ.
Մի՛ վըշտանար, ի՛մ սընուցող, մի՛ մըշուշիւ ճակատդ իտակ —
Շտու թշնամու պիտի հսկես և խընամես շատ հըպատակ...

¹²²⁾ Չիրափի: ¹²⁴⁾ Հախից: ¹²⁵⁾ Բաժին: ¹²⁶⁾ Հետապնդեց: ¹²⁷⁾ Ոտարի:
¹²⁸⁾ Փշալի շարժումին: ¹²⁹⁾ Գծում: ¹³⁰⁾ Նաղանդով: ¹³¹⁾ Թագավորը: ¹³²⁾ Հու-
սութք, թիքա: ¹³³⁾ Անակնկալ: ¹³⁴⁾ Զրացով: ¹³⁵⁾ Կլանեց:

*) Այս նամակ-կտակը գրում ե Ավթանդիլը Բոստան Թագավորին, յերբ-
հովառակ վերջինիս կամքի, նա Թողնում ե Արարատանք և գնում ե ոգնություն
խանելու Տարիյելին (Ընձենագորին):

ԱՎԹԱՆԴԻԼԻ ՍՈՒԳԸ ՃԱՆԱՊԱՐԶԻՆ

Յեւ վողրալով աշապես դիմեց արեգակին նա ամպափառ.

«Ճնդդում եմ՝ քեզ, ո՞վ արեգակ, հըզորագույն, հըզորալաւ,
Չնչին բույսին դու վեր քաշում, բաղդ ես տալի արքայաբար,
Ի՞նչ անջատիր իմ սիրածից, մի՞ դարձնիր ուրս խավար»:

«Դուսին, ինչո՞ւ տըխուր ես դու, ի՞նչ վիշտ ե քեզ տանջում, հուզում,
Գուցե ինձպես արե-յարից անջատ՝ խոր վերք ե քեզ կիզում.
Ասա՛ յարեա՛ նըրա չողից հեռու՝ հյուծվում եմ՝ նըվազում.
Նըրանն եմ յես, նըրա համար մեռնել միայն եմ յերազում»:

«Վա՛հ դու աշխարհ, խորհրդավոր, չարախնդաց ե քրմահաճ,
Թիշտ ինձ նըման լաց ե յեզել ով մի անգամ քեզ հավատաց.
Ո՛ւր ես նեաում վո՛րտեղացուն, վորտե՛ղ ե ի՞նչ վախճան կըտաս.
Սակայն քեզնից հարածվածին չի հալածի Տերը գըթած»...

Յեւ կարիճի ձայնն առնելով՝ թռչուն, դազան մոտ են դալի.
Ջրից անգամ նըրա վողրին վեր ե քաշվում գլուխը քարի.
Յկանջ դընում ե՛զարմանում, լացին լացով ձայն են տալի—
Էացն եր նըրա հեղեղալի, վողրն անուշ, մղկրտալի:

ԳՐՈՂ ՔԱՋԱՍՏԱՆԻ ԲԵՐԴԱՔԱՂԱՔԻ ՎՐԱ

Յուրաքանչյուրն առած մի դուռն, յերեքն*) եղան բաժան-բաժան.
Յերեք հարյուր մարդ ունեին, մեկը մեկից հոկա-դաժան.
Գիշերն անդուլ գնում եին ըզգուշ, լլուխ ե ժրքաջան...
Ծեղին՝ հանկարծ ամեն մեկի գլխին վահան կար տնրաժան:

Յեւ մարտակոչն հանկարծ հնչեց. թմբուկ նըրան արձադանգեց,
Ասպանդազարի նըթույզներին մարակների ձայն տըռաքեց.
Յերեք տեղից գըրոհն անցավ, պաշտպաններին սարսափ դարկեց—
Դադաքն անից խելակորույս դուռը բացեց ե ազմըկեց:

*) Տարիելը, Ավթանդիլը ե Փրիգորը.

Տարիելի մարտագուշից մարդիկ անգարկ չըջամած՝ փըլան.

Լանջապանակն ե ծրոմբովում, գրահներ պատառ-պատառ ելան...

Յերեք դռնից ներխուժեցին, անդիմադիր քաղաքն ստան,

Յեւ գրվելով՝ սարսափարեր ըսկըսեցին խելույն թալան...

ՍԻՐՏԸ ՎԻՐԱՎՈՐ

Ջըմնան՝ վարդի թուփն ե չորնում, դեղին տերեւն ե իր թավում—
Թռչնում ե նա, յերբ ամառվան արևն աչրում ե իր տապում,
Յեւ մինչ նա իր չողից, դրուից ստացած վերքիցն ե տառապում,
Սոխակն անգետ՝ նըրա վըրա սիրո հյուզերն ե թափթափում:

Աշապես ե ե սիրտը մարդու— հընար չըկա նըրան բուժել.

Ամեն մի վիշտ նըրա խորքում թողնում ե խոր հեռքեր—հուշեր...

Մարդն իր կյանքի տեքում յերեք լի—յերջանիկ որ չի քաշել...

Ովոր հուսաց բաղդի ծպտին, կանչել ե նա վա՛յ ու փուշեր...

ՎԱՐԴԻՆ ՈՒ ՓՈՒՇԸ

Վարդին ասին.

«Գեղեցկույթյուն անհամեմատ դու ըստացար.

Ինչո՞ւ փըլով քեզ պատեցիր ե պոկողիդ խոցում ես չար»:

Ասավ.

«Բաղցրին դառնով հասիր՝, լավը ճարվում ե միշտ դըժար—
Թե եժնացավ գեղեցկուհին, մի՞ տար մի՞ չիր անգամ վըճար»...

ԴԱՎԻԹ ԳՈՒՐԱՄԻՇՎԻԼԻ

(1705—1787)

Դավիթ Գուրամիշվիլին վրացական գրականության վերածնունդի շրջանի (17—18-րդ դարեր, «Արծաթի դար») ամենահայտնի քանոնագրող, ծնվել է Թիֆլիսի մոտ Գորիս Ռաբանի գյուղում: 1724 թվին լեզգիների մի հրոսակախումբ, վորոնցով արև ժամանակ վիստում էր բաղաբականության թուլացած վրացուհիներ, նրան գերի տարավ Դաղստան: Գերությունից փախչելով նա թերթ գեպի շրջանում բնակավ զապախների մի ստանիցա (չեն), ուր գտավ սիրալիր ընդունելություն: Այնտեղից նա անցավ Մոսկովյա, ուր այն ժամանակ ապրում էր գահալիք վախտանգ VI Թադավորը և ընդունվեց նրա շքախումբը «Ջարադարբաշի (զինանցապետ)» տիտղոսով: Յոթնամյա (1756—63) պատերազմներից նա մասնակցեց իրրեկ կամավոր ուս զորքերի հետ ու գերի բնկավ զերմանացիների ձեռքը, վորոնցից հետ գնվեց իր հայրենակիցների նյութական ոգնությամբ: Նրա յերկերի ժողովածուն, հեղինակի անունով, կոչվում է «Դավիթիանի (Դավիթական)», կամ «Գուրամիանի (Գուրամական)»:

Դավիթ Գուրամիշվիլի

ՀԱՏՎԱԾՆԵՐ «ԴԱՎԻԹԻԱՆԻ»-ԻՑ

Մենակ վաղու ձին կրթրվա արագընթաց, թեկույ կազ գա,
Դաճաճների աշխարհներում յերկար դաճաճն է մի հսկա.
Ով չի տեսել գեղեցկուհի, հավան է և աղեղ կնկա—
Դերբըս զրբի տեղ կորածի, վորտեղ ուրիշ գերբ էլ չլիա:

Ճակատագիրն ինձ ամլություն գլխիս խրվեց ինչպես մահակ—
Իմ տունն ու տեղն ալեր արավ, ինձ չտրվեց վոչ մի գալավ.
Յեկ յես յերգերս հորինեցի, վոր չրկուրչեմ անհիշատակ,
Վոր դեռ աղբեր շարունակեմ, յերբ կը յինեմ օն հողի տակ...

ԳԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

(ինքնակենսագրությունից)

I

Յեկե՛ք, լըսեցե՛ք՝ յես պատմեմ թե ինչպես տարան ինձ գերի.
Հայրենի յերկիրս ալերվեց. յես բնակիչ դառա մի վայրի,
Վոր Լամիս-Ղանա^(*) և կոչվում, հենվում է Գաանի մեծ ձորին.
Բարեկամս ետեղ պատվիրեց, վոր հսկեմ մըլչակ-հնձվորին:

Առավոտ կանուխ վերկացա ու մենակ յերկու մարդ տարա,
Վոր ճաշը հոգամ մըլչակի, հետո միբանի գառն առա.
Մոտեցա յես խիտ անտառի մասի աղբյուրի ջինջ ալին.
Ետեղ յես պիտի սպասեյի գեղերից յեկող մըլչակին:

Թուրս ու հրացանըս դրրի կաղնու ծառի տակ անխընամ,
Հանգիստ աղբյուրին մոտեցա, վոր ձեռն ու յերես լրվանամ.
Տասն ու հինգ լեզգի եղ ժամին մըլտած անտառի մեջ դարան՝
Փորսողին տալով՝ գողունի հենց գալիս եյին իմ վըրան:

^(*) Լամիս-Ղանա գյուղը գտնվում է յերկաթուղու ըսան կայարանի մոտ Դուրս գավառում:

Հանկարծ գրոհ արվին համարձակ ու ինձ բռնեցին, դերեցին,
Անցկացրին հարյուր սար ու դաշտ, հեռու Դաղըստան վարեցին—
նրա՞ցրին յեփած խմորի սպաս, ուտեցրին ագանձ ու դրձակ:
Աչքերս ելին ցամփոտել արցունք թափելուց շարունակ:

Անիրավ էր իմ հյուրընկալն ու պատվեց ինձ շատ անիրավ.
Վոչ չոր, վոչ գրտակ ինձ տրվեց, պահում էր քաղցած ու ծարավ,
Յեւ ինձ, վոր ձրրի ձեռք բերեց, վորոշեց ծախել շատ թանգ նա:
Մեկ անգամ փախա, բայց բռնեց և ծեծեց սաստիկ, անխնայ:

Յես մենակ եյի ու բացի ասածուց ել տեր չունեյի,
Վոչ դենք կար ինձ մոտ, վոչ ել ձի, վոր հույսը վրբան գրնեյի.
Աստուծու վրբա հույս գրբի, սղատելով հարմար մի պահին.
Են պահը յեկավ—յես փախա, աչքերըս հառած ասույզ մահին:

II

Յերեկն ուղեցույց ինձ արև, գիշերն ուղեցույց եր լուսին.
Յոթը մուրախն ինձ տանում, մոտեցնում եյին հյուսիսին.
Գիշերով, չանցած Դաղստանն, յերբ յես մոտեցա լերի լեռան,
Արհամիւրք իջավ յերկնքից, ծանրը արհավիրք իմ վրբան:

Վերկացավ մրբիկ, ամբողջ, չանթալի կարկուտն հեղեղեց.
Շուտ—շուտ բրնձկով փայլակից աչքերի սուր ցավ ինձ նեղեց.
Աստուծոն չրկար. վոչ մի թուփ, վոչ մի ծառ չկար պատսպար:
Գոտիս կապեցի բաց գլխիս, մոռացա մարմինըս իսպառ:

Կարկուտի գլխիս ծեծելուց ուժասպառ գետին յես ընկա.
Բայց հանկարծ մի միտք սթափեցրեց՝ թե այր կա դուցե մոտակա—
Յեւ, փայլակի ցուրբերով լեռան տակ գլտա նեղ անձավ,
Սողալով մըտա, պառկեցի, մինչեւ փոթորիկը անցավ:

Անցավ փոթորիկ: Յեկա դուրս ու մատաղ արի աստըծուն.
Մատաղացու վոչինչ չունեյի, մատաղս եր միայն ջերմ արցունք,
Գրբար աղթեքին յես անգետ, վոչ ժամ կար ենտեղ, վոչ ժամուց—
Են մենակ լեզուս կրկնեց. «Աստված, ինձ փրկի՛ր թշնամուց»:

Յես հիմա թրվել չեմ կարող թե ինչ տանջանքներ եմ քաշել.
Գլուխս յերեք որ խոտերից յես չեմ սիտ արել վերքաշել.
Սարսափում եի քայլ անել, կարծելով ճամբես են կտակ.
Փորքս եր սաստիկ կըրտրում ու սովից մեջքիս եր կըսել:

Հեռանդողներից փրկվեցի պառկած—թաղընված յերեք որ—
Հինգ որ ու գիշեր ասլեցի ուտելով մենակ յոթ սալոր.
Յես քայլում եյի գիշերով, ցերեկով թրվի տակ սողում.
Տասնումեկ որ յես կտակսով մահվան դեմ եյի կռիվ մղում:

Տասերկու յերորդ որը յես տեսա ծառագուրի մի գետափ.
Յեւ ուրուր տեսած ծրտի պես հանկարծ ինձ բռնեց ահ—սարսափ—
Ծրտի պես խոտում պահվեցի—տեսածիս չեի ըսպասում—
Մյուս ափին արտի մեջ հանգիստ ունեցալոր կալ եր կասում:

Հեռո նավակով մոտեցան յերկու մարդ ըզզուշ են ափից.
Կարծեցի, վոր ինձ կը խղճան, կաղատեն ինձ ես տանջանքից.
Նորից հեռացան... վախեցրեց նրանց իմ գլուխն ամիլած:
Նորից մնացի յես մենակ և ինձ հետ իմ բաղձն անիծած:

Յես ինքրս նրանց տեսնելով դարհուրած եի ու մարած,
Փըշաքաղ, բիղ—բիղ մազերով, ուժահատ ծընկներս ծալած,
Շարժվել հագիվ կարացի, վերընկա մոտիկ շամբերում:
Յերեկ բաղից վորոշած ես պատիժն եի յես կըրում:

Մթնեց: Մի ալ ուր լուսացավ. տեսա, վոր չըկա հետևող.
Չբքնած՝ ծեղին վերկացա, թողի անկողինն՝ իմ թաց հող:
Գայլեցի նորից և Աստված նրվիրեց պարեն ինձ հանկարծ—
Յես տեսա ճամփիս կես ձմերուկ և վարունի յերկու հատ ընկած:

Ձմերուկն արեւից չըմըչկած՝ թրվաց տաքացած ու կեղտոտ.
Կըրացա՝ ջրում լըվանամ—գետը ինձանից շատ եր մոտ.
Վարունիներն ընկան իմ ծոցից—կարծես թե միմից սիրտըս նետ—
Ի՛նչ հարստություն, ի՛նչ վստիկ կը դար իմ կորած գանձի հետ...

Գետն ստավ, խըլեց. տքեցի, բայց չհաջողվեց հետ առնել.
Քիչ մընաց նրանց հետ և ինձ անգութ գետն առնեք կըլանեք.
Աստըծու դեմ յես վրդոված՝ լացով դրկեցի խոր բողոք.
«Թե տրվիր, ինչո՞ւ խըլեցիր, ինչո՞ւ ծաղրեցիր անողոք»:

Հանկարծ լռեցի զանգի ձեն, վոր յեկավ հեռվից, զողանջեց...
 Ասիւրաթ թրնդաց, աստըծուց կարծես թե հուսա խոսք հնչեց.
 Վեր թրտա առաջ վազեցի, նայեցի հեռու մշուշին
 Առ տեսա տաճար ու մարդիկ խաչ եին հանում յերեսին:

Ավելի մոտից զլռեցի ու տեսա յես պարզ ու վորոշ
 Կանանց գլխներին սառանի պողի պես ցցված ապարոշ.*)
 Աս թրվաց, վոր չար սատանան ինձ դեպի փորձանք եր հրդում.
 Հեռացա շտապով հետեղից, ուր հույսն ինձ առաջ եր մրդում:

Մտա պատկեցի շամբուտում, լեռներով խորքում թանձր տեղ,
 Բայց ասոված ձեգնից հեռացնի ինչոր պատահեց ինձ ետեղ.
 Զարթեցին գորբեր մոծակի, գրոհ աղվիւն վրաս քաջամարտ.
 Փղը կրգծվեր ներանցից, խեղ յես ի՞նչ եի—մի թույլ մարդ:

Յերբոր ինձ սառտիկ նեղեցին, վճռեցի՝ կյանքից հուսալուսը՝
 Փախչելու ետեղից ուր լինի, միայն թե փախչելու ու բշտապ.
 Վեր թրտա տեղիցս ու փախա ճամբադուրի ինչպես խելադար:::
 Առ հանկարծ տեսա կատողներ—ի՞մ առաջ բացվել եր մի կալ:

Ինձ յերբոր տեսան, ապշեցին, զարմացած խոր—խոր դիտեցին,
 Տղամարդիկ, կանայք մոտեցան, խեղճված չուրջրս պատեցին.
 Հաղերնին մենակ շաղիկներ, վզերին կախած եր խաչեր:
 Յերեսիս յես խաչ հանեցի, բսկբա խաչերը պաշել:

Հանկարծ լռեցի մեկն ասով, թե՝ «դաի խլեբա, Լա՛ղարի»:
 Յես «խլեբա» հենցոր լռեցի, ել խոսք ասելու սիրտ չարի.
 Մարմինս սառեց ու դողաց, խրդեց ու խփեց ծունկ ծնկա,
 Վտառ ինձ պահել չըկարաց, աչքերս մթնեց—վեր ընկա:

«Խլեբա» խոսքն ե «հաց» ուրեքեն, յես վազուց եի եղ լռելու.
 Եղ ժամին միայն հասկացա, վոր ուրսի աշխարհք եմ հասել.
 Յերբ «հացի» անուն լռեցի, հույս իմ մեջ զարթեց աղբյուր.
 Տանջանքս փախավ, մոռացվեց. յերազ եր անցածն ու հեռու...

*) Վրացերեն՝ խալտնի, յերեկ սուս կանանց КОКОШНИК—ը:

Մի դադախ գգացված մոտեցավ, լաց եկավ, գրկեց, համբուրեց,
 Նամակով առաւ, խոնամեց, ծեր հիշրս նրձան ինձ սիրեց.
 Ծաւա բերին ինձ մոտ մի թարգման Յանվար անունով վշտվեցի,*)
 Առ յես աճենքին մոնրոմասն ինչ գլխիս անցավ՝ պատմեցի:

«Ուրախ ամառ» Պոեմայից

I ԳԱՐՆԱՆ ՀԱՂԹԱՆԱԿԸ

Զրճեռն եր բազմել բյուրեղյա թախտին

Առ ձեռը դրել թուր-վահան—լախտին.

Սպասողեն գորբ ուներ՝

Զյուն սառուց, բոմբիկներ...

Պարծենում եր շատ...

Գարունն հարավից բանակ եր դրել,

Տեգն ալմաստ արել, թուրն ու սուր սրբել...

Յերբ ձրճեռն ես լռեց,

Զարացավ, դադաղեց

Բարեկուս նրձան:

Նա նեռեց գարնանն հայհոյանք առատ

Առ թափեց կարկուտ—զնդակի տարտուր...

Բայց գարունը պարպեց

Հրետանիք... ու բամբիկեց

Դրլուխը ձրճոտն:

Արեն ել յեկավ ողնության նրբան,

Տաք քամիներով լավ թափեց ձրճոտն.

Հեծավ ձրճեռն ուղիք,*)

Դրեց ձեռը բաշին,

Վա՛յ տարով փախավ:

*) Վրացական ղեղերից մեկը:

*) Սպասողեղանն նմուշը (պարսկերեն) Բաշի - Բոսամբի ձին:

Գարունն արչակեց աղմբով, ուժով,
Զմբուխտի թախտին բազմեց աշխուժով.

Յեվ յեկան նրբա չուրջ

Շնչավար ու անշունչ,

Աչքավուն արին:

Ինչ բան, վոր ձմռանն եր մերկ ու բոբիկ,

Գարունն հագցրեց կանաչ շոր կոկիկ

Յեվ տրվեց հրաման՝

Սմենքին անալայման

Բանտերից թողնել:

Գեղեղեղեց սոխակն... արտունն է գնդում,

Անուշ գրքուցում հոգույն ու կրկուն.

Սուլեցին սարյակներ,

Բասեցին տատրակներ...

Քաղցրը քուն չրկա...

Մեջատն ու դեռունն յերգի ձենն առան,

Դուռն ու յերգիկներ կտարեցին, յեւան,

Յելան մութ փոսերից,

Մըռայլ բանտ—խուցերից

Դաշա աղատ, ծաղկած...

II ՇՈՐ ԵՐԱՏԸ

Վո՛րդի, ենպիսի հարսնացու բեր տուն,

Վոր ահն աստրծու ունենա սրտում.

Կը վարձես միջիմարդ,

Վոր ըզգուշ ու հանդարտ

Ուզածըդ պտրե:

Թե հարյուր տարի լավ ապրել կուզես,

Տըղեղ աղջրկան «չեմ հավան» չասես.

Թող լինի ղգատտ, ուշիմ,

Զը սիրե ուրիշին,

Շաւկոտ չը լինի:

Պչով չի խրլի նրբան քեզանից,

Վոչ կը գողանա գողը քո տանից,

Ա՛խ ել չես ունենա,

Վախ ել չես ունենա.

Լավ, հանդիսա կտարես:

Իսկ սիրուն կրնկա մարդն է անհամբիտտ,

Կուսկածով, վախով տարված է նա միշտ.

Իր կրնկա պատճառով

Որ քաղցած, որ ծաղտով,

Որ հիվանդ է նա:

Պսում ե. «վա՛յ, թե իմ թե չը կտրած

Չալ հավիկն ուրիշ տեղ լինի ընտրած.

Բունն ինձ մոտ ունենա,

Կուտն ինձ մոտ ուտե նա,

Չուն ինձ մոտ չածե:

Կամ թե վերկենա ու հանկարծ թոչե,

Մեկ ուրուր սիրե, նրբա մոտ փախչե.

Ուրուրին շահեցնե,

Ինձ ետեղ մաշեցնե

Խանդից ու վշտից...»

Վո՛րդի, ունեցի՛ր անճոռնի տե հավ,

Քո հավարբնում ձու ածող լավ, լավ.

Գողն եսպես կը դատի.

«Են տեի ու վատի

Գող լինել չարժե»:

Քեզ մոտ, քո բակում նա կը կրկըջա,

Ձրվով լի աման քեզ նրվեր կրտա.

Ճուտերիդ կը հանի,

Ճուտերիդ կը սընի...

Ուրիշ ի՛նչ կուզես...

ԱՆԵՔՍԱՆԴՐԵ ՀԱՎՃԱՎԱԶԵ

(1786-1846)

Արեքսանդրեն վորդին եր հայտնի Գարսեվան ճալճալաձեի, վոր վրաց Իրակլի (Հերակլ II) Թագավորի դեսպանն եր Ռուսաստանում: Շնորհիւ և Պետերբուրգում. կեքամայրն եր Եկատերինա II կայսրուհին: Հինգ տարեկան նա մտաւ Փրանսիական դպրոց-պանսիոն, ուր մանկությունից հարակից յեղաւ յեվրոպական կրթության: 13 տարեկան նա յեկաւ Թիֆլիս և մտաւ Ազնոթականների դպրոցն ուսումը շարունակելու: 17 տարեկան (1803 թ.) միացաւ վրաց Փանոսավոյ արքայազնի պարտիզանական խմբին, վոր ապրտամարտէր եր Ռուսաստանի իշխանութեան դեմ. ձերբակալվեց և արտորկեց Սիբիր: Մի քանի տարուց հետո ներումն ստացաւ և ապա ավարտելով Պետերբուրգի «набесный корпус»-ը, մտաւ գինորական ծառայութեան: Մասնակցել է բազմաթիւ պատերազմներ (Իմիջի ալոց Նապոլեոնի դեմ): 1828 թվին նշանակվեց Պարսկաստանից նոր իրաւ Յերեանի և Նախիջևանի խանութեաններէ՝ Հայկական յերկրի (Армянская область) Զինվորական նահանգապետ: 1832-ին նորից կասկածի տակ ընկաւ իբրեւ դավադիր ուսուիշխանութեան դեմ. նորից արտորկեց և նորից ներում ստացաւ: Սրա դուտորը՝ Նինան հռչակավոր ուսու գրող Գրիբոյեդովի («Горе от Ума»-ի հեղինակ) ամուսինն եր:

Արեքսանդր ճալճալաձեի պոեզիան հանդիսանում է մի տեսակ կամուրջ, վոր միացնում է Արեվելքի (մինչև 19-րդ դարը) և Արեւմուտքի (19 դարից սկսած) ազդեցութեանները վրաց գրականութեան վրա:

Այնպե՛ս, Անվան, Անվան... Նրման է ծովին դու, մըրըրկախաղ

Յերբ աղմըկահաւոյ փոփըրում է նա ցասկոտ, ալլանդակ, Յեւ ծովից չքնաղ, բլուրեղի նրման, յերբ անշարժ, խաղաղ Յոյացնում է նա յեաների կանաչ, յերկնի կաշուտակ:

Բայց նրբա տիւն ցրված են տխուր լոկ ավերակներ, — Սգվոր հիշատակ անցած ազգերի մեծ-մեծ ջանքերի, — Ախին, ուր ծագելում էին անցյալում հարուստ քաղաքներ, Իսկ այժմ հանդիպում ենք լոկ փրչալարդ նըրանց հետքերի:

Այդ հետքերը այժմ իրենց նայողին վշտով են լցնում,⁴ Յեւ ամառութիւն ու վոշնչութիւն, լըտույթը խորին Այնտեղ մարդկային սրտեր են հուզում, աչքեր լացացնում Յեւ զիզում տալիս կրծքից արձակվող հառաչանքներին...

Ահա՛ մեծ ու ճոխ ինչոր քաղաքի մի մասի մնացորդ Յեւ զեղաքանդակ ավերակն ինչոր մի ապարանքի... Ահա՛ մեր արխուր ապաղան ալտեղ, ո՛վ դու կույր անցորդ, Ինչո՞ւ յես հարել դու պաճուճանքին չուտանցուկ կյանքի:

Նա, այս կամարն, հաղիվ ճանաչվող, յեղել է տաճար, Ուր Թագավորներ գըլուխ խոնարհած ծուռեկ էին դընում, Ուր աստվածային փառքն եր լըսում բարեպաշտ կաճառ Յեւ սողմունների հնչյուններն էին յերկնից սըլանում:

Այդ փլվածքն այսոր՝ զեղարվեստորեն դեպ յեթեր ձգտող՝ Տեւտում է իր տակ փոթորկից փախած լոկ վոշխար, տաճար, Կամ դարան մըտած զիշատիչ գաղան յեղնիկին հսկող, Կամ փախստական ավազակն այնտեղ Թագցնում է աճար:

Տես այս քարի կույտն, վոր չե կորցրել ձեզմ քառանկյան,
Տեղն և չուկայի, ուր կյանքն եր մի որ աղմբկում, յետում,
Յեզ նրբաճաշակ հայ արհեստավորն ու վաճառականն
Արվեստով, ինքով իրար հետ եին այստեղ պայքարում:

Նըրանց մեջերում շատերն են յեղել տեր քուրուրների*)
Յեզ հարուստ միայն վոչ թե արծաթով, այլ և մեծ վարկով...
Ուր և արդ նըրանց ձիրքը հոչակված, ույժը դարերի...
Այդ ամենն, ինչպես ավերված փոշի, տարվեց փոթորկով...

Իսկ այս լայնարձակ հարթակն ու վրան ցիր ու ցան քարեր...
Ասպարեզ եր սա, ուր լինում եին ձիերի վաղքեր,
Սեզ ուղմիկների զինախաղ, մարզանք և դեղախաղեր,
Ճոճ նիզակների, նետերի թրուխճ, տեղերի զարկեր...

Այս կողմը նայի՛ր. այս սե բեկորներն, այժմ մամուսպատ,
Իրար հետ կցված բարձրանում եին ու շենքեր կազմում
Յեզ նըրանց տերերն ընտանիքներով յերջանիկ, ազատ
Նըրանց մեջ մի որ զվարճանում եին և հանգստանում:

Այնտեղ ել գտա ույժ բազմած և յեղել բարձր գահույթին
Յեզ ժողովրդի բաղն են վորոչեկ նըրա դուժ, ցատում,
Այստեղ ել իրար հոչոտում եին կիրք, նախանձ ու քեն,
Այստեղ ել կար սեր և սիրողների մահացու մրցում:

Յեզ քանի՛, քանի՛ գեղեցկուհիներ անցած դարերի
Գրավել և վրձնա ծրփանքը լըճի դեպ իրեն ամեր,
Յեզ քանի՛ անգամ ցոլացրել իր մեջ հայելին ջրի
Գիշրի ծամերով բոլորված գեմքի չուշան ու վարդեր...

Յեզ քանի՛ անգամ լուսինն ինքնատեր, գոռոզն իր գեղով,
Նայել և նըրանց և վըհատ, ըշտապ ամպի տակ անցել...
Սակայն ժամանակն, համակործանիչն, իր սուր մանգաղով
Չե խնայել անգամ և գեղեցկութունն. այն ել և հրնձել:

*) Քուրուր, վրացերենում չգործածվող պարսկերեն բառ է, նշանա-
կում է 300.000.

ԼՈՅՒՆԵՐԻ ՄՈՒԽԱՄԲԱԶ *)

Լո՛ւթիք, բանա՛նի քեֆ ու հանդես,
Վոչ մի կենաց շանենք անտես,
Մահառն արդեն կարասներից
Մըրժրոտվով կանչում և մեղ:

Ջրմենն ինչքան ել ճրոճրոտ,
Թեկուզ ազոավ չը կըռկրոտ,
Ի՛նչ րան և ցուրտը մեղ համար,
Գլխում գինին թե վառվրոտ:

Գա՛վ տուր զինով — շատ եմ ծարավ.
Տեր-հոր խրրատ գրչուխ տարավ, —
Թող մեղավորը ջուր կուլ տա,
Ջրհեղեղին վոնցոր արավ:

Ի՛ր որ Նոչ պապն ուղար ուղեց
Ու յերբ խաղաղն արավ, մըղեց,
Ել հայրանին ջուրը թողած՝
Ինքը գինու մոտ սրպրդեց...

Կարիճներ, դե՛հ, գինին լակե՛նք,
Գինին մարսել մենք ըշտապե՛նք,
Վոր մինչեզ կոխին արյուն դառնա
Ու շատ արյուն կուլում թափենք:

Յերբ կովի հոտ գիտունն սունի,
Քնից նըրան դող կը բունի.
Լո՛ւթին կերթա՝ գլխապատառ,
Կամ կը մեռցնի կամ կը մեռնի:

*) Այս խրատիճանքի, շատ ժողովրդականացած յերզը յերգվում է բաղ-
մաթիվ, սակայն հեղինակին չգտականած վտրիստներով: Ամեն մի տան
առաջին և յերկրորդ սոգերը գերջանում են «հարխալեն» կանչերով, իսկ
յերկրորդ և չորրորդ սոգերը՝ «թարխալեն» կանչերով:

Դե՛հ, սուրբ հայրեր, թառերն առնե՛նք,
Գինին որհնե՛նք, փառաբանե՛նք,
Խրմե՛նք իսեր մեր կրթոնի,
Մահամսգի ջիգրը հանե՛նք:

Բրժի՛շկ, անուն մեծ կը հանես,
Թե իմ խորհուրդը հավանես,
Ինչ ցավ վոր չե բուժվում դեղով,
Գինին նրբա դեղը սնես:

Փուշ աշխարհի մեջ ապրելու
Բաղդը փողով չես առնելու,
Կոնձի՛ր, ժըլտո, թե չես մեռնես,
Գանձդ աւրիշինն ե դառնալու:

Ուրեմն առնե՛նք թառեր չինի,
Խրմե՛նք, լոթի՛ք, կրկին դինի,
Քանի դեռ կանք, կոնծաբանե՛նք,
Մեզնից հետո ինչ կուզե լինի:

ԳՐԻԳՈԼ ՈՐԲԵԼԻԱՆԻ

(1800-1883)

Գրիգոր Որբելիանին իր 16 տարեկան հասակից սկսած անց է կացրել գինվորական ծառայութեան մեջ: 1832 թվին նա աքսորվեց իրրե մասնակից այն դավադրութեան, վոր կազմակերպել էին վրացի ազնվականները Ռուսաստանի դեմ՝ նպատակ ունենալով վերականգնել Վրաստանի նախկին քաղաքական անկախութունը: 1839 թվին ներումն ստացավ և փոքր ինչ հետո սկսեց զբաղվել Կովկասում բարձր գինվորական—վարչական պաշտոնով: Յեղեկ և Կովկասյան չրջանի գործերի դիտավոր հրամանատար, փոխարքայի պաշտոնակատար և պետական խորհրդի անդամ: Ռազմական առաջընթացում նա հանդես ե յեկել իբրեւ զաման, անխնա սանձահարող յեռնակաների ազատական—հայրենասիրական շարժումների, սակայն ներքին կյանքի մեջ վրացական ազնվական կենցաղի և հայրենասիրական պոեզիայի ուժեղ ներկայացուցիչ: Սիրել և յերգել մշակին, կինտոին և աշխատել ե իր նորր հարմարեցնել Սալաթ—նոխյի հանգին: Գրել և քիչ:

ՀՐԱԺԵՇՏԻ ՅԵՐԵԿՈ

Արևը մըտավ, բայց չոյում է դեռ հրաժեշտի անդր
 Ծովը հովհանն... կարծես թույլ աղջիկ այլքը ծեր հոր...
 Լեռներն են լռում, վե՛հ կատարներով հրաժեշտ յերկնքին,
 Ժամադ գեղեր կարծես՝ ստուգեն ճերմակ թաղերը գլխին:
 Նրբանց ապառաժ ուտերին պառկած սև ամպերն ահեղ
 Սպառնում են վարի աշխարհին զրկել ծանր ջրհեղեղ...
 Իսկ անտառը ճոխ՝ մարգարի թափում յերկրած, պլնուն՝
 Նրբանց փեղերին բյուր ծաղիկների բույրեր է սրբում:
 Լեռների նեւած ջրերն անդնդում դոհար են շաղում...
 Թեքն է մրորնչում, մատախյուն կերճեր ծախաւիցում, գոգում...
 Թախծալի, արևուր նայում եմ ճամփին է վազող կառքին,
 Վար տարավ միակն, ինչոր ունի աշխարհում անգին,
 Նրբան, վոր ցոլեց կյանքը յերկնային շողերով վրան՝
 Յե՛վ բարձրացրեց հոգիս յերկրից տաղտուկ ու նրան...
 —Դե՛հ, դեռ՝ս բարով...սրհնությունըս քեզ լինի հովանի...
 Մինչ իմ մահ հոգիս, ուր էլ վոր լինես, քեզ հետ կլինի:
 Ել չրկան կյանքիս սրերը՝ քեզնով լուսավոր, խառակ...
 Ինձ մընաց հիմա ծանրը հոգս միայն է ծանրը վատապ...
 Կառքն է սրբանում, սիրածս հեռանում... է հոգիս իր հետ...
 Նայում եմ...հեռվում հագիմ յերևաց...չբացալ անհետ...
 Մըշուր հեռվից կրկանեց իր մեջ կառքը հեռացող
 Յե՛վ կոպեց սրտի խորքիցը անքոց, արտասուք ցնցող...

Լուս է ամեն տեղ: Լսվում է միայն կանչը պահակի
 Յե՛վ ձայները դուստ պնդությանս մեջ իմ հառաչանքի...
 Մթնում լեռների ծիւրն է յերկնամբարձ գծվում կապուտում
 Յե՛վ Ղազիրեղին մի ասող է մոտիկ դուրալի ժպտում...
 Լեռների նեւած ջրերն հառաչով անդնդ կն վրնում,
 Թեքն է մրորնչում, կերճեր դողանջում, դողում, թառանջում...

Գ Ի Շ Ե Ր

Սիրողների հավերժ վրկան՝ լուսինն եր իր լուսը փրում...
 Հովն եր փրցնում ծաղիկների բուրմունքը նուրբ, անուշ բուրում...
 Վարդի թըխի մեջ թաղընլած սոխակն եր սեր վարդին յեքում...
 Սիրտ աղմբում, հուրը սիրո հուգում եր նա է բորբոքում:

Վերսա կամար եր բուրել լայնատերև վաղի սաղարթ...
 Այնտեղ հոգիս, սիրտըս ընկան յերանալան սիրո թակարդ...
 Վայրկյանների յերթն եր տանջող...կանգուն էի լուս ու մարած,
 Հըմայլածի նրման գեղի մի կողմ աչքիս էլին հառած...

Այս ի՞նչ թրվաց...ու չբացալ՝ անուշ արցյոք չե՛ր խառուիկ...
 Բայց թալկացավ սիրտըս ինչո՞ւ, այն ի՞նչ հրալով թրվին հուշիկ-
 Սիրեկանիս դեռ չտեսած՝ հոգիս նրբան արդեն ըզգաց...
 Աչքըս նրբան դեռ չորոշած՝ շուրթերս էին նրբան հրաժ...
 Մեր յերկուսի միաքն ու հոգին յեռյեռացին, մի ձուլվեցին
 Յե՛վ տենչահար՝ յերանության ովկիանի մեջ սուղվեցին...
 Աչքերըս էլ չեին տեսնում—չրկար մի բան, վոր ըզգայինք...
 Անմիա էինք է անդեղու—... այս աշխարհում էլ չրկայինք...

Ի՞նչ տեղ էլինք այն ժամանակ, կամ ո՞ւր էլինք մենք կույր
 դրնում...

Մեր ուշքը մի վայրկյան վորով—դրամիտն եր հենց այդ վայրկենում
 Թուշում էլին ժամերն արագ, բայց մենք չեինք ըզգում ժամեր—
 Մեր ուշք ու մեր դիտակցություն յերջանկությունն եր սրպանել...

Արքայնորդի համբարձման ժամին հրճված նայում էր մեզ...
Հովն էր վրացնում ու մեզ բերում ծագելները բուրմունքը հեղ...
Վարդի թրիկի մեջ թաղանթած սոխակն էր մեզ համար յերգում,
Աիրա աղմկում, հուրը սիրո հուզում մեր մեզ և բորբոքում...

Այն ժամանակ ճանաչեցի ժամերըն յես դրախտային...
Յերանի՛ այն ժամերն այնպես անդարձ-արագ չընթանային...
Ո՛վ բազմ, ինչո՞ւ չես թույլ տալի մեր ցանկության հազարդ
տալուն...
Ինչո՞ւ ամեն յերջանկություն ապաստում և իր ընդհատելուն...

Յերբ արշալույսն արևելքում մեր հրաժեշտի ժամը դուժեց,
Մենք ըզդադինք՝ վորքան դիչերն արագ անցավ, մեզ դրոժեց...
Յերակվա լուսն անիծեցի, վոր մեր խնդանք փոխեց սուղի,
Յեվ մեր համբույրն անջատումի թրջեց ցոլումն արտասուքի...

ՄՇԱԿ ԲՈՐՈՒՆԱՅԵՆ

Ի՞նչ ես նայում դու ինձ եղպես զարմացած
Մի՞թե մըշակ մարդ դու յերբեք չես տեսել...
Գրտինք-թոզից յերկաթի դույն, կուրծքը ցիխ,
Վիրը կնճռոտ, հաստակեղևով, ժանդազույն,
Մի մարդ, վորի սիրտը կտարեց բազդը սև,
Վորին փառքույ աղքատությունն հալածեց,
Վորի ամբողջ կյանքը տանջանք է դառել
Մի չոր հացի կըտոր միայն ճարելու:

Յեվ ինչո՞ւ յես դու զարմանում. ես կնճխոն
Ին փաղածամ ճերմակերն իմ մաղերի
Հեռքեր ե՞ն խոր. իմ սրտի խոր ցավերի,
Մեծ փաստակի և հուռազուրկ վիճակի...
Բառ չգլխոն, վոր աշխարհում կա աղքատ,
Վոր կա մի տեղ, ուր դառն ապրուստ է յեղել...

Մի նայիր ինձ կսկրծողիս դու աղչած...
Աղքատ լինել շատ ծանրը բան է, յեղբայր...

Տեսում եմ յես, իսկ աշխարհը՝ յերգում —
Յերջանիկներն ու անհոգներն աշխարհի...
Սհա աշուղդ ձեն եմ լսում քյամանչի
Ու սիրտ երող Սայաթ-Նովի տաղն անուշ...
Ուզում եմ, վոր յես ես կողմից «Չո՛ն» տան
Բայց վո՛նք ձեն տամ, չե՞ վոր նըլլա...
Խորն եմ թաղում իմ մեջ «ա՛խ»-ն իմ կակիծի,
Թաղուն սրբում աչքիս յեկամ արտասուք...
Ե՛հ, ո՛ւմ ինչ բան, թե մի մըշակ է տանջվում...

Բայց ո՛վ եմ յես, ի՞նչ է անունս աշխարհում,
Յերբ իմ կյանքում յես մի լավ որ չեմ տեսել...
Ծանր աշխատանքն արավ ջահել կյանքս վոր...
Ապագայում ել հույս չունեմ լավ բանի,
Մինչև անգամ թույլ ճաճանչի խնդանքի...
Անիծվի՛ նա, ով մըշակ դաս սահմանեց,
Մի դաս՝ ամեն սփոփանքից զրկված,
Վոր մարդամեջ մարդու տեղ չի ընդունվում...

Ծեր եմ հիմա... և ի՞նչ պիտի վեր հիշեմ
Բացի վայրով ու տանջանքով յի կյանքից...
Հա՛մ ի՞նչ տեսա, վոր մեռնելիս ափոստամ...
Ինչպես յեկա, ենպես կերթում աշխարհից —
Դեռ չը մեռամ, դեռ կենդանի մոռացվամ...
Դե՛հ, իմ ծընունդն արդյոք ել ի՞նչ միտք ուներ...

Չե՛յ հաճույքի վայակ, անհոգ մեծացած,
Աշխարհը քեզ համար և վոր կա մենակ,
Բե՛յ ես մենակ սիրում ու քեզ զվարճացնում
Մարդի կանաչ, կապույտ յերկինքն ու արև,
Բե՛յ գուր դալու սևորակ աչքն և վառվում,
Բե՛յ է ճղաում մեջքը բարակ նաղանքով,
Ու քե՛զ համար ծովում նավերն են լողում,
Գեղարվեստի չըբեղ կործները բնրում
Յեվ յես, մըշակ, իմ ջերմով, քրտնքով,
Ծրնածա սրից հենց քե՛զ համար աշխատում
Առավոտից մաքրում աղբը փաղոցից,

Վար քո քրթին հոտը չը տա նեղութիւն...
 Յե՛մ ողորմում պատկառանքով բաշխելիդ...
 Արքա յես դու... իսկ ինձ չան տեղ չես գցում:

Ել ի՞նչ ասեմ... դուցե հիմա լողացիր,
 Թե ինչ դժվար է մի կտոր հաց ճարել,
 Թե ինչպէս սիրտն է փրշանում զրկանքից
 Աւ մթանում միտքն ու ճաճանչը հոգու...
 Գրնա՛, յեղբայր, դու քո ճամփեն յերգելով...
 Իսկ իմ դաժան բռնն յես ենտեղ կիջեցնեմ,
 Ուր կըլինենք մենք վերջապէս հավասար—
 Գերեզմանի մութ, հյուրընկալ թաց փոսում...)

ԲԱՆԱԿԸ ՅԵՐԵՎԱՆԻ ՏԱԿ *)

(Հասկանցներ)

I ՀԱՅՐԵՆԻՔ

Հե՛յ հայրենիք իմ ցանկալի, ո՛ւմ պիտոն արդյոք՝ քեզ հիշելով՝
 Ձի թրոթրոտ քաղցրը, ուժգին զգացմունքների խոր հուշերով...
 Ո՛վ, տեսնելով քեզ վրտանգված, գլուխն իսկույն զոհ չի դնի
 Յե՛մ չի թափի փառքիդ համար վերջին կաթիլն իմ արցունի...

Ո՛վ չի սիրի այն հողը, ուր առջին անգամ աչքը բացեց
 Յե՛մ յերջանիկ, լուս-մանկութիւնն նրա ուրախ որը վաղեց,
 Ուր փայփայեց մեր մայրը մեզ գորովալի անուշ ծոցում
 Յե՛մ առաջին անգամ վառվեց սիրտը մաքուր սիրո բոցում:

Ուր աղջիկներ պարկեշտասուն պատկառանքով ժամ են գրնում
 Յե՛մ մեր մատին յերագելով, մաքուր սիրով մեզ ցանկանում,
 Ուր լիացանք մենք յերկնային ականաղարդ մուգ կապուտով,
 Կենսատարած լեռնահովով և ծաղկաբույր թմրուն սդով:

*) Այս բանակը կանգնած էր 1827 թ., յերբ ուռա դորգերը դենբալ Գառ-
 կեվիչի առաջնորդութեամբ առան Յերեվանը: Գր. Որբէլյանին, իրբով սպա,
 մասնակցում էր պատերազմական գործողութիւններին:

Լեռն է այնտեղ սառցապարտակ, դե՛մ է տալիս ուան յերկնքին,
 Գեռն է հնչեղ և փրփրուն, ալիք խնդում է օլիքին,
 Խորն ու մթին են անդունդներ, իսկ այն ժայռին աչք չի հառնում
 Ինք ջրիմուռի^{*)} վտիցը ցած միայն ամպերն են անցրնում:

Լեռնայի նազով զմրուխտադույն դաշտն ու հովիտ են դալարում,
 Նըրանց միջում՝ քըշքըշալով ժիր սղըրունքն են դալարում.
 Վըճիտ ջրբի մեջն է նայում ծաղիկն իրան սիրահարված...
 Յե՛մ մարդ հրճվում է, ափսոսում, վոր ինքը չէ ծաղիկ ծնված...

Վո՛րտեղ է մի այլ վըրաստան, դե՛հ, ցույց տրվե՛ք՝ ո՛վ է կարող.
 Յե՛մ ժողովուրդ աղուհացով, միշտ չար բաղդի դե՛մ մաքառող...
 Դառերը օւ հրփոխեցին յիրտը վրացու՝ ջինջ զոհարի,
 Արն կարիճի, այն յերգիչի, իր հողի խենթ սիրահարի...

II ՀԱԿԱՏԱՄԱՐՏԻ ԱՌԱՎՈՏԸ

Վարդի գունով ծեգը ներկեց Արեւելին աղջամղում,
 Խնդանք զրկեց դեպի յերկինք և յերկըրն արմեց վողջույն,
 Վառեց ցրված, խորհրդավոր ճոխ ծալքերով ամպերն հեռվում...
 Ի՞նչ բաքանչանք է յերկնքում— խանդաղանքով սիրտ է վառվում:

Կիչերային մոտայլը հալվում, աստղեր մարում են յերկնքում
 Յե՛մ թռչուններ հազարաձայն արշալույսի յերդը յերդում.
 Առաւելայան սիրտ հովացնող, անուշաբույր հովն է փրշում...
 Տե՛մ, ծաղիկներն որորվեցին, աղում տեբեմն է շըշընջում...

Ի՛նչ, ի՛նչ սիրուն է բընութիւնն զարթը քնքուշ շառանդաղում...
 Սա... չէ՞ք լըսում, ականջ արեք—սոխակի ձայն է դեղդեղում.
 Երեկէի բլուրն^{**)} յերեվաց... զարթում է լյառը Տապանի^{***)}
 Իհա հնչեղ Հրազդանը ծեր, աշտարակներն Յերեվանի...

*) Ջրիմուռի՝ Կովկասյան տօբ (վայրի վոլխոբ) ասում է Կովկասի ամենա-
 բարձր, ժայռապատ լեռներում: Ջրիմուռները ամենահամարձակ գոգացողներն
 են համարվում Կովկասում:

**) Երեկէի բլուր (Թափա) օմունն է ուղապէս Սարգսի տղուն կիւ բար-
 ձրացող բլուրը, վորտեղից վրաց Երեկէի (Հերակլ II) Թագավորը մի թոճանակ
 օճրակոծում էր Յերեվանը:

***) Նայան Տապանի լյառը՝ Մաթո:

Շարժվեց բանակն և աղմուկեց. հնչեց թմբուկն արեւմտակ.
Կռվի համար են կազմելու շտապով վաշտերը բանակի.
Ահա՛ պայթեց մի տեղ հրացան... Ինչոր հեծվոր է արշավում...
Ինչո՞ւ չքնաղ այս առափոս մարդըս արյան է ծաղափում...

ՄԻՐՉԱԶԱՆԻ *) ՏԱՄԱՆԱԳԻՐԸ

Թե նենգավոր այս աշխարհում դու բաղդավոր լինել կուզես,
Ո՛վ այցելու իմ շերտի, սեր ու գինով հարբի՛ր լեճ պես.
Մեր ու գինու միջում խեղդել՛ի ամեն մի վիշտ, ամեն մի ցավ,
Վոր անցրնի կյանքըդ քեֆով, ինչպես վոր իմ կյանքը անցավ,
Վոր օեմ բաղդի հենց յերեսին հանդգնաբար յերգեր կանչես...
Թե չես թեկուզ յերկինք ձգտես, հող կըգառնաս դու ել ինձ պես...

*) Միրզազանը (աղանդավոր Մաղաթյան) մի յերկելի քեֆ օրհույ մաքր
և յեղել 100 տարի սրանից առաջ: Վոչ մի մեջլիս (խնձույք) չուէ շունեք այն
ժամանակվա Թիֆլիսում առանց Միրզազանի: Նրան մեծաբուժ էլին «խրախճան-
քի պապ» («լիսինիս պապա») մականունով: Գր. Որբելյանին ուղարկած զբոժ մի
փոստանովորի մեջ յերազում է մի խնձույք Միրզազանի նախադասութեամբ և
նրան նվիրում է հետեւյալ տողերը. «Տոլումբաշի ընտրեցե՛ք զգալը ծալած»
(առանձին չիկի նշան էր) արարի դեմքով խրախճանքի պապին, այդ գինու
և սիրո համար ստեղծվածին: Մեղանից վո՞րը չե անցել նրա զարթոյի. ամեն
մեկը մինչեւ իր 40-ամյա հասակը պարտավոր է նրան աշակերտել...

ՆԻԿՈԼՈՈԶ ԲԱՐԱԹԱՇՎԻԼԻ

(1816--1845)

Ն. Բարաթաշվիլին բանաստեղծ Գրիգոր Որբելյանու զբոժ
վորդին էր՝ ծնված բանաստեղծ մորից: 16 տարեկան հասակում
զարթոցում խաղի ժամանակ նա ընկավ և կոտրեց իր փոստերը: Այ-
նուհետեւ նա մնաց կաղ մինչեւ կյանքի վերջը: Այս հանդամանքը
խոր աղբեցութեան թողեց նրա հոգու վրա և պատանեկան հաստ-
կից դարձացրեց նրա մեջ խորին թախիժ և կյանքից հրաժարում:
Նրա մտքում, վոր համապատասխանում էր ժամանակակից
վրացի արխատկրատիայի լողեալին՝ լինել զինվորական, չիրա-
դործվեց նրա հաշմանդամութեան պատճառով, չիրադործվեց և
բարձրագույն կրթութեան ստանալու փափաղը, վորովհետեւ հա-
լը, իբրեւ տիպիկ վրացի թավաղ (իշխան)՝ անփույթ և չուայ՝
վառնել էր իր սոհմական հարստութեանը: Այս ամենը խորապես
անդադարձավ Նիկոլոզի պոեզիայի վրա: Ն. Բարաթաշվիլին
Նախիջևանում, փոխ-գավառապետի պաշտոնում, ծանր հիվան-
դացավ մալարիայով, նույն պաշտոնով նա փոխադրվեց Գանձակ
և մեռավ նույն հիվանդութեանից: Նրա նշխարները միայն 1893
թվին բերվեցին Թիֆլիս:

« ԶՐԵՂԵՆ՝ ԶԻՍ... »

Զրեղեն ձիս սուրում անհուն-անհայտում, ինձ ատնում, թռչում
Յեզ մեր հետևից սե ու շարագուշտ ազնավ ե կտանչում...

Սուբա՛, իմ նրժույզ, արշավը չունի սահման ու վաչ ծալք...
Յեզ տո՛ւր հովերին իմ սեպագույուն խոհերը մոռալլ...

Շեղքի՛ր բամբներ, պտտառի՛ր շրթեր, ճախրի՛ր, թո՛ղ քա տալ
ժայռեր ու ձորեր,
Ծառաղի՛ր-կրճատի՛ր, անդամահատի՛ր բժրոտացողին կյանքի սե
սրեր...

Ինչք մի՛ դարձրեր, իմ նրժույզ, տաղին, ստանաճանքին ե
անձրև-որին,

Դու մի՛ խնայիր, կտրծելով հոգնած քո խելակորույն, մոլի
հեծվորին...

Թող հեռու լինեմ իմ հայրենիքից, դուրս ընկերներից,
բարեկամներից...

Զուրկ իմ ծընողի ե սիրելիանիս մոտ ու սրտագին քաղցր
ժամերից...

Եթե եղ, ուր խավարն հաղթելի լուսից, աստեղ կը զանեմ յե
իմ հայրենիք...

Եթե եղ աստղերին, մոլորակներին կրխոտաճանեմ իմ սրտի
զաղանիք...

Տեքսեր սրտի կը հանձնեմ ծովի գոտ ալիքներին

Յեզ քո հրժայիչ, աշխուժ ու շքեղ արշավանքներին...

Սուբա՛, իմ նրժույզ, արշավը չունի սահման ու վաչ ծալք...

Յեզ տո՛ւր հովերին իմ սեպագույուն խոհերը մոռալլ...

Թող յես չը թաղվեմ իմ հայրենիքում... իմ նախնիքները չիթվին
կից, մոտ...

Թող չարժանանամ սիրածիս լացին ե մընամ սուգի, արցունքի
կարոտ...

Թող իմ գերեզմանն՝ հեռու կանաչից՝ խուլ անապատում ազատվի
փոքի

Յեզ իմ վսեկներ սեզ հողը ծածկե շառաչ-աղմուկով
փոթորիկներին...

Իմ սիրելիանի արցունքի տեղակ դիակիս յերկնի ցողեր
կըցողան,

Հարազատներին սրբի փոխարեն հրեշ-անդրդներ կը ճըլճան,
ճըլճան...

Դե՛հ, թրտի՛ր, նրժույզ, թուցրո՛ւ հեծվորիդ, անցկացրու բողբոջ
սահմանից հեռու...

Ես մի՛նչեմ հիմա չընկճից բողբոջ, ելի նրբանցից չի՛
ընկճելու...

Թող մենակ մեռնեմ... մենակ ե անտեր, բողբոջ հալածված...

Ինձ չի վախեցնի սուր թուրը բողբոջ՝ արյունով ներկված...

Սուբա՛, իմ նրժույզ, արշավը չունի սահման ու վաչ ծալք...

Յեզ տո՛ւր հովերին իմ սեպագույուն խոհերը մոռալլ...

Գոհե ի գերեզ չի անցկենալու գոտ ճակատամարտն իմ գոհած
հոգու...

Գոհե կը մնա, իմ՝ նրժույզ, մի հետք՝ ճամփան, վոր անցար, վոր
հարթել ես դո՛ւ...

Յեզ ինձ հետևող իմ ընկերների ընթացած ուղին պիտի
հեշտանա,

Յեզ նրբանց նրժույզն՝ հոնդուլին ալիքի՝ սեզ բողբոջ արաղ
առաջ կընթանա...

Զրեղեն ձիս սուրում անհուն-անհայտում, ինձ ատնում, թռչում
Յեզ մեր հետևից սեզ ու շարագուշտ ազնավ ե կտանչում...

Սուբա՛, իմ նրժույզ, արշավը չունի սահման ու վաչ ծալք...

Յեզ տո՛ւր հովերին իմ սեպագույուն խոհերը մոռալլ...

ՆՐԻՏԱՍԱՐԴ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐԻՍ

Տըզե՛րք, մինչ կյանքի անընթացն առաջնորդն է ձեր
Յեզ սերը չընաղ ձեր վիշտն անգամ սքանչացնում է դեռ,
Հեռա՛ւ նետեցեք բաղդի մըլիած տեղերը կըրծեից
Յեզ չո՛ր սրբեցեք հանգստորեն արցունք ձեր աչքից:

Ապրեցե՛ք ուրախ և շուտանցուկ աշխարհին հարմար,
Այրվեցե՛ք բոցում ջահելության սիրո մեջ անձար.
Ծիծաղ և բերում պատանեցող թռչնած ծերունին
Յեզ ցավակցություն՝ դառամացող ծաղկած պատանին:

Յերանի՛ նըրան, ով շուտանցուկ կյանքն ախպես տարավ,
Վար ողտադործեց իր տարիքին համեմատ և լավ...
Ինչո՞ւ մեր սրտի տենչանքների ճիշերը խեղդենք,
Անասն աշխարհի ծանրը հոգսեր մեր վրդին բարդենք:

Ձեր կյանքի ծեղին կըհաջորդեց ցերեկը անդով,
Ձեր անշահ սերին՝ գըծում յետի շահերի մեծ ծով...
Բայց քանի չե ուշ, ձեզ տամ խորհուրդ և դուք լրտեսե՛ք,
Տըզե՛րք, ինձ վրբա վործել եմ յես, լավ կատարեցե՛ք:

Մի՛ք սիրահարվի դուք պճրուհուն, թրովրացողին...
Այդ հոգի գերող և զգացմունքի հետ խաղացողին.
Միբաղի լեզուն նըրան համույք, յետանդ և չնչում,
Բայց սերը, ամա՛ղ, նըրա սրտին յերբեք չի կաշում:

ԻՄ ԱՍՏՂԻՆ

Ի՛մ բաղդի ասաղ ի՛նչ ես վրբա բարկանում...
Վարժան տոնջեո, քեզնով եմ յես սքանչանում...
Բռեկեացա չո մշուչին, ամպերին...
Յերարո արդեն վարժվեց ան վշտերին...

Նու մի՛ կարծեք թե մեծ աղետ կը դուժեո,
Թե վար հանկարծ բըքից հետո մըլուչեո...
Խի՛, դու գիտեո՞ ինչքան ես ինձ դուր գալի,
Յերբ մըլուչի միջից ես ինձ լուս տալի...

Ի՛նչ անտակ գեմք ել սպենաս ցույց տաս դու,
Բե՛զ կըքձաեմ, ի՛մ յերկնային լուստուռ,
Դու՛ւ ես իմ լույսն, իմ հողեոր կյանքի լույս,
Իմ խաղտած կյանքի խնդանք, միակ հույս:

Ժպտա՛, իմ ասաղ, ամպն յերեսից ցած քաշիր,
Դո վրամագած սիրտը, ժպտա՛, մի՛ մաշիր.
Նեռի՛ք դու հուր, հուր յերկնային իմ հոգին,
Թափի՛ք վրբա շողեր քնքուշ, կաթոգին...

Ո՛Վ ԴՈՒ ՉԱՐ ՎՈԳԻ...

Ո՛վ դու Չար Վոգի, քեզ ո՞վ կանչեց բաղդիս զեկտվար,
Մաքիս ու կյանքիս խաղաղ ընթացքն հուղելու համար,
Ո՛ւր և իմ հանգիստն — ինչո՞ւ լցրիք կասկածով հոգիս,
Ինչո՞ւ խեղդեցիր դու մանկական հավատը կըրծելու:

Ա՛յդ եիր միթե՛ դու խոստանում պատանուս անմեղ...
Դու ինձ խոստացար ազատություն աշխարհում այս նեղ.
Դու ինձ խոստացար տառապանքից ծընել մանուկ-բաղդ.
Դու ինձ խոստացար գըծոխքն անդամ դարձնել դըրախտ...

Ո՛ւր են, ո՞ւր, ասա՛, չո գըրավիշ, սիրուն խոստումներ...
Ինչո՞ւ հարուցիր և... փշրեցիր իմ մըտորոտներ...
Ո՛վ դու Չար Վոգի, պատասխանի՛ր, մի՛ թաղնըվիր դու,
Դո կախարդական ույթն ո՞ւր մընաց, թուլացավ ինչո՞ւ:

Ունիմվի՛ աչն սրն, յերբ խոստումիս յես կույր տրվեցի
Յեզ վազջ ելությամբ անուրջներին սիրուն զահվեցի.
Այն սրից հեռո անվերադարձ հանգիստըս կորավ,
Յեզ արցունքն տնդամ չի հաղեցնում հոգուս մեծ ծարրով:

Հեռո՛ւ ինձանից, ո՛վ գայթակղիչ Վոգի Չարության...
Ի՛նչ եմ յես հիմա — աննրպատակ զոհ միայնության.
Անհաղատ եմ յես, կասկածափրա, հոգով ստոնայի...
Վա՛յ ինչին զեղավ չո կախարդիչ թևրդ գառնայի...

ՎԱԽՏԱՆԳ ՈՐԲԵԼԻԱՆԻ

(1812—1890)

Վախտանգ Որբելիանու մայրը Հերակլ II թագավորի կրտսեր դուստր Թեկլենն էր, վոր միևնույն ժամանակ բանաստեղծ էր և մանկության պարիքում տղի չորեր հազած մտանակցել եր իր քաջաբի հոր մզած պատերազմներին։ Առաջինը նա գցեց իր վաղղի Վախտանգի սրտում հայրենասիրության սերմերը։ 1832 թվին Վախտանգը նույնպես աջասրվեց, իբրև մանակից Ռուսաստանի դեմ կողմակերպված դաշադրության։ 1837-ին ներումն ստանալով՝ վերադարձավ հայրենիք և ապա մտավ զինվորական ծառայության։ Մեռավ զինվորալ-մայորի աստիճանում։ Գրել սկսեց 4 տարեկան հասակից միայն։ Նա մանկությունից լերագետ է զբոստանում։ Վրաստանի անկախության մասին և իր վատանալորների նյութ է գործերը Վրաստանի պատմական առասպելները։ Ամենաաշխատասերն է և վրացի բանաստեղծների մեջ։ Նրա պոեզիայի միակ մոտիվը հայրենասիրությունն է։

Վախտանգ Որբելիանի

ՅԵՐԿՈՒ ՇԵՆՔ

Նորից արևի շողերը գլխան յերկու մեծ շենքի...
Նրբանցից մեկում հնչում է անգուլ ժըխորը կյանքի.
Յերկրորդն է ինչպես մի դամբան արխուր, սառած ու դաժան.
Նրբա մոտերքում չըկա մարդկային կյանքի թույլ նըշան։

Սուղինն է գործ նոր ժամանակի, հրաշակերտ, սիրուն,
Նա իր պլշրանքով մոռումն անցնողի աչք և հրապուրում.
Ծաղկում են նրա շուրջը ծաղկոցում չուշաններ, վարդեր,
Փայլում են նրա չըմականերում զմրուխտե մարգեր.
Նրբա գեղաների պատերն են դոսից ու ներսից դուզված,
Ինչպես մի սիրուն աղջիկ հարսնության համար պատրաստված...
Սակայն այս պատերն, իբրև մի նոր գործ, նրբա կիրն ու քար
Թույլ են աւ վրտիտ, ինչպես նրբալիզմ որխորդ անկար...

Յերկրորդն է մնացորդ հին կացարանի մեր նախնիքների.
Ի՞նչ է նա ուժով, կառուցված և նա ուժով լի ձևով...
Ընդարձակ ամրոց, սրբադան տաճար, բուրդեր հաղթանդամ,
Գավիթ և պալատ մեծ ու պատկառուն, յերբեմն վարթած,
Իսկ հիմա անծածկ, անտեր ու ախուր, մամուսպատ, ափեր,
Մերուկ հընամյա և յերկարատանջ, հաղթված կարեվեր...
Նրբա մեջ իրար հեռ են խըճըճվել մոլախտ, փուշեր,
Նայողի սրտում ծնեցնող արխուր խոհեր ու հուշեր...

Այն նաբը չունի յերկար ապրելու ուժը անհրաժեշտ.
Ի՞նչ գարում նրան կավերեն քամին և անձրեր հնչաւ.
Յե՛վ յերբ նրա նուրբ և գեղապաճույճ պատերը փլչեն,
Նրբանց բեկորներն յերկրի վրայից արագ կը կորչեն:
Հեռը կը կորչի և հեռը նրբա, նրբա հիշատակ...
Նա չունի անցյալ, չունի ապագա յերկնքի նա տակ...

Մահայն այն յերկրորդն, այն հաղարամյա շենքն ալեւոր...
 Նա չի վախենում փոթորիկներից, տեղից դարեւոր.
 Թեպեա անարգված, թշնամիներից, թեպեա խախտված,
 Բայց հերոս է զեռ նա՝ հերոսների ձեռով կերտըված:
 Յե՛վ թե զա մի որ, յերբ նըրա հուժկու պատերը փուլ դան,
 Նըրանց նշաններն հալկեա կը պահի խոհուն ապագան...
 Նըրա հեշատակն աշխարհի վըրա հալերժ կը մնա—
 Ու՛մ անցյալն է մեծ, ապագան նույնպես նա մեծ կունենա...
 Նա ունի անցյալ մեծ, յերկար, ուսիչ պատմություն խորին...
 Արյունով նըրա անցյալն է գըրած նըրա պատերին...

Վ Ա Ն Դ Ա Կ

Մի՛ք ճնշի դուք սերն աղջըկա. ինչպես քնքուշ ալիք ծովի՝
 Թող շարժվի վոր կողմ ուղե՝ քըմահաճո, իր կամովի:
 Ո՛հ, մի՛ք զերի սեգ արծիւին—թողե՛ք ճախրե իր հայրենիք.
 Նըրա կայանն է Ժայռ վես և դրոսավայրն՝ աղաւ յերկինք...

Մի՛ք ճնշի դուք սերն աղջըկա. ինչպես քնքուշ ալիք ծովի՝
 Թող շարժվի վոր կողմ ուղե՝ քըմահաճո, իր կամովի:
 Մի՛ք կաշկանդի խոսքը մորդու, թեկուզ և նա ձեզ դուր չըգա...
 Թող նա հնչե բարձր ու ազատ—դըրա համար միայն նա կա:

Ի՛նձ քընտրեցին արարածին վանդակը փակ չի սող դուլի...
 Վոքաւ համար շղթաներից մահն ուլեյի է ցանկալի...

ՄԻՒՆԻԼ ԹՈՒՄԱՆԻՇՎԻԼԻ

(1818—1875)

Միւ. Թումանիշվիլին վրացիսո հայ եր և վրաց Գիորգի-
 վերջին թագավորի զիվանապետ Բիրթվելի կրտսեր վորդին Ակա-
 նավոր հասարակական գործիչ եր և հրապարակախոս (կծու ֆե-
 յիստոնիստ): Ճորտերի ազատության ուժորմները կիրառելու
 գործում Վրաստանի մեջ նա եր առաջնակարգ, ղեկավարող գեր
 կատարողը: Գրում եր վրացերեն և ռուսերեն: Վտանավորներ հո-
 րինել է միայն պատանեկական հասակում (18—20 տարեկան):
 Հրաաարակած ունի միայն մի դրքույկ թախճալի առժամանակով
 աուդոված բանաստեղծությունների: Թարգմանած ունի և Պուշ-
 կինի մի քանի յերկերը: Նրա վորդիքն էյին հայտնի հաստրակա-
 կան գործիչ Գեորգ և Վասիլ Թումանյանները, «НОВОЕ СООБЩЕНИЕ» ի
 խմբագիրները: Նրա զուտսերն եր նույնպես վրաց հայտնի մանկա-
 կան դրող և մանկական «Ջեջիլի» ամսագրի խմբագիր Անատո-
 սիան, վրաց նշանավոր մարքախոս —զեկագիր Գիորգի Կերեթե-
 յու աթուսթը:

ԻՄ ՍԱԶԻՆ

Մի՛ տանջիր, ի՞մ սաղ, թի՛ հուշիր նորից
Իտղարող սրտում սերը վաղուցվան,
Մի՛ խոսիր անցած սիրուն որերից՝
Անդարձ ու վաղուց արված մոռացման...
Թրուա՛ն այն որերն, յերբ դու ի՞մ ձեռին
Չայնակից եյիր իմ մատաղ սերին...

Խաղարող աչքին ել չեն հրապարի
Կյանքը վերհուղող արևն զւ գարուն,
Ի՞մ սաղ, վերհիշումն ել հետ չի բերի
Պատանեկության տարիքը սիրուն.
Թրուա՛ն այն տարիքն, յերբ դու ի՞մ ձեռին
Չայնակից եյիր իմ մատաղ սերին...

ԳԻՆՈՒ ԹԱՍԸ

Յեա ե՛ն բյուրեղ թաւն եմ սիրում,
Քերբուր գինին մեջն ե յետում,
Մեջն ե խաղում, շողում պեծ-պեծ,
Վրճիտ լալի ցոլք ե կարծեո:

Յեա ե՛ն մարջան չուրթն եմ սիրում,
Վարը ժպտում ե, հրապուրում...
Յեմ ծարավին նըրա սիրով
Կըշտացընում տաք պաշերով:

Բայց անկրթակ ե անհամբույր
Շուրթերից յեա խորչում եմ լաւ...
Սորչում եմ յեա նըրանց տեսից,
Ինչպե՞ս գինու գառարկ թափից...

ՐԱՓԻՆԸ ԵՐԻՍԹԱՎԻ

(1824—1901)

Բարձրատուն և կրթված ծնողների զավակ եր իշխանադն Բա-
լուն (Ռափայելը): Մի քանի տարի կրթվում եր վանքում թի նշա-
նավար արեղայի մոտ, ապա ավարտեց Թիֆլիսի ազնվականների
դպրոցը: 1846-ից սկսեց պաշտոնավարել զանազան հիմնարկնե-
րում և միեւնույն ժամանակ պարսպել գրականությամբ: Դրում եր
վստանաւորներ, պատմվածքներ, պիեսներ: Թարգմանել և Կորյու-
վի բնաիր առակները: Կատարում եր մի ժամանակ վրաց լեզվի
գրաքննիչի (ցենզոր) պաշտոն, բայց չուտով արձակվեց, վարով-
հեաե վրաց մամուլին տվել եր «անհամապատասխան» աղտոտ-
թյուն: Ու երիտթավի պսեղիայի ուժը կաղմում եմ նրա գյուղա-
ցիական վստանաւորները:

ԽԵՎՍՈՒՐԻ*) ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ

Ուր ծնվեցաւ և մեծացաւ, ուր թրուով նեան իմ տնչեղ,
 Ուր ապրեցին պապերս օրհնած, թողին տնջուն լուսազնեղ,
 Մանկությանից ինձ հարազատ՝ իմ հայրենիքն և տնջուղ:
 Ի՞նչ են ծառերն անմահության մեր ժայռերի մօտ տնջուղ,
 Ի՞նչ և դրբախտն այս աշխարհի հայրենիքիս մօտ խղճուղ:

Սիրում եմ յես մեր սե ժայռեր, վոր միշտ ձընուժն են խնդում,
 Ուր անդըններ բուն են դընում ու ջրվեժներ են թնդում,
 Ուր աշծյամի ու ջրխվերի(**) տնուշ մրտերն են սուսում:
 Ի՞նչ են ծառերն անմահության մեր ժայռերի մօտ տնջուղ,
 Ի՞նչ և դրբախտն այս աշխարհի հայրենիքիս մօտ խղճուղ:

Տափում ինչքան չրքեղ ապրում, սարի կարոտն և մաշում.
 Տկըր քարափն՝ ինչպես մազնիո՞ հողիս իր կողմ և քաշում.
 Քաղցր և այնտեղ մահն ինձ համար, կյանքն և աղու ցած՝ փոսում...
 Ի՞նչ են ծառերն անմահության մեր ժայռերի մօտ տնջուղ,
 Ի՞նչ և դրբախտն այս աշխարհի հայրենիքիս մօտ խղճուղ:

Տափում թե տան իշխանություն, առաջն անթիվ դանձ դարսն,
 Տան պալատներ վոսկե զահով, նավեր, զորքեր սպառազն,
 Աչքիս չի դա և վոչ մի բան՝ մեռնեմ յես թե սուտ տան:
 Ի՞նչ են ծառերն անմահության մեր ժայռերի մօտ տնջուղ,
 Ի՞նչ և դրբախտն այս աշխարհի հայրենիքիս մօտ խղճուղ:

Ձի կարող իմ հայրենիքին փոխարինել վոչ մի բան.
 Նա քաղցր և թանկ աչքիս լուսից, ինչպես մօր ծիծն, յեղբայրջան:
 Մի՞ հաս միայն կա հայրենիք մի Աստուծուն համարժան...
 Ի՞նչ են ծառերն անմահության մեր ժայռերի մօտ տնջուղ,
 Ի՞նչ և դրբախտն այս աշխարհի հայրենիքիս մօտ խղճուղ:

*) Խնայողները (վրացի ցեղերից մեկը) ապրում են առանձնացած իրենց չոր լեռներում (Գուլիթի գավառ) դեռ ևս բնական անտեսության շրջանում: Նեան ու աղեղը, միջնադարյան զենքերը, զրահներն ու մենամարտը մինչև հիմա գործածական են նրանց մեջ:

**) Զիւլֆի՝ վայրի վոլխար, վոր տպրում և հովիտայան լեռների բարձր մասերում:

ԹԻՆԻԱՅԻ*) ՀՈՒՆՁԸ

Ի՞նչ ժրվժրվոց, ուրախություն... մեր Թինիան և անըման.
 Բեֆ և անում, հյուրասիրում, պրտուտ դալի հոյի նրժան:
 Վորբեքերի և Թինիան, վորբեքերի խեղճ ու կըրաղ:
 Մի հատ պոտի տըղա ունի— նա և նրբա ճարն ու ճըրաղ:

Հոտաղ և նա: Մեկ որավար աշնանացան հող վարեցին.
 Սերմացուի բանն եր դըժար— տանը հատիկ չը ճարեցին.
 Ամեն մեկից մեր Թինիան ուղեց մի մի բուսւր ցորեն.
 Չանեց: Մեկել՝ նա ի՞նչ տեսնի— Աստուծու աչքն արտի վըրան:

Հասկերն ուռան, ոսկի դառան. մանգաղ սըրեց գեղն ու գեղան:
 Խեղճ Թինիան տարեկուսվեց— հնձող ճարի նա վորտեղան.
 Թե կիսովի տա ուրիշին, ել ի՞նչ պիտի մընա իրան,
 Թե չե նա ի՞նչ ուժ կունենա, թե գեղը մեջը չը տա նըրան:

Ասավ. «կերթամ ու կաղաչեմ ամեն մեկի դուռը մեկ-մեկ»...
 Մեկել՝ ծեգին վըրա տըվին գեղի ջոզած իգիթ արղեք,
 «Հոսպունա»**) ծիկա տալով վորբեքերու արտին դիբան
 Ու հունձ արին— ի՞նչ հունձ ուրախ— յես չեմ տեսել եղալես մի բան:

Հյուրասիրում և Թինիան— նա չի սիրում կիսատ-պրտատ—
 Բերեց տաք-տաք ճաղի(***), յժածուն, յերկու չաղ հավ առատ-առատ:
 մենակ մի քիչ քաշվում և, վոր գինի հունի՝ նըրանց բերի,
 Ու հա՛ կըրեց իրար վըրա սառն ու խոտակ ջուրն աղբըրի:

Ուրախ ծիկեքն, հո-ո-պունեն վերբեքերու արտին կըրան...
 Հունձ և Լեռեղ, հունձ եմ ասում— ո՞վ և տեսել եղալես մի բան.
 Ի՞նչ ժրվժրվոց, ուրախություն... մեր Թինիան և անըման.
 Բեֆ և անում, հյուրասիրում, պրտուտ դալի հոյի նրժան...

*) Կնոջ տնուն և:

**) «Հոսպունա»՝ ըրիթիկ բացակայություն և հնձի ժամանակ վրատ-առնում:

***) «Մճաղի» սիմինդրի (յեզիպոացորեն) ալյուրից հաց:

ՅԱՆԴԻԼԻ ՎԻՇՏԸ

Թանգիլը շատ է տըխուր... Ձեռը դռին է կըցել.
 Իր մաքերի հետ խոսում, աչքերը թաց ցած գըցել.
 «Վա՛հ, իմ Գիշերը»^{*)} մեռավ... մեռավ— աստված ինձ պատժեց.
 Ո՛վ ինձ պիտի մեջքը տա— մընաց մենակ մի հատ յեղ...
 Վո՞նց իմ դառն ուր մաշեմ, հանդըս հիմի վո՞նց վարեմ,
 Ինչո՞վ պահեմ տուն ու տեղ, տուրքերըս վո՞նց վըճարեմ...
 Ա՛խ, Գիշեր ջա՛ն, անողո՛րմ, յես լըծառիդ եմ մատաղ,
 Ինչի՞ հսպես մորթիցի ու գըցեցի ինձ անթաղ:
 Քո հատ իրմին»^{*)} ինչ անեմ—ել ինձ իր մոտ չի թողում.
 Աչքն է չըռել, քեզ պարում, պախրի նըման բըղըղում...
 Վա՛հ, իմ Գիշերը, մեռավ, մեռավ— Աստված ինձ պատժեց.
 Ո՛վ ինձ պիտի մեջքը տա— մընաց մենակ մի հատ յեղ...

ԲԵՐՈՅԻ*) ԲՈՂՈՔԸ

Ամենքը հենց ինձ են կըպել— քյոխվա կուզես թե գըցիր.
 Յես վո՞ր քարին գլուխըս ասմ, ա՛խպեր, վո՞նց թե՛ «մի՛ խոսիր»^{*)}
 Մեռելի կարգ կասարելու Գեվո՞ն») չարչուց պարտք տաս.
 Հացով, դինով գլուխիդ տվի, շահն էլ փողով նաղդ տաբա:
 Եկավ են փուշն ինձ շառ գըցեց՝ պարտքըս մըթամ չեմ սրվիլ.
 Գինիս եր նա շառ հավանել թե ինչ Աստված խըռովել—
 Են անիծածն իմ ջանն ընկավ, ինձ տկոտեց ու գաղեց.
 Քյոխվա քափորս էլ մի թունդի»^{**)} արդի համար ինձ ծախեց...
 Տանըս գինու հոտ չը թողին, հավիս, գոճուս»^{***)} վերջ գըրին.
 Ի՞նչկալ չը մնաց հավաքընում— թուրք բերնիս չորցըրին...

*) Գիշեր է Իրմտ յեզներբ անուններն են:

**) Տղամարդու անուն է:

**) Գեվո հայի անուն է: Վրացի գրողները վաղխառուի, չարչու տիպերը միշտ հայերից են վերցնում, վոր համապատասխանում է իրականությանը:

**) Մեկ բունդին = և 1/2 վեղորյի կամ հինգ շի:

**) Խոճկոր:

Հիմի Գեվոն փոնցոր ուրուր տանըս պրտուտ է գալի.
 Գըցին էլ իմ արդով գիշիված՝ խոզաթավալ է տալի...
 Գե՛հ, յես հիմի վո՞ր ջուրն բնկնեմ, ա՛խպեր, վո՞նց թե՛ «մի՛ խոսիր»...

Ամենքը հենց ինձ են կըպել— քյոխվա կուզես թե գըցիր:

ՉՐՎԵԺ

Աարում ծնված հերման ջրվեժն ապառաժից ցած է թնդում,
 Ապին տկներ թափում, թափում... ջրերն էրար հետապնդում...
 Բուք ու բորան է ջրերին, դու փորտում է ջրփուշին,
 Արեգակի չօղն է պարում, ճոճ է գալիս նըրա միջին...
 Յածուս փրփուրն յեռում, շաշում, լերի ապառաժն է լըվանում...
 Իսկ ծառախիտ ձաքն է ժպտում հավիքմական ծխածանում:

ԻԼԻԱ ԶԱՎԱՍԿԱԶԵ

(1837—1907)

Իլ. ձալնալուծեի նախնական կրթութեանը ղեկավարել և նրա մայրը (Հայուհի Բերուբյան), վեր իր ժամանակէն Վրաստանի կրթված կանանցից մեկն էր։ Պետերբուրգի համալսարանի վերջին կուրսից իշխան Իլիկոն վերադարձաւ հայրենիք և անմիջապէս նվիրւեց հասարակական դործունեութեանը։ Իբրեւ հասարակական դործիչ, հրապարակախոս և գեղարվեստագետ (վիպուստան-բանաստեղծ) նա 60-ական թվականների մարդասիրական-ազատագրական գաղափարներ տարածողների շարքի մեջ զբաղեցրել էր համարվում իր հայրենիքում։ Մեծ ժողովրդականութիւն ունէր իր կյանքի առաջին շրջանում, իբրեւ ճորտատիրական ծանր ռեժիմի դեմ մաքաւող և իբրեւ մի դործիչ, վերի լեյա-մոտիվը հայրենիքի կույր սերն էր։ Սակայն 19-րդ դարի վերջից, վրաց ժողովրդի մեծ դատարարական գիտակցութեան զարգացման հետ զուգընթաց, քախալում էր նրա, իբրեւ ծայրահեղ նացիոնալիստի և արքունիայ դատարարի շահերի պաշտպան-ներկայացուցչի ժողովրդականութեանը։ Սպանվեց «անհայտ ավազակներից»։

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԸ

Յես չեմ յերգում լոկ յերգելու,
Ինչպէս թռչուն չընաշխարհիկ—
Որքուն ձայնի համար միայն
Աչխար՝ դալու չը կար կարիք...

Յես յերկրնքից եմ ընտրւում,
Յես, հողասունն, հողի փորդին
Յեմ ասործուց պատգամ ունեմ՝
Առաջնորդել ժողովրդին։

Սրտումս ենդուր և բորբոքվում
Ստովածային հուրը անչեջ,
Վար ձայնակից ժողովրդին
Լինեմ խնդանք ու վշտի մեջ,

Վար նըրա ցալն իմ ցալ լինի,
Նըրա տանջանքն հողիս տանջի,
Սիրտըս ցնծա նըրա բաղդով,
Դժբախտութեամբ խոր թառանչի։

Յեմ յերբ հանկարծ կայծն յերկնային
Բըռնկեցնէ հուրն իմ սրտի,
Յերգեմ աշնծամ և իմ յերգում
Հնչէ հողին ժողովրդի։

ԳԻՇԵՐՆ ԱԼԱԶԱՆԻ*) ՀՈՎՏՈՒՄ

(Հասկում «Ավագակ Սակո» պոեմայից)

Իմ հայրենիքի վշտալի յերկինքն առավ սգվորի չըզարչը
հազին։
Յեվ լուսնի լուսով դաշտն Արագածի ընկան լեռներինց ստվերներ
ահազին։
Շըրջում է թափմոսս և արքայաչուք լուսինը կապուտ անծայր
ճեմոցում։
Սառուցից կոփված լեռնադազաթներ լուսնի շողերի հետ են
ղըրուցում...
Հեռավոր աստղերն աչն խաղաղ գեղեր քնքուշ նաղանքով
փալիբլում էին,
Մնջած աշխարհին կարծես սիրահար ցուրերով զգվում,
փայփայում էին։
Յեվ աչն աստղերի ցուլքի գզվանքից հովիտը չքնաղ
մտել էր խոր քուն,
Ինչ տերևների հետն էր անտառում հովը լեռնային
խնդում-կատակում,
Յեվ ումն որ կարծես խոր բողբոջով՝ Արագածն ըմբռնում...
հուզված ընթանում...
Իսկ աչն բողբոջին մտախոհ ու լուռ լեռները միայն
սկանջ են դնում...

Գ Ա Ր Ո Ւ Ն

Ծառը տերև է հազնում...
Ծիծեռնակի ձեն լավեց...
Նն ձենն առավ վաղն ալոում
Ու հրճվանքից արտասվեց...

Դաշտն է ծաղկի տուն սարքում,
Ծաղիկ հազան նըշենիք...
Արդյոք դու յե՞րբ ես ծաղկում,
Իմ սիրելի հայրենիք։

*) Արագած գետը հոսում է Կախթալում։

Գ Ա Ր Ո Ւ Ն

Կանաչ է նորից.
Ծիծառը յերգում,
Վազը հրճվանքից
Լայիս է ալոում։

Հովիտ ու լեռներ
Ծաղկել են պես պես,—
Իսկ դու, հայրենիք,
Յե՞րբ պիտի ծաղկես...

ՀՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

Մ Ա Ճ Կ Ա Լ

Մենք մի բաղդ ունենք, Լա՛րա, յեղը ջա՛ն,
Սե հողին միայն մեզ արին արժան...
Դե՛հ, խոնարհ-խոնարհ մեր լուծը քաջներ,
Մեր ուրախագուրի որերը մաշե՛նք.
Խո՛րը, չոր հողում գութանը խորե՛նք,
Ու վրան անձրե քրանքի ցողե՛նք։

Մի՛տխրիր, Լա՛րա... Բա լուծն յեղը ջա՛ն,
Ծանրը չե իմից և վոչ էլ դաժան։
Յես քեզ պես հողին աչքս եմ տընկել,
Յերբ ինձ յերկնքից զրկեցին, ընկեր,
Հողն է ըսպասում ինձ էլ, քեզ նրժան,
Յերբ յես էլ մահով պղպեմ մոտացման...

Գուցե նախանձում, դու աչն ես ասում,
Թե ինչու ինձ պես դու էլ չես ասում...
Ի՜նչ կանեմ յես թուր, թեկուզ սուր է նա,
Թե արդար գործի համար բըթանա։

Կամ ինչի՞ն է պետք այն դուքանը մեզ,
Վորով լոկ պիտի հողը քշվորեկս
Յեվ վորը սերմի աճման խանդարող
Խոտն արմատահան անել չի կարող:—
Ի՞մ սրտի միջուկ հողս ու վշտերի,
Մարդկային հոգու մեծ յեռ ու զեռի
Խոտքեր են ծնվում, բայց խոտքերն ունայն
Ի՞մ սրտի մեջ իսկ մեռնում են անձայն...

Դու չես հասկանա տանջանքն ասունի,
Յերբ ազատ խոտքի իրավունք չունի...
Ո՛հ, այդ միջոցին ի՞մ լուծն, յեղը ջա՛ն,
Շատ ծանր է քոնից, շատ ծանր ու դաժան...

Ել ի՞նչ է ս տխրում... Քաշի՛ր ու քաշի՛ր,
Տա՛ր դուքանը, տա՛ր, մինչև ծայր հասի՛ր...
Քո հին ընկերոջ մի՛ դավաճանիք,
Նա քեզ կը պահի, դու նրան պահի՛ր:

Փ Ա Ր Ի Զ Ը

(Փարիզյան կոմմունայի պարսման տարիվ 1871 թ.)

Ել չե՛ս ծածռնվում ազատիչ գրողակ
Հոգնած բանվորի—վայր ընկալ անկար...
Կրկին տառալիվեց գրողակն համարձակ
Մշխարհը ճնշող ուժից բռնակալ:

Կրկին ժողովուրդն այն հերոսական
Իր մերձավորի համար չարչարվեց,
Կրկին պրտակով մարտիրոսական՝
Ճակատը կրկին պրտակաղավեց:

Յեվ կրկին արդար արյունը թափվեց
Աշխարհի համար... նահատակության,
Կրկին տառալիվեց գործն ամենամեծ՝
Մարդկային սիրտ է յեղբայրության...

Կրկին կանգ առավ, կասեց պատմության
Յեվ վերածնման ույթըն ընդհատվեց,—
Յեվ կրկին ուրախ կատարում են տոն
Դահլիճներն հաղթող...

Կամժունան պարավեց...

«ԻՄ ԱԶԲԻ ԼՈՒՍ ՉԱՅՐԵՆԻՔ...»

Ի՞մ աչքի լուս հայրենիք, ասա՛՛ ինչո՞ւ յես տրտում:
Յեթե ներկան մերը չե, մեզ ապագան ե՛ ժպտում...
Հընեբրդ թե հեռացան, դու լավ նորերն ես կրթում:
Նըբանք իրենց դործերով նոր բան են մեզ հաղորդում...
Ի՞մ աչքի լուս հայրենիք ասա՛՛ ել ինչ ես տրտում:

Ին գավաղներն են հասել, արդեն կովի դուրս յեկան...
Դո՛ւ ես ե դո՛ւ կը լինես նըբանց խահի առտրիան,
Վոր քեզ նըբանք չեն խաբի՝ այդ ցույց կրտա ապագան...
Շուտով դու քեզ կը տեսնես մեծ որերիդ չըքերթում...
Ի՞մ աչքի լուս հայրենիք, ասա՛՛ ինչո՞ւ ես տրտում:

Ե Լ Ե Գ Ի Ա

Լուսինն ազոտ լույս է փռում
Ի՞մ աշխարհին ժայրենի,
Կուլ է գընում կապույտ հեռվո՛ւ
Ճերմակ շարքը լեռների:

Չայն չի գայիս վոչ մի կողմից,
Վրաստանը մութն ու լուռ...
Վրացին է մերթ քնի մեջ
Տնքում տանջված ու արխուր:

Մենակ եմ յես: Քընած ե նա,
Քընած չուրջրս ու հեռու...
Ա՛խ, ասումած ի՞մ, քընած, քընած,
Յե՛րբ է արդյոք զարթնելու...

ՀՈՎՀ. ՔՈՒՄԱՆՅԱՆ

Բաղդակիցներ ենք յես ու դու, Լա՛րա,
 Հող մըշակելն ե ընկել մեզ բաժին.
 Դե՛, քաշենք արդար լուծը միասին,
 Մաշենք սե ուրը և արխարար
 Ակոս առ ակոս վարենք հողը սե
 Ու Թափենք հողին քրտեքի անձրև:

Մի՛ տրամի. մե՛կ ե,—քո լուծը, Լա՛րա,
 Այլևի՛ ծանր չե, քան լուծը կյանքիս.
 Յես ել քեզ նըման նալում եմ հանդիսս
 Հողին,—մինչ նա ինձ առնի անթափանց
 Իր գիրկը, հետո անդարձ մոռանա
 Վոր յեղել եմ յես աշխարհի վրա:

Յես բանական եմ, իսկ դու մի անբան,
 Բայց դու յերբեք մի՛ նախանձի գբան.—
 Ինչի՞ պետք կարուկ սուրը պատյանում,
 Յերբ արդար դործը նա չի պաշտպանում:

Յեմ ի՞նչ ոգտա մեզ մեր այս գութանից,
 Վոր միայն հողն ե քանդում խութալի,
 Բայց չի անում այն փուլն արմատախիլ,
 Վորն արգելում ե սերմին՝ տալու ծիլ:

Ա՛խ, դու չես կարող հասկանալ, Լա՛րա,
 Այն խոր տանջանքը բանական մարդու,
 Յերբ արդար խոսքը մեռցնում են Պորթում
 Նրա սրտի մեջ: Յեմ դու հավատա՛,
 Ի՞մ սիրուն Լա՛րա, վոր այդ ժամանակ
 Լուծիցդ ել ծանր ե այդ լուծը անարդ:

Ել ինչո՞ւ իզուր վշտանալ, ինչո՞ւ,
 Յեմ ինչո՞ւ տխրել.—դե՛, քաշի՛ր, Լա՛րա,
 Քաշի՛ր դութանը, տա՛ր արխարար
 Քո ծանր լուծը, իսկ ընկերոջդ դու
 Մի՛ դավաճանի, կյանք տուր դու նբան՝
 Վոր նա քեզ կյանք տա աշխարհի վրա:

Խ. ԲԱՆԴԱ

ԱԿԱԿԻ ԾԵՐԵԹԵԼԻ

(1840—1915)

Ըստ վրացական սովորության՝ իշխանազն Կակոն (Ակակին) իր մանկութենն անց ե կացրել ծնողներից զատված, ստար դյուղում իր գեղջիկուհի ծծմոր մոտ: Ութ տարի ուսել և Բութա- լիսի գեղնադում, բայց չորս ամիս ավարտելուն պակաս՝ թողել ե դպրոցը: Ապա մտել ե Պետերբուրգի Համալսարանի Արևելյան լեզուների Փակուլտետը, բայց լսել զանազան Փակուլտետներ և այնուամենայնիվ վոչ մեկը չավարտած տուն վերադարձել: Չուս «գրական» մարդ եր, ապրում եր աղատ. վոչ մի «պաշտոնով» իրան չի ծանրաբեռնել, սակայն վոչ մի պարբերական թերթ չի լեղել նրա ժամանակ վրաց լեզվով, վորին նա մասնակցած չի- ներ իբրեւ վոչ «մշտական» աշխատակից կամ կարճատև խմբագիր: Գրել ե պատմվածքներ, պիեսներ, վոտանավորներ, սրամիտ աֆո- ռիզմներ և անեկդոտներ: Նրա ուշժը նրա լիբիկան ե—անհատա- կան և հայրենասիրական, հաճախ սքողված նուրբ հումորով: Համարվում ե անցյալ դարի ամենամոգովագրական բանաստեղծը:

(1840—1915)

ՉՈՆԳՈՒՐ *)

Չոնգուրըն յես Էնդուր կուզեմ,
Վոր ծառայե ճշմարիտին,
Վոր տարածե մտքեր վրսեմ,
Անկեղծություն ցայտե սրտին,

Վոր ցամաքի ճնշվածի
Արցունք ներս նրվազներով,
Վոր ճնշողի սիրտը խոցի
Նեախ նման սրլաքներով:

Ես խմ լեզուն թող բարանա,
Թե հայհոյանք յերգըս կանչե,
Ես աջին եմ թող շարանա,
Թե կեղծաձայն լարըս հնչե:

Ինչքան ել բախտն ինձ հալածե,
Մահ բապառնա ինձ ազազան,
Միտարս յերբեք կեղծելու չե՛,
Թե քարկոծե ազգըս անգամ:

Չոնգուրըն յես Էնդուր կուզեմ,
Վոր ծառայե ճշմարիտին,
Վոր տարածե մտքեր վրսեմ,
Անկեղծություն ցայտե սրտին:

ՃԱՂԱՐԱ **)

Ել են չեմ, ափսո՞ս, ինչ եի,
Չառ բան ե յեղել ճաղարան...
Ել չեն թոգացնում համարձակ
Իմ դափը և իմ նաղարան:

Յեռանդըս ելի կա նախկին,
Բայց ուժըս ներսն չի հասնում—
Չե՞ վոր մեծ աղեա եմ տեսել,
Լքել եմ շատ մեծ վայնասուն...:

Դառը թույն, կըծու վիշտ անթիվ
Իմ սիրտը լցրել են կաթ-կաթ,
Ինչպես վոր անհուն են լցնում
Բուզներն անթիվ, անընդհատ...:

Ինչպե՞ս ե ապրում ինձ նրման
Կյանքից դառնացած մի եակ,
Յերբ նա անարգված ե տեսնում
Իր սերը— պաշտածը միակ...:

Բայց հույսն՝ յերկնային տուրքը՝ մերթ
Տանջված օրտուժո ե կայծում,
Յե՞վ յես ցնարքներով ներշնչուն՝
Ինձ մի Տարիել^{*)} եմ կարծում:

Կանչում եմ. «Փրիդոն^{*)},
Ալթանդիլ^{*)},

Ուսն ուսի տանք ձեռք ձեռի,
Նեոտան-Դարեֆան^{*)} ե սպասում,
Քաջքերին բնկել ե գերի^{*)}:

*) ՆՃ. ուղեգրական ծաղ:

*) Տարիել Բուսթամիլու «Ընձենալորը» վեպի գլխավոր հերոսն է. Նեոտան — Դարեֆանը՝ գլխավոր հերոսուհին և Տարիելի տարփածուն. Ալթանդիլն ու Փրիդոնը վեպի մյուս հերոսներն են, վորոնք ողնեցին Տարիելին Նեոտան-Դարեֆանի ազդեցության գործում:

*) Նշանակում ե սող:

Թե մտալքս, տեսնեմ, խանդարեց,
Հինով կը ներկեմ ճաղարան
Յեզ կը թնդացնեմ թունդ ձենով
Իմ դափը և իմ նաղարան:

Բայց, ափսո՛ս, գլխովս քն ե գրկել
Ինձ մոտ մի ինչոր չար կատկած,
Փորձի հայելուն նայեցնում,
Հանդցնում և ցնորքներս հանկարծ:

Ասում ե. «Փրկողսն, Ավթանդել
Կալելու գեռ չեն պատրաստում,
Իսկ դու ես այնչափ ճարիել,
Վարչափ վոր առյուծ ե կատուն...»:

Իրավ ե, սակայն յես ինչո՞ւ
Կորցրեմ իմ հույսն յերկնակայծ—
Հերոսի ճամբան և հարթում
Վորեն մի թուլին անկատկած...

Դեռեմն ծաղկել՝ հույսը գեռ...
Արարա չի կտորի ճաղարան...
Ձեզ ե, հերոսնե՛ր, ձեզ կանչում
Իմ դափը և իմ նաղարան...:

Գ Ա Ր Ո Ւ Ն

Արթուրյու II կայսեր սպանման ե (1881 թ. մարտի 1-ին) առթիվ

Եսոր ծիծեռը ներս թըռալ,
Ճրկճրկալով բացականչեց.
«Գարունն յեկավ, գարունն յեկավ»,
Յեզ իմ սրտին հույս ներշնչեց:

Պատահանից դուրս նայեցի՝
Այլագունեղ եր չմթակալք...—
Հույսս հանկարծ թեփիս ասալ,
Թրվեց որտիս արագ-աշագ...

Գարնան բուրումը ինձ գիտալ,
Թե՛ չէ՛ բզկացի գարժանալի.
Առի՞ զինչո՞ւ եմ վրհատում,
Վերածնման ժամն և դալի:

Դաժան ձրմեռն ինձ շատ ճնշեց,
Բայց կը հասնեմ յես իմ ըղձին,
Կարժանանամ գեռ բընության
Հարսանիքի ճախ հանդեսին:

Վարդից գեռ հոտ պիտի բաշիմ,
Նայեմ նազիկ մանուշակին,
Յեզ՝ չը մեռամ՝ ականջ դնեմ
Գարնան յերգիչ գեհ ստիպակին...»

ՎՐԱՅՈՒՀԻՆԵՐԻՅ ՎՈՐՆ ԻՆՉ ՏԵՍԱԿ ՍԵՐ Ե ԳԵՐԱԴԱՍՈՒՄ^{*)}

Քարքավելն ասալ. սերն անհրաժեշտ սիրահարվել ե պահանջում.
Այլքեզ որբարն ե մագնիս տղի յերկաթ—սրտին բաշում:

Բայց իմեքելն ես պատկերին խառնեց մի քիչ շահի խնդիր...
Հետո տղին շինեց մի մուկ, իսկ աղջկան՝ կատու ընալի,
Վոր մրտճրում, պոչն և շաքճում ու հրապուրում, ապա գերում,
Թողնում... ճանկում... մեկ խնդացնում, մեկ դառն արցունք
աչքից բերում,

Մըցում, մըցում, հոգին հանում—մոչ լավացնում, մոչ սրպանում.
Իսկ նըրա զոհն յերբ չըմըչի, թողնում, ուրիշ վորսի գընում...

Կեզքելն ասալ. սերը պիտի լինի ծածուկ ու գողունի,
Չախկալի պես վաացխա^{*)} մտնի, մարդըս յերբոր ջընամ լինի.
Արջի նըման վըրաս պըծնի, բունը գլխիս. տա, խանդարի,
Ինձ վողջ գիշեր մեղանչեցնի, մարդս ել ջրթով փողահարի...

*) Փացիան, վատեղից հյուսած հյուղ, սովորական բնակարանն և գեղ-
ջուկ մեղքելներն:

**) Այս վատանավորը յուրաքանչեք-սրամիտ կերպով բնորոշում ե վրաց
ժողովրդի գլխավոր հատկությունների՝ քարթվել, իմերել, մեղքել և գուրուլ կանանց
ասանձանապիտիկությունները:

Գուրուներն ասա՛մ. ինչի՛ն է պետք սերը ծածուկ ու գողունի.
 Սերը պիտի խիզախ, շիտակ, պարտաքարի նըման լինի.
 Յերկու սիրող սրտեր կապի անքակտելի կապով իրար.
 Կապի ճիջում ծաղիկ տնկի, դարձնե գարուն ժշտադարար:
 Մարդըս պիտի առյուծ լինի, իսկ յեո՝ մատակ նըրան տրժան,
 Ինձ հետ լինի ինչպես մի ծիտ, իսկ ուրիշի հետ դոռ դազան,
 Վսր նըրանից մարդ գարհուրի ու ինձ վոչվոք մատ չը գեպցնի...
 Ով սերն ետպես չի ընդունում, աստված նըրան ամանչեցնի:

Մ Ե Ղ Ո Ւ

Ուրիշները թող վարդ, բլբուլ յերգեն,
 Խոնարհվեն հըզոր առյուծի առաջ,
 Գեղանիներին դոհարներ դրկեն,
 Հնչեցնեն սիրո նըվազ ու հառաչ:

Իմ յերգն է հնչում նըրանցից անջատ,
 Իմ սաղըն ուրիշ բան է գեղգեղում—
 Յես պիտի յերգեմ... մի չնչին
 միջատ—
 Յես պիտի յերգեմ ժըրաջան մեղուն:

Մեղո՛ւ, ի՛մ մեղու, ժիր ու անհանդիստ,
 Անխոնջ—թրոթրոան, անխոնջ—բըզըզան,
 Մարդուց անարդար մերժըլած դու միշտ,
 Բայց նըրա արդար դու խայթիչ դաժան:

Նյութ ես դու պարում չարունակ մեղրի
 Յե՛վ դըրա համար անդուլ աշխատում,
 Բայց գործիդ ժամին ով քեզ խանդարչ,
 Դու միայն նըրան, նըրան ես խայթում:

Սակայն յետական մարդը անորեն,
 Ճշմարիտ գործի թշնամին համառ,
 Քո չինած մոմով լույս տալիս իրեն,
 Բայց կյանքիդ լուսին փրուում է խալար:

Քո վաստակն անուշ ճաշակում է նա,
 Քեզնից զըզվանքով խորչում է սակայն,
 Նա ուղում է լոկ հաճույք ըստանա,
 Ի՛նչ փուլթ է նըրան՝ ինչ տեղից է այն:

Սակայն դու լծված քո աշխատանքին,
 Իըզըզում ես միշտ անխոնջ ու անկա,
 Անփուլթ անարդար մարդու տրարքին,
 Լոկ քո մեծ գործին բնազդով յենթակա...

Թըռթրում ես դու, բըզըզում ես դու,
 Հարկ յեղած ժամին չեչտակի խայթում,
 Աշխարհի համար մեղր ես պատրաստում,
 Յերկնքի համար՝ մաքուր մեղրամոմ...

Սիրունի՛կ եմբեմ սուրբ աշխատանքի
 Յե՛վ անշահ սիրո դեպի մարդկութուն,
 Խայթի՛չ խախտողին աշխատուն կյանքի,
 Յեղի՛ր պոետի իղեալն արթուն:

Մեղու ջա՛ն, մեղո՛ւ, ի՛մ փոքրիկ սիրուն,
 Անխոնջ—թրոթրոան, անխոնջ—բըզըզան,
 Իմ այս յերգը յես քեզ եմ նըվիրում,
 Ընդունի՛ր իրրե մի զոհ սրբազան:

Հ Ի Վ Ա Ն Գ Ը

Նա չե մեռած—ննջում է նա.
 Նորից, նորից կը վերկենա.
 Ով նըրա մահն է ցանկանում,
 Ինքը չուտով կը մահանա:

Յերկար կո՛վից ուժատառված
 Պահանջ ունի նա հանգստի.
 Այո՛, պիտի նա վերկենա.
 Կը մեղանչի ով վըհատի:

Եախազդացումն ինձ չե խաբում,
Ձի կասկածում խելքըս անդամ,
Վոր չե առված խոսքը վերջին...
Վոր կը ժպտա դեռ ապագան...

Ես ժեզ բարիք դեռ չի տալիս,
Բայց մենք նրբան պտրտ ենք սիրելի
Յեվ անտրտունջ ամեն զրկանք
Մեր սիրածի համար կըրել:

Ձոհե՛նք նրբան ամեն մեր ինչ,
Աղքատության պարկը սուսե՛նք
Յեվ վեհ, ազնիվ կյանքն աղքատի
Շեն Հուգայից գերադասե՛նք...

Ես չի մեռած—նեղում ե նա,
Յեվ կը դարձի հըզոր, անցալ,
Բայց կը հիշե նրբանց անունն,
Ով հիմանդին չը մոռացալ...

Ն Ը Վ Ի

(Լեզվեղա)

Ետեա են պատմում. Մի վորք-թշվառի
Շիրիմի վրա յեղեզն ե բուսել
Յեվ գլխի շարժով նա ըստանալի
Իրան դեպի վեր, յերկինք ե քաշել,

Վոր ես աշխարհից հալածված մարդկանց
Բողոքի ձայներն յերկինքը տանի:
Բայց չար-սատանեն բարկացած՝ հանկարծ
Փրթացրել ե մեծ փոթորիկ—բամի,

Վոր նրբան ծեծել, արժատով պոկել,
Վտի տուկ դրցել ե նրբա դիակ,
Բայց նրբա մոտ մի հովիվ ե յեկել
Ու ձեռին բռնած մի փոքրիկ դանակ,

Կարել ե նրբան ու չինել շրվի,
Վար իր վիշտ-հոգին նրբա մեջ վրչի
Ու սարեր, ձորեր հազի ու չոյի
Գեղեղումներով, լաց ու հառաչի...

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿԸ

(Վ ա ե մ)

I

Լեռան գլխին, մոտ յերկրնքին
Բուն կա կարծես ծիծեռնակի,
Մե՛ծ ե արդյոք— չես վարչի,
Թե նեան աչքիդ նրբան գարկի:

Փայլաւ ե նա ալբի ախին
Ուռու վտալից, ձարխտածածկ,
Յեղանակին միշտ հալածարված—
Սմառը՝ դով, ձրմեղը՝ սաք:

Յերբ յերկրին տմարտոյներով
Ցատկոտ յերկինքն ե լսարանում,
Փայլախ չուրջ ամպ ե թառում,
Շանթից նրան պատրասարում:

Մական յերրոր նրբա գլխին
Արեւ, լուսին են վառվարում
Յեվ չըջական նրբա տակին
Դալարագեղ շուքն ե փրում,

Շենքն այն ժամին ե աներման
Իր պարզությամբ կախարդական
Յեվ կրկնըն նրբա սուտջ
Բերդ ու սրտառ արքայական:

Մի նեղ չափիդ, սլաք-մոլոր,
Այն փայլալին կը հասցնի,
Ով սիրտ արի, սուր աչք ունի,
Թող այն չափով նա՛ անցնի:

Կամ թող հեծնի ձի հրքեղեն,
Սարսամ՝ ծնված ու վարժրված,
Անվախ, բզկուշ և աչալուրջ,
Փայտեր վստանող թեփափարված:

Բայց ո՞վ և նա, ո՞վ և տիրում
Այն հեռավոր փայլառ-այրին,
Ի՞նչ անուն տանք կախաբղական
Սիրուն շների սիրահարին:

Ափխաղ և նա, սուրի գավակ,
Աղատառեր, յերխառաարդ,
Շրտալլ կյանքից փախուտա տրվող,
Իր պակասով գոհ ու գրվարթ:

Ունի լավ թուր ու հրաքան,
Մի լավ նրժույզ, լավ յափրնջի.
Ել ի՞նչ բանի պեսք տնեհա
Մարդ նրա պես պարզ պահանջի:

Մի բան ել կա... այն սերն և, վոր
Պահում և նա սրտի խորքում,
Սերը, վարով լրբով և լակ
Յերջանկությունն այս աշխարհում:

Բաղդն ալդ բանում ել չըրկեց,
Նրբան շափց նա վեր գասեց.
Սերը սիրով փոխարինեց,
Կյանքն յերկուսի լուսադարեց:

Կա մեկ ամիս, ինչ ամուսին
Բերեց վաղուց իր սիրածին,
Մանկությունից իրեն հոգում
Փայփայտածին, գուրգուրածին:

Նազի-Բրոյա անուն ունի.
Մեղրել էր չորս շատում ջուհած,
Դրախտի նոճի վայելչակաղմ,
Ասող էր բնափր յերկնից պոկած:

Նա յեղ տարվեց անդուգական
Կարծ ու պարզ իր ասխուղով,
Հոգին տրվեց նրա հոգուն—
Վայր տրվեց կողնուն նադով...

II

Գիշերն և մութ ու սոսկայի,
Սմայն և դոռում, շանթեր շողում
Յեվ դաղաններն ահարեկված,
Վարջերի մեջ են զոզոզում:

Քամին սպանում և, մրտնչում,
Անձրեկն ինչպես կրժից փայթում.
Այստեղ, այնտեղ, ձորում, սարում
Կայծակ— ոճեր են ճաքճաքում:

Սև դրժոխքից կարծես յերկրին
Սարսափ հեշեց ահապանդի.
Սարով, ձորով մրբիկն անցավ,
Մրբիկն անցավ դարհուրանքի:

Չար սատանեն անգամ հիմա
Պատրաստված և փորոնում.
Սակայն այս ի՞նչ խելառ ճամբորդ
Դեպի փայլան և սրլանում:

Դուռն և դարկում, բացականչում.
«Դուռ բացե՛ք— ո՞վ կաք այդտեղ.
Յես աստրծու հյուր եմ՝ ձեզ մոտ
Յես ու իմ ձին խնդրում ենք տեղ»:

Ափխաղն յելավ իր անկողնից.
«Մարդ չի լինի».— նա մըտածեց.
Կրակը փրչեց նոր ցախ դրեց.
Փայլալի դուռն հանկարծ բացեց:

Յեվ խավարից՝ վտակց գլուխ
Մի թրջրված մարդ ներս բերեց
Ու կրակին մտակցեցով
Յեռոտանին տակը դրեց:

Բայց բաշխուի մեջ թագնորմած՝
Ձի մտանում հյուրը կրակին...
Դեռ յախնջու փակն և բանում
Ու լուս ծագում քրթի տակին:

Մի կողմ գրեկ նա յախնջին,
Մութ անկյունին լուս մտեցավ
Յեւ գրեկով բաշխուին հանկարծ
Հյուրերնկալի կողմը դարձավ:

«Ե՛յ, հյուրերնկալ,—ասով ուրախ,—
Ձե՛ւր խո չանցավ իմ այս հանար.
Ձե՛ս ճանաչում, թե՛ նեղացար,
Վոր հյուր յեկա անժամանակ»:

— Դո՛ւ յեռ, Սափար, ի՛մ սիրելի,
Ծրժժոր աղան ցավոյ տանի.
Ի՛մ աչքը ո՛ւմ պիտի տանի
Ուրիշ մեկ հյուր քեզ արժանի:—

Յեւ հարազատ յեղբոր նրժան
Գրեկ նրժան ու համբուրեց.
Հետո մրտավ, ներսում քրնած
Իր ամուսնուն պարթնացրեց:

Խնդրեց նրժան. «քնթրիք սարքի՛ր
Ի՛մ կաթնեղբոր համար շատուով,
Նա կրթինի սոված, հոգնած,
Անցել և նա յերկար ճամբով»:

— Վո՛ւ, ախորժակ չունեմ, Բաթու,
Յեռ չեմ ուզում, յեղբայր, քնթրիք.
Ծանրը մի հոգս ինձ և տանջում,
Յեռ այլ բանի ունեմ կարիք:

Յեռ քեզ պիտի ցավոյ սպամեմ,—
Շարունակեց Սափարն աչապես,—
Յեռ մինչ այսօր աղնիւմ ելի,
Հիմա պիտի ծրեմ ճամբես:

Եւ լավ դիտեա աչապես
Այն Աւստիւթ—Ինայիֆին.
Նրբա ձիուն ու գենքերին
Մարդ չի կարող գնել մի գին:

Սուտ չեմ տալ, վաշխաղաղմ
Կտրիճ և նա, քաջ ձիափոր.
Նա յե միայն Ղարաղոյում
Ինձ ախոյան վրտանդափոր:

Ինքնահաժմանն այն գեղեցիկ
Մեր կողմերում շատ և լինում
Յեւ դա յե մեր սիրուն կանանց,
Հենց բոլորին, խելքից հանում:

Ղարաղոյում նրժան մենակ
Ձիա-խանումն և դանցառում,
Նա լավ դիտեա, վոր Ինայիֆին
Յերբեք կրնոջ չի ծառայում:

Գիտեա՝ ինչպե՛ս իր հրապույրով
Ձիա-խանումն և հոշակված.
Յեւ շատ կտրիճ, յերկառաարդ
Նրբա սիրով և կաշկանդված:

Ինչպե՛ս լուսինն անմատչելի
Շողն և սիրում, չի ջերմացնում,
Նա յել հեռից, միայն հեռից
Մեր Ղարաղոյն և սքանչացնում:

Նա դեռ թովում, հետո գերում,
Իր հրապուրիչ ցանցն և գրցում
Յեւ մահառիթ պատվեր տալով,
Իրան թշխառ դո՛ւն փորձում:

Ինձ եւ թովեց կախարդուհին,
Գեթեւ և ինձ ու կախարդել.
Ո՛հ, յեռ յերբեք չեյի կարծի,
Վոր ինձ մի կին կարա հաղթել:

Նա ինձ առավ. «Թե ինձ սիրում,
Քեզ սիրահար ես համարում,
ԻնայիՖի կապույտ նըժույգն
Ինձ հասցրու յերեք որում»:

Բայց ԻնայիՖին իր ձին, թեկուզ
Պատված ուզի, չի գիջանի
Յեւ կը կալի մինչեւ ժամ,
Թե մեկն իր դեմ ուժ դորձ գընի:

Յեւ ել ուրիշ միջոց չունեմ,
Միակ հընարն է գողտնալ,
Թեպետ աղնիվ մարդու բան չե
Այսպիսի ծուռ ճամբով գընալ:

Ահա ինչու Ղարաբաղից
Այս կողմ յեկա, իմ թանկագին—
Յեկեւ եմ յեւ, վար գողտնում
ԻնայիՖի այն կապույտին:—

Ականջ գըրեց ծծմար վարդին,
Ամեն բան շատ լավ հասկացաւ,
Բայց այդ տըգեղ գործի համար
Նըրա սրտով կսկիծ անցավ:

Առավ. «Ափսո՛ս, վար անխել
Գործի պիտի դու ձեռնարկես,
Սակայն սիրս ախտը անուշ,
Տեսնում եմ, քեզ ել վարակեց...»

Ել ճար չունես... պիտի անես...
Ամեն մի կերպ պիտի ջանաս,
Վար սիրածիդ մոտ անչընորհ
Յեւ ամոթով դու չը մընաս:

Ինչպես նըրա սիրան է ուզում,
Կյանքիդ պիտի միշտ ընթանա,
Թեկուզ անուշ կյանքի տեղակ
Քեզ խայտառակ մահ ըստառնա:

Սակայն միայն անխել լինել
Ձե բավական, վար դու հաղթես,
Թե գղտնություն քո ձեռնարկած
Գործի մեջ քեզ չտառնորդեց:

Վախկոտությունն ու գղտնություն
Շատ են իրար նըման թրվում,
Սակայն նըրանք, ինքըզ չիտես,
Շատ իրարից են տարբերվում:

Կուգես գընալ... բայց ո՞ւր կերթաս.
Լավ ես տեսնում, գիտեմ, ուզին,
Բայց քեզ չուտով կը կորցընես—
Դու անձամբի ես մեր տեղին:

Սյգ բանը ինձ թույլ տուր անեմ.
Կամ կը բերեմ քեզ կապույտին,
Կամ կը գոհեմ յեւ անտրտունջ
Իմ կաթնեղբորն ու սիրածին:

Իսկ դու աշտեղ մընա՛, բրնիր,
Կամ կըրտիի սուռ չստամ...
Ե՛հ, թե հաջող այս բանն անցավ,
Մի որ վոտիս վարձը կըտամ...»

Այս հանարով խելոյն յեւով
Յեւ խախարում խորասուզվեց...
Բացած ղոռնից վոտնաց քամին
Յեւ կայծակի դարկը լավեց...

III

Ծեղն է ծագում: Քամին կանդնեց.
Յերկրնքի դեմքը սրազ կգավ.
Կապույտն հանկարծ այրի տալ
Քաջ ափխաղի տակ ծառս կղավ:

Յտակեց ափխաղն ու ձին կապեց
Ու ներս մտավ փայտան լողուչ.
Իր յափնջու մեջ փաթաթված
Քընած եր հյուրն անուշ-անուշ...

Մտաւոր անցում . զիմեց այն կողմ ,
Ուր ամուսինն եր իր անդին ,
Վորին կյանքից զերազատեց ,
Վորին վաղուց դռնեց հողին :

Մաքումն ասում . « մեկ կը նայեմ
Քաղցր քրնած նաղի-Բրուին .
Ձեմ զիմանում սրտիս արտին
Յեւ իմ մարմինն հուզող դողին » :

Գործաւորի նա անը մըտում —
Յեւ ի՛նչ տեսում դարմանաւոր .
Նաղի-Բրուին իրան ծեծում ,
Դեմքն ե չանկտում ու լուս լայի :

Մաղերն արծաղ , բայց լուս , անձայն
Գլուխն ե խփում , ժայռին , հողին ...
Յեւ նըկատեց նա թափթրված
Սմուսնական իր անկողին ...

Յեւ հասկացում ամեն բան նա ...
Նա գարհուրեց , չանթահարվեց ...
Բայց բառ անդամ չարտասանեց
Ու թուլացում ... ծունկը ծալվեց ...

Յերկար նստած , ինչպես ազուշ
Նայեց կրնոջ նա տանջաքին ...
Հետո ամբողջ ուժն համարեց ,
Հաղթեց հողու տառադանքին :

Յեւ մտաւցում իր ամուսնուն .
« Մի՛ լար , — ասում , — ի՛մ աչքի լուս ,
Ինչոր յեղում , յերազ եր այն ,
Հանի՛ր չուտով մաքիցրդ դուրս :

Մարդու կրդա ե պատուհաս ,
Ստիպն նորա կամքի ընդդեմ ...
Դու մեղ չուես , ցավիլդ տանեմ ,
Ձուր ես տանջվում , հուզվում քո դեմ :

Դե՛հ , մոռացի՛ր ինչոր յեղում .
Անցում յերազն այն անգուման .
Մեր փոխադարձ սերը կրմնա ,
Սերը մաքուր բացի նրման » :

Գրկեց նրան , ցամաքեցրեց
Սչքերը մեզմ համբույրներով ,
Հանդստացրեց ե լրեցրեց
Փաղաքելով ե խնդրելով :

Հետո միայն դարձում հյուրին
Յեւ ձայն արվեց նրան ախտին .
« Դե՛հ , Սաֆարե՛ղ , վե՛րկաց չուտով ,
Խորն ես քրնել , զե՛ս կարծես ... »

Վտաքի յերազ Սաֆարն իսկույն
Ամթահար ու չրփթված ,
Բայց Բաթուի դեմքին հանդիստ
Ժրպիս միայն նրբան թրվաց ...

Յեւ մտածեց . « Վա՛ղք ասործու , ,
Վոչինչ սա զե՛ս չի նըկատել ,
Թե չե դաշույն կամ կե՛ծ գնդակ
Կարճքու պիտի սպաստուտեր :

Իմ հանցանքից կինն յերեկ
Սիրտ չե արեւ մարդուն ասել .
Ընհայտ կը մնա արարքս վատ ...
Մարդ չի կարող ինձ բամբասել ... »

Հետո ասում ծծմոր վորդուն .
« Տեսնում եմ յես դե՛մքրդ ժպտուն .
Մի՛թե արդեն , իմ կաթնեղբայր ,
Կատարեցիր իմ ցանկություն » :

— Կատարեցի . այստեղ ե ձին .
Համփա րնկի՛ր , մի՛ ուշանար .
Թե քեզ վայել չընդունեցի ,
Ների՛ր , յեղրա՛յր , մի՛ նեղանար :

Մեկ այս առին, մեկ այն առին,
Նստած հանդիսս զըրուց աքին.
Հետս անեց ամիսողը ջուր
Էրվացվելու հյուրի ձեռին:

Յեվ ծառայեց խոնարհաբար
Նա լստ ծեփ ավանդական,
Վար չը թողնի իր տան հյուրին
Վաչ մի բանով անբավական:

Թամբեց նըլա ձին, նստեցրեց,
Ինքը հեծալ գողացածին.
Ու մտրակներն հեծվորների
Տըբըկացին թունդ միացին:

Յեվ տաքսըյուն, սարում ծնված,
Նըթույցներին վրդովեցրին
Ու լեռնվար նեղ կածանով
Չամի գրցելով արշավեցրին:

Յերբոր սարից նըրանք իջան
Յեվ մոտեցան դաշտի ծայրին,
Բաթուն հանկարծ սանձեց իր ձին
Ու սպանալի կանչեց հյուրին:

«Հե՛յ Սաֆարբեդ, յեղեննագործ,
Հանցանքդ է ինձ արդեն հայտնի...»
Յեվ աշտրից ժեր մեջ միջնորդ
Մահվան զնդակ պիտի լինի...

Ել մի խալիբ... Չեմ հարցնում...
Կան հանցանքներ այս աշխարհում,
Վարունց անուն տալն է դժվար...
Վոչ էլ ներքին է հարմարում...

Հիմա դրնա՛լ աչքիցս հեռու...
Բզդուչ յեղիբ... չը հանդիպեմ,
Վա՛յ թե հանկարծ, տկամայից
Քս վատ արյունը յես թափեմ...

Յեվ չրտթվեց Դարարդացին...
Նա մեռելի դույն բառացով...
Էկան կողմեց... չեք շարժվում—
Զիտ վրա նա քարացավ...

Յեվ թոթովեց հաղիվ աշտրեհ.
«Չունիմ վոչինչ յես տակու...»
Ինձ ստանան մարտեցրեց...
Արդարացում չես լըսելու...

Քո գոհն եմ յես... հայիբ, ահա
Չենքերս յես պրցում եմ ցած...
Յեվ հոժարեամ մահի սղատում
Քո դեմ հանդիսս յես խոնարհած...

— Վո՛չ, Սաֆարբեդ, յես չեմ կարող...
Յես չեմ կարող քեզ սպանել—
Կմ մայրն է քեզ ծիծը արվել,
Իմ մայրն է քեզ շոյել, սընել...

Դու խախտեցիր մի արբույթյուն,
Վոր վեր ե, վեհ, մեր հախառից...
Հերիք է դա, վոր տանջրվես
Մինչև քս մահ խղճի խալթից...

Դրնա՛լ ներված դու ինձանից...
Դրնա՛լ, սակայն հեռու՛, դու կաց...
Այս սրվանից չենք հախառա
Իրար անկեղծ և անկասկած...

Մի բան միայն պարագ կը գրնեմ
Յեվ կըստաւեմ հեռանքին...
Իսկույն գրտիբ քս տառցչին,
Յերբ համես քս հայրենիքին:

Դալիբ նըրան, վոր քեզ կըթեց,
Վոր քեզ վորդու նման պահեց
Յեվ քս լեզվով պատմիբ նըրան
Թե ինչ ամոթ քեզ պատահեց:

Իջա՛վ ձիւոց եւ կապուտի
Մանձր նրբա ձեռք արվեց .
Կուռ շուռ յեկա՛վ ու յեռնի՛վեր
Տատանվելով նա շարժովեց . . .

IV.

Հաջի-Ուսուրն եւ հոչակիւած
Վոչ ծագումով, վոչ քաջութեամբ,
Վոչ ել զոսկով ու կայքերով,
Այլ իր խելքով, արնութեամբ :

Ետ ու ցամաք չըջել եւ նա .
Գիտակ եւ նա եւ յերկնքից . . .
Ամեն ուրախ, արխուր ժամի
Միշտ մտերիմ-խորհրդակից :

Աչքը զեռ սուր, ուստի հըպարտ,
Արշունն եւ վառ յերակներում,
Դեռ մազն ամբողջ չի ձերմակել,
Բայց շատ տարիք եւ բոյրում :

Անգիր գիտե Ղուռանն ամբողջ
Յեւ Մահմադի ուխտ ու կրտակ,
Ղարաբաղոյի իշխան տոհմի
Նա յե մենակ դատախարակ :

Սաֆարեղին ել նա կրթեց
Ու կրթելու նա շատ տքնեց .
Բայց ի՛նչ ուղուտ սոսկ կրթելուց,
Բընույթը թե նրան չողնեց . . .

Յեւ Ուսուրի մոտ նա յեկա՛վ . . .
Յեկա՛վ տըխուր ու վշտահար՝
Մորդութեամբ*) դաժանա՛ծ
Սաֆարը մոռալ ու խղճահար :

*) «Մորդութեամբ» կոչվում է ծծմոր մոտ սնվածը. նա հարապատ է համարվում
թե ծծմոր եւ թե նրա գաժակների (կաթնեղրորների եւ կաթնաբույրների) համար :

Պատմեց նրբան արատվելով
Իր կատարած հանցանքն իստակ,
Դուրս հեկեկած ամեն մի խոսք
Բուզն եթ սեղմում ինչպես զնգակ . . .

Հաջի-Ուսուրն անանջ արավ,
Յերեսը խոր վիշտ համակեց,
Ահեղութունն այդ հանցանքի
Յնցեց նրբան, ահաբեկեց :

Յեւ անքալով նա հարց արվեց .
«Մարդն իմացա՞վ . . . քեզ ի՛նչ արեց» .
— Ինչպես յեղբայր եւ բարեկամ,
Վըրե՛ծ չարավ. նա ինձ ներեց :

Միայն վրբաս նա սարսք գրբավ,
Վոր գամ քեզ մոտ մեղքըս ասեմ .
«Թո կրթողից, — ասավ, — գրբա
Պատասխանին յես կը սպասեմ» :

— Այո՛, այո՛, լավ հասկացա,
Մի սլառասխան նրբան յոկ կա,
Վոր իմ ձեռով թափած արշուն
Մաքրե սլառիմն այն խեղճ կրնկա . . . »

Յեւ ձեռն ատավ ատրճանակ
Ու վերքաչեց կըրտկելու .
Ռոնարհարար կուրծքը բացեց
Նրբա Սաֆար սանը հըլու :

Սակայն Ուսուրն հանկարծ կանչեց .
«Վո՛չ, դու մահի արժանը չես .
Յե՛ս եմ միայն մահին արժան,
Վոր վառ այդքան կրթել եմ քեզ» :

Յեւ թնդյունով մահվան գնդակ
Մեր Ուսուրի քունքը ծակեց .
Ծարվեց Ուսուրն հոգևարքում
Յեւ ծուխը սե նրբան ծածկեց :

ՎԱԺԱ ՓՇԱՎԵԼԱ

(1862—1915)

Վաժա Փշավելան (Լուկա Բաղդևազովի) քահանայի վարդի-
յեր: Ավարտել է Գորսու ուսուցչական սեմինարիան, ապա ազատ
ուսնիչներ յեղել Պետերբուրգի Համալսարանում: Նյութական մի-
ջոցների պակասության պատճառով ուսումը չափարտած վերա-
դարձել է հայրենիք, գյուղական ուսուցչի պաշտոն վարել, անցա-
րի ծննդավայր Չարդալի գյուղում ամբողջովին արվել է օտնչ-
պարի չարքաչ կյանքին, միայն ազատ ժամերը նվիրելով գրական-
նության (Վրաստանում, մանավանդ նրա լեռնային մասերում—
Փշավների, Թուշերի մոտ—հաճախ կարելի չի տեսնել բարձրա-
զույն կրթությամբ մարդիկ վար անելիս, կամ հովվական մահա-
կը ձեռին հոտ արածացնելիս): Վաժա-Փշավելան սկսել է գրել
գեո ևս գաղտնիկան նոտարանից, արձակ է վստանալոր: Փշավ
գավառաբարբառը և սիմվոլիզմը առանձնահատուկ են նրան: Նրա
սիրած նյութերն են նրա լեռնային հայրենիքի ավանդության-
ներն և վոգելնչված բնությունը:

Վաժա Փշավելա

ԼԵՌՆԵՐԸ ԲԱՐՁՐԱԲԵՐՁ

Կանգնել են ու սպասում են...

Անխաճան և սպասումը լեռների, անաճման ծովի նման լմ-
րոնել է նա նրանց սիրտը և կարմրացրուն, արյունը արևո-
վում է նա նրանց կրծքի խորքում: Սակայն արտաքուստ վոչինչ
չի նշարվում, բացի նրանց անհամբույր լինելուց. և դա խոր-
հրդանշանն է նրանց սպասումի... Ո՞վ գիտե՝ ինչե՞ր և կատար-
վում լեռների սրտում. ի՞նչ տեսակ կրակներ են բորբոքվում նր-
անց մեջ...

Լեռնե՛ր, լեռնե՛ր, ինչի՞ եք սպասում դուք: Ո՞ւմն եք սպա-
սում դուք: Գուցե սիրեկան ունեք շատ վաղուց անտես. գուցե
վարդի եք կորցրել դուք. գուցե յեղրայր կամ մայր ունեք. դուք
հեռու աշխարհում և նրանցից վզչ մի լուր չունեք...

Պատասխան չե լսվում... Կանգնած են հոնքերն անասան...
Սպասում են, սպասել են և գեո յերկար կսպասեն... Ի՞նչ ույժ
կցամաքեցնի նրանց կրծքի մեջ ծովը սպասումի: Նա սահման
չունի, նա վախճան չունի... տիեզերքի պես...

Յերբ քուն է մտնում ամեն շնչալոր, միջատ, խոտ, ծաղիկ,
գեո և անխոնջ-անհանդիստ հովր, այն ժամանակ, և միայն այն
ժամանակ, լեռները իս՞ր հատուչում ին և արտասվում... Յե՞վ մենք,
մարդիկ, ասում ենք այն ժամանակ. «Ո՛հ, ի՞նչ ծա՛նք, քաղի
նման թախիժ, իմ սիրտն է ձեռում»:

Լեռնե՛ր, ինչո՞ւ չեք յերգում դուք: Մի՞թե յես պիտի մեռ-
նեմ առանց ձեր ձայնի, ձեր յերգը գեթ մի անգամ լսելու: Ին-
չո՞ւ չեք ծիծաղում դուք. դոնե ձեր ժպիտը ցույց տվեք ինձ,
սիրելիք... Ի՞նչպես բնիճեց, կաշկանդեց, ստրկացրեց ձեզ մի-
միակ միտքը, մոր կյանքի ամեն մի ույժ ու նույլ մարել են
ձեր մեջ...

Վո՛չ, վո՛չ, դուք ել արախանում եք յերբեմն, խոյ մարդիկ կարծում են, թե դուք չեք գգում: Չե՞ վոր յես զխոսեմ թե ձեր սիրտն ինչպիսի ե ցնծում, յերբ ազատասեր արծիվը սալախանում ե ձեր գլխի վերե ե ձեր վեշերի վրա յե իջնում հանդիստ առնելու: Ո՛հ, ի՛նչ սիրուն եք դուք այն ժամանակ, ե՛րբ անսպասելի ե ձեզ, վոր այն ձեր ստնն այնքան խիզախ, այնքան բարոտ ե ու գեղեցիկ: Չե՞ վոր նա ձեր սուրհանդակն ե. նա յերկնքին պատմում ե ձեր մասին. նա ձեզանից նրան յուրեր ե հասցնում...

Լեռնե՛ր... Մի՛թե դուք չունեք խոհեր, ցանկություններ, պաշտօններ: Մի՛թե դուք չեք մտորում...

Ի՛նչպիսի թե՛ չե: Հապա ի՛նչ են այն չքնաղ ծաղիկները, վոր ձեր կարծքն են դարդարում: Ահա դրանք են ձեր մտորումները, հույսը, սիրտանքը: Հապա ինչո՞ւ յեք խիտ մառախուղներով ձեր պապածները սքողում, յեթե դուք չեք խորհում ծածուկ ե ձեր խոհերը չեք թաղցնում մեղմից, մահկանացուներից: Ինչո՞ւ յեք բուսցնում խոտեր, ծնում ստոնորակ աղբյուրներ ե ձյան հյուսեր ցած թափաղբուրում: Հապա ինչո՞ւ յեք սնում դուք ազատասեր յեղնիկ-արտիկներ... Ու՛մն եք մոլորեցնում դուք, սիրելիք...

Կանգնել են ու ողորտում են...

Անձրեք տարախում ե նրանց գլխներին, փայլակը շլացնում ե նրանց աչքերը, կայծակները խանձում են նրանց վրակե խոպոտներն ե հաճախ նետերի նման մխովում նրանց կարծքը: Չնչին բան ե դա: Փլվում ե յերբեմն լուսան մի մասը ե ձյան հյուսի նման ցած, գեղի ձորը թափալում: Չնչին բան ե նույնպես. հսկա վորձաբարերը ե ժայռաբեկորները նրանց սղառում են ցածում: «Գնացեք, — ասում են լեռները, — ավ չեք կամենում մեզ հետ բարձրում, յերկնքին մոտիկ լինել, խաղաղ ապրեցեք ցածում...»:

Չյունել ե: Սառը — ստոնամանիք: Յուրա ե: Ճաբում ե քարը: Լեռները հաղել են պապանք, կարծես մեռելներ լինեն: «Թաղեցե՛ք մեզ, — ասում են նրանք, — լացե՛ք մեզ վրա...» Այն ինչ մեներ ձեր թաղումը սղառում ե յինք նրանցից...

Կանգնել են ու սղառում են...

Յափում ե նրանց սիրտը, չառ ե ցափում: Սակայն նրանք չեն մեռնում ե վոչ ել հյուսվում: Սպասում են... Ո՛ւմ, կամ ինչի՞ — Ինչո՞ւ մի ինչի: Այո՛, մի ինչի: Յեվ այդ ինչը տեսիլքներն են ան-

տեսանելի: Սակայն նրանք վաղուց արդեն տեսել են այն, ինչ մտաչելի յեք նրանց աչքին ու սրտին: Ուրիշ նոր բանի յեն ծարա-վել նրանք... Չե՞ վոր այլ՝ աչքի-սրտի անհանգստություն ե:

Հիբալի այն ե...

ԼԵՌԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐԸ

Վոչ մի հանցանք յես չեմ գործել կյանքիս մեջ: Վոչ մի չըն-չափոր, թեկուզ անչունչ, չի կարող ասել իմ հանցանքը, իմ վա-տության մատին: Աստված վորտչել ե, վոր յես սխալ հոսեմ, հոսեմ ե ամենքն ինձանով իրենց ծարավը. հաղեցնեն: Ամառվա առաջ սրին վո՛րքան դադան ե դալիս, իմ ջրից խմում, վո՛րքան հողհամ-ուժառապա բանվոր ե դալիս իր գերանդին, մանկաղբ բե-րում սրելու: Մարդիկ խմում են իմ ջրից ե հաղիմ հաղարից մեկն ե ասում. «Որհնվե՛ս դու, լեռան ստոնորակ աղբյուր, ես վո՛ր գինին կհամեմատվի քեզ հետ»: Մեծ մասը թքում ե վրա: Ի՛նչ անեմ — յես վոչվորի վրա թքել չեմ կարող, ե՛ս, թող ելի ինձ վրա թքեն...

Վո՛րքան յերջանիկ եմ գգում ինձ, Աստված... Ի՛նչ լավ բա-րեկամ-հարեմաններ ունեմ: Ահա նախ՝ այս ճարտարները՝ հատա ու կանաչ մամուռով պատած: Ահա կրկին՝ իմ գլխավերեի գեղ-ներտի ժայռը, վոր դեք ցցված՝ ցած ե նայում ինձ ու գլուխս ծակում սաղավարտի նման: Ահա գեղերի նման սե կաղամախները, վորոնք յերկնքի սահմաններն են շոչափում ե արևի ճառագայթ-թին տնգամ թույլ չեն տալիս, վոր ինձ հասնի ե իրենց հատա, ոճանման դադարուն արմատներն իմ ծոցի մեջն են դարսել:

Յես միայն յերկու-յերեք վերստ տարածության վրա յեմ բախտավոր ու անմեղ... Հետս ինձ սխալ բնակ ու կյանք. հսկա-յական գետը: Կկորչի իմ անունը, իմ ով լինելը, ե նա ինձ իրեն խաղալիք կը դարձնե: Նա ինքը մոռնում ե, ալեկոծվում, այս ու այն կողմն ե գորհում, գետինն տվերում, ծառերը պոկում ու քաշ տալիս իրեն հետ: Ինձ ել նույն բանն անել կտա... Բայց այն ժա-մանակ յես ալլ ես այն չեմ լինելու, ինչ հիմա, այս վաղրկյանին, յերբ առաջին անգամ բղիտում եմ ժայռից: Ո՛հ, սարսափում եմ

յես այլ գեախից: Քանի՜ անգամ յես աշտակից բռնէ եմ մարդկանց աղաղակներ. «Զուրք մարդ խեղդ'եց, ողնեցէ՛ք...» Բիւ՛ թան չես այլ. հանցանքի մեկ մասն ել վրաս ե ընկնում...

Յերանի Աստված իմ վիճակն աշտակ չտաճաներ ե յես մի-
այն հոսեյի անկերջ՝ բույսերը ջրեյի, վառողեյի յերկրի սիրուն
կարծքը, հաղեցնեյի մարդկանց ե այլ արարածների ծարափը:
Վո՛րքան յերջանիկ եմ գրում ինձ, յերբ յես վստախմորս եմ գա-
յիս շորանայու համար պատրաստուող խոճկորիկների միջով, յերբ
նրանք ինձ գլուխ են տալիս, վողջունում ե իրենց տերեւներից
ինձ համար չըջողգետ են կարում: Իսկ հետո, յերբ քչքչում եմ
դարբինների միջում ու նրանք ես ինձ չըջողատելով ասում են
խանդավառ, «Վողջո՛ւյն յեսան աղբյուրին, վողջո՛ւյն»: Հիմա
յես պիտի թըջեմ ձյան հյուսից կոխկապում, պնդուկներն ե վաղե-
րի թառամում արժաններ... ե նրանց վեր նախեցնեմ... Ո՛հ,
Աստված, Աստված, ինչո՛ւ ես թույլ տալիս, վոր ի չիք դարձնի
իմ յերախտիքն այն անպիտան տաղտկալի, անհաստատ, անհան-
դիտ գետը...

Յերեկ գիշեր յես վառ յերազ եմ տեսել... Տե՛ր Աստված,
մե՛ր տեր, մե՛ր արարիչ, բարին կատարես... Յես տեսա՝ իբր
թե չքանում եյի... Յերաչա, մեծ յերաչա եր տիրում, խոտերը,
ծառերը—իմ ծնողները թառամել էյին. յես ել համարյա ցամաքել
եյի: Սիրուն «խոտալոյծնոտիկը» հաճարենու ծխար՝ ցած թռավ
բարդու ճյուղից ե տարւում եր իմ ջրի մեջ լողանալ, բայց չկա-
րողացով ուտերը թրջել ու սկսեց լալ: Նայում եյի նրան ու սիրտս
մղկաւում եր: «Բ՛ւր կորար, ի՛մ շնորհք» մըմջում եյի յես: Թա-
ռամում սամիթի, յեղեգնի, ճախնային սրբուն, կեչին, լոբին,
սոճին... Ամենքը միասին հուզվել էյին, կանչում եյին. «Ծո՛ւր
հասցնենք աղբյուրին շտապով, վոր չցամաքի»: Յե՛լ ինձ հասցը-
նում եյին տերեւներից, վոտերից, արժաններից մեկ-մեկ, յեր-
կու—յերկու կաթիլներով, բայց աղնել չէյին կարողանում: Հետո
գետինը բերանը բացեց ե յես անհուն անդունդը պիտի ընկնեյի:
Վախեցա ու դարձեցի... Սիրտս թրթռում եր... ճակատս քըր-
տինք եր ծածկել... Վեր նախեցի ե տեսա՝ մտախուշով լցվել էյին
ձորերը: Կազամախը մեղմիկ դարեկեց ինձ իր վտակը, որորցս
որորեց ե չնջաց:

— Մի՛ վախենար, վո՛րքիկ, չես ցամաքի, չես չքանա: Նույն
բույսերն արազ—արազ սրացով դեպի ինձ՝ մեջքին պոզերը դար-
ժած՝ վախեցազեղ յեղջերուն ու հպով իմ վճիտ ջրին... Իմեց ու
կշտացավ:

Այն ժամանակ յես հանդիտս արտով քչքչացի.

— Յես չեմ ցամաքել, չե՛...

ԱՐՄԱՏՆԵՐ

Մի՛ վախենար, մենք ոճեր չենք: Այս բարձր սարի վրա ոճն
ի՛նչ ունի: Իզուր դու չփոթվեցիր —մենք մարդուն չենք վնասում,
չենք թունավորում: Մի՛ թե քեզ այն բոնը վախեցրեց, վոր մենք
արատաւատ ճմաթում, չոր կաշիով ենք պատած: Բայց կար ժա-
մանակ, յերբ մենք ուրիշ գոյն ու տեսք ունեցինք: Սակայն ժա-
մանակը ե նրա պայմանները փոխեցին մեր կերպարանքը ե այժմ,
յեթե պատահաբար մեկ մի հովիտ ե հանդիպում կամ վորտորդ,
նա չփոթվում ե, մինչեւ վոր մտախիկց չի տեսնում մեզ ե չի հա-
մոզվում, վոր մենք միայն կապու չոր արժաններ ենք ե ուրիշ
մոլորիչ...

Մի ժամանակ մենք սնում էյինք հակայական կաղնի, նրան
տալուտ էյինք հասցնում, ծիծ էյինք տալիս: Մեր քրտինքով,
մեր ջանքերով սիլանում եր վեհապանձ կաղնին, ե մենք պարծե-
նում էյինք, վոր ունենք գեղեցիկ, աննկուն ե խիզախ գալակ:

— Դուք ե ձեր գալակը չառ եք շահագործում իմ ույթը, իմ
վառտակը, —տեսլ ե մեզ շատ անգամ գետինը: Սակայն մենք՝ վի-
ղը ծոած, ծնկաչոյ շարունակում էյինք ապրուստ ինզրել մեր սի-
րելի գալակի համար: Նրա համար մենք որ ու գիշեր մեկ էյինք
արել:

— Չարկատեցնե՛նք ապրուստը, աշխատե՛նք, —այս խոսքե-
րով մենք իբար քաջալերում էյինք:

Հանգստացի՛ր հիմա, գետին, հանգստացի՛ր: Մենք այլևս
նեղութուն չենք տա քեզ: Ու՛մ համար մենք ստորանում էյինք քո
տառջ ու աղաչում, նա չկա այլևս: Մենք ել չորանում ենք արդեն:
Չորն ու մեռածն ապրուստ ի՛նչ կանեն...

Մարդը, այդ անողորմ արարածը, մեր սիրտը սպանեց. սպա-

նեց մեր գալակին և թողեց մեզ արտասովորի աչքերով: Նա յեկամ
կայինք ձևին և սկսեց կտրատել: Նա չէր լսում վոչ մեր և վոչ
մեր գալակի անբոցը:

Յերբ մեզ կացնով են խփում, մենք տնքում ենք, խակ դուք,
մարդիկդ, դրան «թխկոց» եք անմանում: մեզանից արյուն և հո-
սում, խակ դուք այդ անմանում եք «ծառի հյուսիս»: Յեթե մենք
ձեռք չենք բարձրացնում, վոչվոքի յերես չենք ճանկոտում, չենք
նախատում, գնացողին չենք հետապնդում, յեկողին չենք հանդի-
պում ցատկոտ գեմքերով, մի՞թե մենք վոչինչ չենք դդում:

— Կայնի եմ կտրում, — ասում եր մարդն իր ընկերոջը: Իբր
թե դա դատարկ բան և: Նա չէր նկատում, վոր մենք այդ ժամա-
նակ լուս արտասովում էլինք հողի մեջ, ախպես, վոր մեր վշտից
իզճահարված գետինն անգամ լաց չեղավ:

— Թշվառնե՛ր, մրմնջում եր նա, — ինչո՞ւ համար, ո՞ւմ հո-
մար դուք չարչարվեցիք, կամ յես ո՞ւմ համար եմ չարչարվում: ո՞վ
և չնորհավալ յեղողը...

Սակայն գետինը թեպետ այդպես եր խոսում, բայց չարունա-
կում եր միթերք հասցնել իրեն վրա կոացող հաճարենու, թզթենու
և կաղմախի արմատներին... Վոչվոքին չե մերժում այդ սրհա-
ծը: Նա մայրն և ամենքի, նա հողում և ամենքի համար: ամենքը
նրանից են աղբուստի սպասում:

Որհնովի՛քս կուրծքը, մե՛ր մայր, մե՛ր դայակ, մեզ ծիծ տվադ:

Բայց ի՞նչ անե խեղճը: Նրան ել խարեց բողբոջ: Յերեկ և ա-
սոր մենք շատ լացինք: Յովում ենք մեր այս վայրից հեռանալու
համար, վորտեղ ծնվել ենք, սնվել և վորտեղ մենք կյանք գո-
ցինք: Ո՞վ գիտե մեզ ինչ և սպասում... Որեցոր մեր բնակարանն
ափերվում է, քանդվում է և մենք մնում ենք զրկված հարկից,
մերկ ու սոված: Վերջը մենք պետք և կտրվենք և դնանք զլի-
վայր, ցած թափալվենք գեպի խոր ձորը: Ո՞վ գիտե մեզ ինչ և
սպասում այնտեղ: ո՞վ գիտե ինչ տեսակ հողի կհանդիպենք ախ-
տեղ: Արդյոք կկոտորյե նք ամբողջովին, թե՞ կրկին մեզ կծածկե
հողը և սնունդ կհասցնե մեզ: Ո՞վ գիտե՝ զուցե խելացնոր դեպ
մեզ ափ կհանի մի վորեւե ամաչի վայր և կիզիչ արեւի ճառա-
գայթեքը կթառամեցնեն, կչորացնեն: Կհանգցնեն մեր հիշա-
տակը...

Աստված, մի՛ կորցնիր մեզ: Բա՛ղդ, մի՛ դախճանիր: Գե-
տին, բնակարան տուր մեզ կրկին: Մենք ծարավ ենք կյանքի և
աշխատանքի: Ուզում ենք նորից աշխատել, զուցե նորից կարողա-
նանք դալակ սնել մեզ վրա: զուցե մենք նորից զգանք ուրախու-
թյուն...

Ո՞վ բնության ուժեր, ընդունեցեք խեղճ արմատներն ու-
ղերսր...

Ի. ԵՎԴԱՅԻԻ

(1873—1916)

Եվգենիյին (Իրոգիան Սոսիալիզմի) ստացել և հոգեվոր
կրթության նախ՝ Թեյաֆի ծխական դպրոցում և ապա Թիֆլիսի
Հոգեվոր սեմինարիայում, փորն իր հիմնական արվեստը և յեղեր
հակակրոնական, հակափարիզական և հակապետական շարժումներ
և աֆել և ամենազալ մարգված վրացի հեղափոխականների կազ-
մը: Իրոգիանը սեմինարիան շարժարտած արձակվել և դպրոցից իր
ըմբոստ վարքի և արգելված գրքերի ընթերցանությամբ համար:
Աքսորված և յեղել Վյատկայի նահանգը: Ահռալ Թիֆլիսում յեր-
կարատե թոքախտից հետո: Եվգենիյին իր գրական գործունեյու-
թյունն սկսել և մանկական ամսագրում: Նա համարվում և առա-
ջին դեմոկրատ բանաստեղծը վրաց գրականության մեջ: Ներկա-
յումս գործող շատ բանաստեղծներ կրում են իրենց վրա նրա
ազդեցությունը:

ՀՅՈՒՍԻՍՈՒՄ *)

Ձյուն կրկին... կրկին... չորս կողմը սառուց.
Ձյունե տափաստան, ձյունե անապատ.
ձերմակ պատանքներ, ձերմակ արցունքներ.
ձերմակ գերեզման, դափնադուբ,
անհայտ...

Թե՛ առ, ի՛մ ցընորք, թալի՛ր ալանդից
Յե՛վ մոտի՛կ բեր իմ հայրենի լեռներ,
Վո՛ր ալս սրբանիչ, ժրյառ յերկրին
Տարածեն իրենց փեշեր ու կոներ:

Գուցե ու՛յժ ըզգա իմ սիրտը այնժամ
Յե՛վ ձեռքս սաղի յարերին հրալի.
Գուցե ապոսլի փորած շիրիմի
Մյուս ափը մի կերպ վտարս խարխալի...

Ձյուն կրկին... կրկին... չորս կողմը սառուց,
Ձյունե անապատ և ձերմակ պատանք...
«Ա՛խ, ո՞ւր ես դու իմ սիրուն հայրենիք»...
Լավում և սաղիս հառաչ-պաղատանք:

Սպասի՛ր... սերածից անջատված իմ սաղ,
Ականջ դի՛ր քամուն թե ինչ և խոսում.
Հառաչում և մերթ, հեծկտում և մերթ,
Մերթ յերկար ու ձիգ հոսովե՛լ տալում:

*) Հեղինակը արտբերված էր հյուսիս, Վյատկայի նահանգը միտակետական
սեմիմի ծառանակ:

Լրտի՛ր... Այս ձայներ լավ ծանոթ են մեզ...
Յեկի՛որ են, աշտակ բռնի վրտարած.
Չե՞ վոր անողոք բաղդից հալածված
Շտակը կան աշտակ, հյուսիսում խորած...

Նրբանց մայրերին մենք նըրանց կողմից,
Ի՛մ սող, ի՛մ նըշան նրբանցից հասցնե՛նք.
Արցունք պարփակող սե-սըլի նամակ
Արյունաճիրան արծրվին հանձնե՛նք:

Ուղարկե՛նք նրբանց բնիկը-արդերանց
Պատճենն այս նըրանց տաղանդորի.
«Բնիկընե՛ր, մենք մեր արցունք-արյունով
Ներկեցինք զժպտը ճամփան փըշայի:

Բայց վերջին ժամին, յերբ մեր թույլ
մարմնին
Հրաժեշտ եր տալիս տառապող հոգին,
Մեզ թըվաց կապած չքնող ծխածան
Մեր հայրենիքի կանգույտ յերկնքին...

Բայց ձյուն... ձյուն կրկին... Հորս կողմը
սառուց.
Ճերմակ գերեզման և ճերմակ սրտանք...
«Դրկած արցունքին արցունքը պիտի
Հանդիպի»-լավից սողիս հասաչանք...

ՄԱՆՈՒՇԱԿ

Ձան մանուշակ, դարնան գուշակ,
Ի՛մ սիրունիկ ու քնքուշիկ,
Ցողի պաշտած ու սիրեկան,
Ի՛մ պատրիկ ծիծղուն-աչիկ:

Քեզ ո՞վ պսկեց, քո գեղեցիկ
Հայրենիքից ինչո՞ւ գատեց,
Նորարողքով կոկոն սերիդ
Ինչո՞ւ սրգի չոր փաթաթեց:

«Ա՛խ, մի՛ հարցնի...»-անակնկալ
Ինձ ի՛մ նորեկ հյուրը հարեց,
Վորին լանտիս լուսամուտին
Մի աղունիկ ըզգուշ գըրեց:

«Մի՛ հարցնի... դու հարցրո՛ւ
Չե՞րիք, վտիպ սեղմ՝ կապանքին,
Վրդեցրդ կախ կուռ փականքին
Յե՛վ փոթորկուն դաժան կյանքին...

Նըրանց հարցրո՛ւ...» Սակայն հանկարծ
Քնքուշ հյուրիս գույնը փոփեց,
Լուսամուտի յերկաթ փեղկի
Վըրտ բնկավ, ուշաթափեց...

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՆԵՐ

(Ներկայացված են գլխավորապես դեմոկրատիկ յեզի պրակտի-
քայնասեղծները)

Գիտելի Բուշբեկի

ՍԵՎ ՄԱՏՅԱՆ

Ռազմը լլուեց: Ել չեն լսվում մարտադուշեր և տեղացիներ.
Չեն փորձում հրրակ չնչոյ սեփարեքան թնդանոթներ.
Յեղբայրասպան մարդիկ անկարգ որսոված են մեծ աքյուն—
դաշտում,
Նրանց հրժքեր, անմիտ աչքեր սև ազդափններն են հոշտում...

Ո՞վ սիրտ արավ, ո՞վ մերկացրեց մարդկության գեմ թուրք չաքի:
Ով բարձրացրեց դրոշն արյունի, ո՞ւմ տանք անուն հանցավորի...
Քառված, Առաված, արտաավալի քեզ աղերսում եմ փշտահար՝
Թընայի՛ր իմ Ժողովրդին, իրնայի՛ր իմ սիրած աշխարհ:

ԲԱՆՎՈՐԱԿԱՆ ՅԵՐԳ

Մենք չենք սիրում տնքոց, հառաչ,
 Մենք չենք սիրում արցունք ու յայ.
 Մեր սիրան և լուկ հույսով արտիում,
 Մեր մուրճն և լուկ հույսեր կոփում...
 Մենք չենք թողնի զեկը կյանքի,
 Վաչ մեր հրնոցն աշխատանքի...
 Արդեն կրրակն և ճարճատում—
 Կոփի ճախեր աեղ-տեղ ճայթում...:

Թուխ նրկուդում, խոնավ հորում,
 Ռւր մեր քրտինքն և ծործորում,
 Այն թեյն ենք մենք հյուսում, կըցում,
 Վար կյանքն և հին քանդում, լուծում...
 Մոտ և բազեն՝ բողբոջն ահեղ
 Պատի ժայթքե ինչպեա հեղեղ...
 Յեւ թող դառնա մեր յերգն արտդ
 Մարտահրավեր համաճարակ...:

ԵԳՆԱՏԵ ՆԻՆՈՇՎԷԼՈՒ*) ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ

Սիրում եմ քեզ, սիրո՛ւն թիֆլիս,
 Ենգամ փռչին քո վաղոցի,
 Հեթե տնգամ մահը դաժան
 Քեզ ափերի ու սղոցի,
 Յեթե տնգամ հրարորրոք
 Պատի չուրջրդ հրե արքան,
 Դառնաւ ափեր ու անամոք,
 Քեզ կսիրե պոետն աշնքան:

Շատ տնգամ եմ, խափար ու մութ,
 Շրջել չուրջրդ, ինչպեա ուրու,
 Եթաճմինդան, սարը զմբուխտ,
 Ինչպեա ցից քարը բուխարու,
 Յեղեկ և ինձ բնկեր խորհող,
 Իմ մենության սրահը կիզել,
 Յեւ քաղաքում այս չնիրհող
 Տրամվայն և թափով վաղել:

Յեւ ահամա այս ազմուկի
 Յեւ լուսթյան յերգի մեջից
 Տեսել եմ յես հաճարանի
 Նինոզվիլու պատկերը ջինջ,
 Յեւ աչքերը ախ խորամուխ,
 Վար տեսով լույսն այս սրերի,
 Այս վառ սրերը հրաբուխ,
 Ահագնաթափ ու վեթխարի:

*) Վրաց տառերն սոցիալիստ-բեկտորիստը:

Ո՛ր, ի՛նչպէս է սիրտըս գարկում,
 Յերբ լըջում եմ այն փողոցով,
 Վարտեղ փորպէս ուռմբ ահարկու
 Յերգում է նա դեռ գնդացով:
 Սիրում եմ քեզ, Թիֆլիս քաղաք,
 Նինոչվիլու հայրենի տուն,
 Նինոչվիլուց յերգը յերկաթ,
 Յերգը մըրիկ ու խմաստուն:

ՍՈՂՈՄՈՆ ՏԱՐՈՆՑԻ

ՆՈՐ ԳՅՈՒՂԻ ՊԱՏԿԵՐԸ

Գյուղը մըտա նոր հուլիւրով, նոր հայացքով,
 Տեսա յես չառ նոր նոր դեմքեր առույգ՝ ու ժիր,
 Տեսա նաև յեկեղեցին խարխուլ ու հին
 Յեզ Կանգը գարշ ու զանգատունն իր հին ծածքով:

Այնտեղ, ուր վոր ծէր քահանան՝ ծէրուկ Մաթեն
 Աղոթում էր մի ժամանակ սին առարծուն,
 Դատարիւթյուն, լըռություն էր տիրում արդեն
 Յեզ քամին էր սրարում այնտեղ— յեկեղեցում:

Իսկ հանդերում աշխատում էր հաղթ մեքենան,
 Կոլլեկտիֆն էր դուռըս գործում հար յեռանդով.
 Բայց կար մեկը կոլլեկտիֆն չար ախոյան,
 Վորին նորը մահացու էր, խոցող, անթով:

Իրիկուն էր... փայլում էյին աստղերը վառ
 Յեզ մինչ ժամի տասերկուսը պիտի հնչեր,
 Յես դեռ արթուն զիտում էյի գիտե՞ք՝ ինչեր...
 Թե հինն ու նորն ինչպէս էյին մըլում պայքար:

ԱՐԻՍ ՄԻՍԵԿՅԱՆ

ԴՈՒԴՈՒԿԻ ՍԱՀԱՌԻՆ ԵՆ ՔԱՄԻՆ ՁԻ ԲԵՐՈՒՄ

Դու շատ մութ հարցեր լուծել ես արդեն
Մեր հին գրքերում, բորոնիկոնում,¹⁾
Բալլի գետ չը գիտես՝ ինչ տեսակ գարդեր
Ասեղնապարծեց Թիֆլիսը հընում:

Անցե՞լ ես արդյուք մեր Սիրաշխանով²⁾,
Դիտել ուշադիր փողոցները ծուռ,
Բեկ չե՞ն աղչեցրել ումբերն³⁾՝ հաստափոր
Յեզ ճիւղերի՝ շարժահը՝ տրխուր:

Իսկ թե դեպի հինն լողացմունք, հարգանք
Դեռ դոնե մի քիչ կայծում ե քս մեջ,
Կրկան թե ինչու Թիֆլիսի գրտան,
Ինչպես գոհարի, պահապանն եմ յես:⁴⁾

Կը գգաս թե ինչու յերգս եսպես արձակ
Չքաղվեց փոշ մի պոետի ծաղրից,
Թե ինչու հընին եսպես համարձակ
Չգտում եմ նայել արդի աշխարհից:

1) Բորոնիկոն կամ քրոնիկոն վրացական տաճարապետությանն է:

2) Սիրաշխանն Թիֆլիսի գերեզմանների փողոցն է իր հարակից նեղիկի
փողոցներով:

3) Ումբեր կոչվում են դիտու հակայական գոմշատիկերը, փոր շարված են
«Իրաչինների գուրաններում (խանութ):

4) Ճիւղեր՝ շյամանչա:

5) Չարժահ՝ սրբուկական չեղանակ է:

6) Հեղինակն իսկապես բնակվում է Թիֆլիսի «գոմար» նրա հին ծայրու-
մաս Խարբուլի թաղում:

Ո՛ւր են, ո՛ւր, քեֆերն են անդուդական,
Կյանքը, են սիրունն ու հրապուրայի,
Ել չարդախածածկ սեւերը չը կան
Բոլնիսի՝ ճամփին ուխտավորների:

Ել գերեզմանիդ չեն տանի զինին⁸⁾
Ճոթըովեց արդեն բաղդադի փոշին⁹⁾
Ել յե՛րբ կըտեսնես չիլ միկիտանին¹⁰⁾
Իր գուլքնի առաջ չղթալած զոչին¹¹⁾:

Մուշակովի¹²⁾ համբար, լեկուրն¹³⁾
արթուրմեն¹⁴⁾

Ու հընուց են լավ աղաթները հին...
Վա՛հ, ցավ մտապղծեց խոսքը վրացերեն
Ու հոգսը մենակ ծանրացավ սրտին...

Պառկած եմ ահա յես մեջքիս վրա,
Իսկ անուրջս, հե՛յ, թռչում է հեռու...
Թեզն ինչպես ական պայթեց, վառվրուց...
Յեզ զրբիչս առա նորից հանգելու:

Հընուց փորձոված՝ սպասում եմ հովին,
Վոր են հեռավոր միրածն ինձ բերի...
Չըկա սահառին¹⁵⁾... տարել է ովոր...
Ձենը չի հասնում իմ տան կտուրին...

7) Բոլնիսը (ս. Գեվորգ) հայկական ուխտատեղի յե Բորչալուի շրջանում
Պաշեն գյուղի մոտ:

8) Հնում սովորություն կար՝ մեռելի ախար-տղերքը նրա գերեզմանի վրա
զինել էին հոնում, Բրջում գերեզմանը գինով և հիշատակում գերեզմանի
ախարքը:

9) Բաղդադին արեվելյան ճաշակով մեռաբես Թաշկինակ է, փոշիքը՝ նրա
ծոպերը: Հնում դարդիմանդ տղերքը վզերը փաթաթում էին «բաղդադի աղլու-
խով» չիկի համար:

10) Պանդոկատեր-գինեվաճառ:

11) Բազմակամ խոյ:

12) Բուցքամարա:

13) Լեկուրի կամ լեզգեվար՝ պաք է (լեզգիկա):

14) Մանկական-պատանեկական խաղ է: Պաղագողները իրար վրայից
թռչում են:

15) Ցայգանվադ գուռնայի վրա:

Ձուանի փոխարեն զաւոդն¹⁶⁾ և շաշում...

Դըհուլին¹⁷⁾, զիլին¹⁸⁾ փականն և փակել...

Բըրուլին՝ վանդակ, զգացմունքին՝

սանձում...

Ել վոչ կա դուդուկ, վոչ ճիչն անարգել:

Յեզ յես չըգիտեմ ում գերին գառնամ,

Եսպես տատանվող ծերացա գրեթե...

Մնում եմ Ոթեյոս անԴեղեմոնա,

Յես՝ սուրիչ կյանքի սիրահարն անթեք:

Հա՛յ գիդի, Թիֆլիս, քե՛զ ել քո լայեզ

Չեմ կարում գովել... Ել չըկա հոռնար...

Բայց կը պարծենամ՝ ներկերդ չըքեղ,

Ինձ հետ միասին, չե՛, չի՛ խոնարհա՞մ¹⁹⁾:

Հե՛յ, իմ հին Թիֆլիս, քեզ համար պահած

Ինչ միտք սանեյի. Ել չըկա սրտում...

Վորոշվեց... հիմա փոխում եմ ճամփաս...

Ի՞մ սիրդն Թիֆլիս... Ե՛հ... ցըտեցուցի՞ր...

16) Գործարան:

17) Թմբուկ:

18) Ձուանայի մենակը (սուլոն):

19) Թիֆլիսի սիրահար Ոսեյոս (հեղինակը) տարիքով «գրեթե ծեր է», սակայն նա տրամադրուա իսկապես բնավ չի խոնարհեցի—պատանու տղամտքով—թյան և թողնում:

ԾԻԱԽՈՏԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ ԲԱՆՎՈՐՈՒՂՈՒ ՅԵՐԳԸ

Ծխախոտը փաթաթում եմ

Մի շատ բարակ թղթի միջին,

Ու յերգում եմ կյանքի թույնը,

Ու արցունքը խեղդում է ինձ:

Յեզ յերգում եմ, և՛ աշխատում,

Ու լալիս եմ իմ սե բախտը

Ու ափրում է կրծքին իմ թույլ

Սև թշնամին— սև թռչախար:

Ա՛խ, չեմ շնչի ալլ ևս յերբեք

Ծաղկանց շունչը իմ լավ դուդուկ,

Նրանց տեղ յես գիշեր-ցերեկ

Բույրն եմ շնչում ծխախոտի:

Ծխախոտ ենք շնչում այստեղ,

Թունավոր է ամենայն ինչ,

Մաքուր ոգի եմ կարոտել

Ու վայրեքին զով ու դյուլթել:

Ու իմ դեմքը գունատ, գեղին,

Աչնան նման դեղին հագած...

Աշխատում եմ, բայց ո՛վ է իմ

Գործի համար շնորհակալ...

Դուք, վոր չըջում ու ծխում եք

Ծխախոտը ձեր բերանին,

Զգո՞ւմ եք, վոր մեանում ենք մենք

Տանջանքներում տնայաժողովի:

Շխախաղը փաթաթում եմ
Մի շատ բարակ թղթի միջին,
Յեզ հիշում եմ անցյալը իմ
Ու արցունքը խեղդում է ինձ:

Մանկությունս եմ հիշում հետո,
Հորս, մորս—վաղուց հանգած...
Ջահել մարդուս, ծաղիկ վորդուս
Ոյեց, տարավ մահը չարկամ:

Ու մնացի վորը ու անտուն՝
Որեքիս հետ անբախտացած.
Այժմ ծխախոտ եմ պատրաստում,
Վոր աշխատեմ մի կտոր հաց:

Ե՛հ, վշտերս ո՞ւմ պատմեմ յես,
Ո՞ւմ տամ բաժին մտքերս սե,
Մենակ մըտա աշխարհը յես,
Մենակ մի որ հող կը մտնեմ:

Ո՞վ է լալու, ափոսալու
Անտեր մեռած մեռելներին.
Դարդս առած կերթամ հլու,—
Նա՛ է միայն ընկերը իմ:

Դուք, վոր չըջում ու ծխում եք
Ծխախոտը ձեր բերանին,
Զգո՞ւմ եք, վոր մեռնում ենք մենք
Տանջանքներով անպատմելի:

ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԱՀԱՐԻ

Ն. Զանգրեբի

ՔԱՂԱՔԸ

Յես եմ քաղաքը հզոր, անկրկնելի, աննման,
Դեմքով, տեսքով, շարժումով, ու յեռացող իմ կյանքով,
Յես անդադրում աշխատող, յես ե՛ւ ուժեղ, ե՛ւ համառ,
Գործարաններով հսկա, ու շենքերի ձիգ շարքով:

Կա մի հրդեհ բոցավառ խոր ծալքերում իմ կյանքի,
Նա փողոցներս է լցրել լավալի պես տաք, այրող,
Չանդատունն ու տաճարը աշխատանքի ու մարտի
Իմ սրտումն է կառուցված, այլ տեղ լինել չի կարող:

Յես հիշում եմ, վոր ալստեղ մութ մի հյուղակ եր կանգնած,
Խարխուլ, խարխուլ պատերով ու կռուրովն եր տափակ,
Կղզիացած, նեղ մի շենք, քարալի պես մթաղնած,—
Ամեն մի տուն —մի քարայր անարև ու անթափանց...

Առավոտից յերեկո ու զիշերից մինչև լույս
Չարթուն լինեմ, թե քնած, նիրհած լինեմ, զգաստ թե՛
Թիրտոս գործում է արագ, սիրտս յերբեք չի լուսմ,
Ու խրիում է անընդհատ իր պատերին յերկաթե...

Մինչև անգամ յերկնքին նետեցի նետն իմ անպարտ,
Խափածանակներ նետեցի՝ վորպես նետ ու հաղթություն,
Վոր վար բերեմ յերկինքը, նրա դռները հզարտ,
Վոր չլինի ճակատիս վոչ մի կնճիտ, վոչ մի թուխտ...

Յես այսպես եմ, քաղաքը, անկրկնելի, աննման,
Դեմքով, տեսքով, շարժումով ու յեռացող իմ կյանքով,
Յես անդադրում աշխատող, յես ե՛ւ ուժեղ, ե՛ւ համառ,
Գործարաններով հսկա ու շենքերի ձիգ շարքով:

ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԱՀԱՐԻ

ԿՈՄՄՈՒՆԱ ՎՐԱՍՏԱՆԸ

I. Բաց Դրոշակներով

Մեր յերկիրը հին ժամանակներից
Կառուցվել է մեծ լեռների վրա
Ու հարթ դաշտերում,
Վտոտիների դեմ անդուլ պայքարել,
Յեւ չառ անդամ ել հեղեղի նման
Չահել է արյուն:
Մենք հետազոտում
Ու սովորում ենք դեպքերն անցյալի
Հին-հին օրերից
Մինչ այսօր հասած,
Ուր մասսան
Չարքաշ
Տանջվում,
Տառապում,
Բայց կոպում եր միշտ կաթքով անասան:
Մի անգամ ձմրան
Այն դաժան ամսին,
Յերբ պիտի ծագեր մի վառ առավոտ,
Մեր յերկրում կովի հրդեհ բռնկեց,
Կրակը հասավ
Մինչև մեծ լեռան դադաթն ահալոր:
Յեւ չանթը կիսեց
Պապարը հզի
Յեւ չանթն ընկավ
Լեռան շավիղին,
Հուրն իր բոցերով
Աշխարհում քայլեց
Յեւ արե մի նոր

Մեր գլխին փայլեց:
Այսօր ալ դ օրվան դիմադրում ենք
Բաց դրոշներով
Ու թե՛ յերգերով:
Դու, աշխատանքի հարադատ յերկիր,
Քեզնով ենք ուրախ
Յեւ չեղ ենք յերգում
Ներդաշնակ ընթացի մեր ազատ յերգի:

II. Հանդեսներ ամեն տեղ

Յեւ վրաստանի
Բարձր վայրերում
Դիմադրում են Մեծ Փետրվարին²⁾,
Ուրախ, խանդավառ, ալ հանդեսներով:
Դալլա և հույսը
Ու բազդը կարմիր:
Ել ո՞վ կարող է
Թիֆլիսին ասել՝ «գառամ արևոք»,
Յերբ նրա ջահել
Թարմ յերակներում
Սերունն է վարաք Բոի պես հոտում
Յեւ նա իր կրծքին
Ծարում է աստղեր,
Վար վորսում է նա
Մեծ տուրքիներով
Հոկա Չահելում:
Չարդարվել է նա
Վորակա հարանացու
Գեղեցիկ, դույնդույն ելեքարոններով
(Յեթե գիշերով նայենք Թիֆլիսին,
Դուք կը զգաք նրա հալացքը գերող):
Այժմ՝ Գուրիայում
Յեւ Մեղրելիայում,
Այնտեղ՝ Կախեթում
Յեւ Լեռնաթում

²⁾ Վրաստանի խորհրդայնական ամիր:

Յեզ Աբխազիայում
 Յեզ Աջարստանում,
 Հարավ-Ոսեթում,
 Այնտեղ՝ Քարթլիում,
 Այնտեղ՝ Բաճայում
 Ու Սփանեթում
 Մի նոր
 Չլաված մեծ ուրախության
 Չայներ են թնդում՝
 «Հիմա ենք միայն
 Աչքներս բացել:
 Չկա վո՛չ աստված,
 Յեզ վո՛չ էլ հրաշք.
 Բանվորն է ազատ
 Մեր յերկրի վրա»:

ա. Վաղջույններ

Բոլոր վայրերից
 Աւ անկյուններից
 Վաղջույնի կարմիր խոտքեր են դալիս
 Յիկին,
 Կենտկոմին.
 «Վաղջու՛յն հրակարմիր մեծ Փետրվարին,
 Մենք կապաշտպանենք
 Պողպատե կրծքով
 Մեր աշխատանքի յերկիր հարազատ»:

ՆԱՅԻՐԻ ԶԱՐՅԱՆ

ՊԱՏԳԱՄԱՎՈՐ

Ինձ այցելեց Հայրս յերեկ—
 Վաթսուհամյա մի ծերունի,
 Վոր տքնել է դիշեր, ցերեկ,
 Խմել կյանքի դառն թուլնից:

Նա հյուր յեկավ անակնկալ
 Յեզ գրկարաց ընդունեցի.
 Սաի. «Տո՛ւնդ է կրակ ընկած,
 Թե՛ բռնվել էս ծանր վեճի»:

Գրկեց, ասաց նա ժպտալով.
 —Յես հրպարա եմ պահա վորդով,
 Բայց փոխանակ տալու յերգեր,
 Լավ է դաշտում հողը հերկել:

Յեզ նա հանեց իր դրպանից
 Մի ճերմակ թուղթ չորս ծալովոր,
 —Սա մանդատ է գյուղից, վորդիս,
 Ինձ ընտրել են պատգամավոր:

Կարծում էյիր հյու՛ւր եմ յեկել,
 Կամ բերել եմ լո՛ւր աղետի:
 Վո՛չ, ինձ իմ գյուղն է ուղարկել,
 Վոր իր ձայնը տամ սավետին:

Յես գրկեցի հորը ծերունի,
 Պինդ սեղմեցի ձեռքերը կոշտ.
 Ու նա պատմեց թե՛ գյուղերում
 Ինչն է պակաս, ինչի՞ց էս դո՛հ:

Եւսոր կերթա համագումար
 Յեզ վաղջույնի խոտքեր կտաի
 Մեր նորաստեղծ կյանքի համար,
 Հանուն կարմիր մեր գրուի:

XXX

ՅԵՐԳ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՄԱՍԻՆ

Վազված հրով աշխատանքի
Քրտինք եւ դու թափում,
Նոր կենցաղին հավատարիմ
Էնթանում եւ դու:

Վարդևտիդ նյութ դու հառցնում եւ
Ու կյանքի կանչն արթուն,
Կարեւ եւ, նո՛ր իմացա քեզ,
Արեաղարդ դու:

Հարկը հարկին ու անդադար,
Թծում եւ քար ու կիր,
Ու աղում եւ շարժիչն ահա,
Արջաուզը կրկին:

Յերկաթ ու խիճ ու աղյուսներ,
Նյութեր խառնում իրար,
Թափթրվում են աշտեղ, աշտեղ,
Աշխատանքի համար:

Բա՛ց, վարմնաղիր, կուրծքդ համառ
Փոթորկի հանդեպ,
ողի՛ր իրար, ձուլի՛ր իրար
Աղյուս, քար ու թեփ:

Լուսավորե՛ արեւ թող
Լույսով խորհրդային
Աշխատանքի սրերը խոր,
Աշխատանքի ուղին:

Գ. ՄԱՀԱՐԻ

ԲՈԼՆԻՍԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻՆ

Աչքիս առջեւ փռվել է մի ամպ.
Լուսինն է լողում յերկնքում հանդիսա.
Անդորը է շուրջը... լսվում է միայն
Սայլորդի յերդը Բոլնիսի ճամփին:

Ո՛ր, յերգն այն, յերգն այն վո՛րքան
անուշ է
Շուրջում իմ սիրտը, վո՛քան դյուրթական.
Յերգումն այդ կա վիշտ, կա և բյուր
հուշեր:

Կա ն՛ ինդություն, և՛ սեր գեղջկական:

Լսում եմ... անվերջ լսել եմ ուզում.
Մբույլ գիշերն էլ չի տխրեցնում ինձ.
Սիրտըս յերգովն այն վառվում է,
հուզվում:

Պատկերացնում եմ կյանքը կախեթի:

Գրնում է սայլը, ծանրը ճրոխչով
Ու մերթ ճրոթոցն եմ լսում մարակի...
Ա՛խ, այն սայլերդը, անդադար հնչող,
Վո՛րքան անուշ է և վո՛րքան դյուրթիչ:

Գիշեր է, սակայն ու գեւ յերկնքում
Ամպերի միջով լուսինն է լողում,
Յեւ սայլապանը անընդհատ յերգում
Բոլնիսի ճամփին լուսով վողողուն:

Բայց այդ յերգի մեջ վիշտ կա, բարեկամ,
Բազում թախիժ կա հայրենի յերկրի
Ու հառաչանքներ այնքա՛ն, ո՛ր, այնքա՛ն...
Յեւ արդ կարո՞ղ է իմ սիրտը բերկրի:

—Ազգեան կերթամ,—յերգում է նա զիւ,—
Այնտեղից սայլով քարաղ կը բերեմ,
Դե՛հ, քաջե՛ք, յեզնե՛ր, սա՛յլ իմ, գե
վաղի՛ւր,

Պարտովի՛ր անվերջ, դարձի՛ր աներեր:

—Գյուղացու կյանքը տանջանք է յեղել.
Լավ որ չի տեսել թշվառ գյուղացին,
Կարիքն ու հոգսը միշտ նորան նեղել
Ու չարչարել են... սա՛յլ իմ, դե՛հ դարձի՛ր:

—Գրնում եմ ահա յես իմ սիրելի
Ազգեանը, վոր քարաղ բերեմ տուն,
Ո՛հ, քամի՛, անձրե՛, միք խանդարի խնձ,
Ֆերկյուղ մի՛ք լցնի ճամբորդիս սրտում:

—Գեղջուկ տղա յեմ, մեն ու միայնակ,
Մի դիչեր դուրս եմ յեկել յես տանից,
Գրնում եմ աղի, վոր վերադառնամ
Գոհ լինեն մայրս ու յեզներս ինձանից:—

Ֆերգում է սայլորդն ու դանդաղ քրչում
Դաշտերի միջով ընդարձակ ու լեն,
Յեւ յես կարոտով լրսում եմ, հիշում...
Դյուրթված լսում եմ անուշ հարակե՛ն:

Գիշեր է... լուսնի շողքը կաթնագույն
Փռվել է արձակ հանդերի վրա
Ու սայլապանը վողջ դիչերն անքուն
Ֆերգում է, յերգում հին յերգըն իրա:

Յեւ յես լրսում եմ լուռ և ունկընդիր,
Դիտում եմ հոգնած յեզների քայլը,
Թե ու զիչերին Բոլնիսի ճամփին
Ինչպե՛ս ճրոշնիսց գրնում է սայլը:

ԱՐԻՍ ՄԻՍԱԿՅԱՆ

Շաքո Նալբուդի

ԿԱՊՈՒՅՏ ՔԼՈՒԶ

Կապույտ իմ բլուզը սիրում եմ յես,
Ինձ հետ է նա մաշված և ինձ հետ է սրտակից,
Բանփորի համար նա թանկարժեք մետաքս է,
Վարի մեջ պիտի տա իր հոգին:

Միտսին հյուսվեցինք, կորցրինք թափ և ուժ
Միևնույն դորժատան մեջ,
Ուրիշներն են մաշում ինձ, յես բլուզս եմ մաշում,
Միևնույն հնոցում վառվում ենք մենք:

Որնիրուն գործում եմ կտորներ թանդ շալի,
Իսկ ինքս հաղեում եմ ցնցոտի մի անդուր,
Աշխատանքս վոչվոք չի դնահատում,
Իմ դորժածն ինձ վոչվոք չի տալիս...

Նրանք են վալելում իմ պատրաստածը,
Ինձ բաժին է ընկել այս հին ցնցոտին.
Ահա՛ մեծ այն շենքը, վոր դարդարված է,
Նայում ենք մենք նրան մեր հին խրճիթից:

Աղմկում է սիրտս, յերբ նայում եմ նրան,
Աղմկում, բողբոլում է կրկին,
Այն ո՞վ, ո՞վ սահմանեց այս կարգերը դաժան,—
Մեղ միայն տառապանք ու քրտինք...

Ինչո՞ւ յես չվերցնեմ իմ պատրաստածը,
Հեռվից աչքս անկեմ, հեռվից սիրտս ցավի...
Ով խլում է ինձնից իմ քրտինք—վաստակը,
Անիծված թող լինի, անիծված թող լինի:

ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԱՀԱՐԻ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՎՐԱՍՏԱՆԻՆ

(10-ամյակի առթիվ)

Պարբերի՛չ եր կյանքը տաս տարի առաջ,
Ուրիշ հիմի,
Դիտի՛վ զերեք ըստվերն եր դորշ, ըստանական
Շովինիզմի.
Տառապում եր միշտ աշխատավորն արյունաքամ—
Տարին բոլոր
Խեղճ ու մոլոր:
Դարձել եր կովի անծայր մի դաշտ մեր յերկիրը
Յե՛վ ավերակ
Թե մարդ ես՝ արի խաղաղ սքսով հողդ հերկիր
Աբելի տակ...
Սո՛ւր եին հանում յերեք ազգերն յեղբայրակից—
Իրարու դե՛մ,
Իրարու դե՛մ...
Տերերը «քաջ» եին —մենչեիկ, դաշնակ, մուսավաթ.
Յե՛վ... «սոցիալիստ».
Փառքով եր փայլում նրանց սուրը արյունակաթ
Յե՛վ միշտ գալիս
Խրվում եր կրծքին—այն «մարտերում հերոսական»—
Յե՛վ բանվորի,
Յե՛վ հողվորի:
Վառվեց աչքունը, կրակվեց յերակներում մեր,
Ըմբոստացավ,
Մեզ՝ փեսրվարին՝ ջերմ ձեռք մեկնեց Հեկտեմբերը...
Յերբ լուսացավ—

Պարբերին հպարտ կարմրածպիտ դրոշակը մեր,
Յեղբայրության,
Յեղբայրական...
Յերկիր՝ Վրաստան, դու գեղեցիկ, դու կառուցում
Խորհրդային,
Հիմա ուրիշ ես, ուրիշ կովի կա կո ծոցում,
Յե՛վ սենյակին.
Հիմա գնում ես դու, անճանաչ և անդադրում,
Մեր նոր կյանքի
Դարաշրջան...

վ—բ

Լ Ե Ն Ի Ն Ի Ն

Հեռացար մեկանից, Լե'նին, մե'ծ վարպետ,
 Ու մեկ այս յերկրում վորբացած թողիր,
 Սե քոզ և ահա մեր սրտին բարգւշկ —
 Համայն մարդկության բոլոր ցեղերին:
 Վողրում ե Մոսկովան, Կրեմլը, Թիֆլիսը,
 Վողրում ե Բերլինն ու աշխարհն ամբողջ,
 Ավեր ու խավար մահը սոսկալի
 Մեր թոխչի առաջ կանգնեց իր ամպով:
 Բայց, վո'չ, վո'չ, յերբեք չենք ուղում արցունք,
 Դու մեկ չես ուտել արցունքներ թափել,
 Դառնացած հոգով մահն ենք անիծում,
 Վոր մեկ կաշկանդման քողով ե պատել:
 Մնիւմ ե մեր մեջ վճռական մի կամք,
 Ձենքով, բուռնցքով սաստել թշնամուն,
 Քեզ նման հաղթող, քեզ նման կանգնած —
 Մենք արգելքները տալիս ենք քամուն:
 Կանցենն շատ որեր աղմուկով լեցուն,
 Վիշտն այս կը փոխվի կրակի ջերմին,
 Նոր մարդիկ կը գան ու սիրով առհուն
 Գլուխ կը խոնարհեն քո անմահ չիւթին:

ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԱՀԱՐԻ

ՈՒՐՄՈՒԼԻ*)

Ա.

Դիչերը դոմչի պես պատկեց գետափին.
 Տիրեց լըռությունը.
 Ջրբուսն ընկալ նեղատիվը կիսալուսնի:
 Տամբա գետը՝ պարկի նման չուք — կարկառած՝
 Լերկ ժայռի ծոցն ե թաղված:
 Մի ծառ չորանյուղ — կանգնել ե ավազակի պես...
 Յեվ ուրվականն իր,
 Վորպես յափնջի պատառուն ու հին,
 Ձգել ուտերին:
 Դիչերը՝ պղտոր հավիթի նրման՝
 Տըրաքվե'ց հանկարծ.
 Յեվ աստղերը դուրս յելան
 Պրծյառն ճուտերի նման:
 Ծառի տակ, հեռո՛ւն —
 Մայրապանր թողեց կրակի չեղջը մարմբրուն,
 Յեվ —
 Անդգի պես, կամ, թռչուն վորպես,
 Թրոտով ու նստեց կոփի վրբան մեղմորոր...
 Ծառում ե խորագանր խաղելով...
 Յեվ հրաշով, հրոնշալով, ուտերը վեր —
 Սայն ե զընում անխրոով,

Յեվ խրվելով խաղաղության մեջն աղոտ —
 Ձայնն ե յովում սայրապանի՝ միշտ խոպոտ,
 — Որե', իրո՛ւրե'...

Ա՛, այդ ձայնը — չորացած թղթի նրման
 Պատուովում ե գիչերվա յերեսին...
 Սայն անտառով չըջապառվեց.
 Բայց Ուրմուլին սայրապանի
 Ձանգուկի պես հնչո՛ւմ ե ճանապարհին...

*) Նշանակում է՝ սուլեբդ:

— Լողում ե լուսնակն ամպերում,
Լուսնակն ամպերով սահում,
Քաշե՛ք, իմ Բուսկա և Նիկոր,
Հարալի՛, հարի՛— հարալո՛ :

— Քարի պես կյանքը ծանրացավ,
Կյանքը՝ դժվարին հանելուկ .
Մի կտոր չոր հացի համար
Տրնակն իմ թողի յես ծածուկ :

— Դառնացած, դառարկ հեռացա
Ճարելու գոնե գրողներ,
Ըսպասում են կին— յերեխա
Գլխաբաց ու մերկ ու անտեր :

— Կարող ենք փախչել մենք կյանքից,
Ծառաներն հըլու՝ միշտ նրբա,
Անդուլ աշխատանք մեր հույսից—
Նկարված մեր կյանքի վրիժ :

— Բարեկամներ ենք մենք գոնե,
Ուրմուլին գրկում յերգի տեղ,
Դըլորվի՛ր, սալլ իմ, գլխիկոր,
Գրնացե՛ք, Բուսկա և Նիկոր :

— Սա՛լլ իմ, սիրելի ու յերգող,
Սա՛լլ իմ, պինդ կապնուց դու տաշած,
Ոգնի՛ր ինձ, վոր դանձր գյուղի
Քաղաքին տանեմ յես բարձած :

— Պրոլետարն եմ յես իմ գյուղի,
Ինչո՞ւ ձեզանից ծածկեմ յես,
Քաշե՛ք, իմ Բուսկա ու Նիկոր,
Հարալի՛, հարի՛— հարալո՛ :

— Հովն ահա՛, հովը մեզմ— բնկավ .
Քաղաք կմանենք մենք չուտով,
Ոգնի՛ր Նիկորին, իմ Բուսկա,
Հարալի՛, հարի՛ հարալո՛ . . .

— Շուտով կերևա քաղաքը,
Քաղաքը՝ յերկաթ սալերով,
Ուր աշուկա թափո՛վ ե կյանքը
Քրքում, վաղում աղմրկով :

— Իսկ յերբ կսեղմի ափերնիդ
Տոթը բաց իր դանակներով—
Յես գիտեմ, գիտեմ, չեք սիրի
Քաղաքն այն փայլուն աչքերով :

Յեվ մի՛ չրփոթվեք աղմուկից,
Վազքերից— կրակե մկանով,
Սիրելիդ իմ Բուսկա և Նիկոր,
Կը դառնանք գյուղին մենք փութով :

— Լողում ե լուսնակն ամպերում,
Լուսնակը կարապ— սահում ե,
Քաշե՛ք, իմ Բուսկա ու Նիկոր,
Հարալի՛, հարի՛, հարալո՛ :

Բ.

Գնում ե սալապանը՝ նստած կովին իր սալի
Յեվ վիշտը ծխացնում դալանի պես .

Գիշերը— խավար

Խավարը— խոր,

Յեվ խճուղին— խիտ :

Գնում ե սալապանը՝ բաղձած կովին

իր սալի

Յեվ գլխին վստորած դարալախն (*) ինչպես

Ոսհերով փաթաթուն :

Շուրջ խավար ե, չուրջը— լուսթյուն :

Ո՞վ ե տեսել ալալախի գիշեր—

Առանց չարժում ու խարչափ,

Յեվ ո՞վ ե իմացել ճամբա գնալ այս ժամին :

*) Դաքալախ նշ. բաղնիք :

Անտառում՝ լուսթյուն,
Անտառ՝ լուսթյան մեջ:
Յերկինքն իր ցանցն է նետել—
Զկնե՛րի նման բռնելու ասողերը:

Իսկ սայրապանը քշո՛ւմ է նո՛րենս
Իր սայրը— բղբույշ:
Խճուղին ձգված է անկուշտ,
Խճուղին ահալո՛ւր
Յեվ մասնիչի պես անտառում թաքուն,
Ո՞վ կարող է կտրել—անցնել այս ձորերը,
Դաշտերը մշուշ.
Ո՞վ կարող է կտրել—անցնել անտառներն այս
անթափանց—

Այսպես ուշ,
Յեվ սև քանց քարածուխ՝ թափված խալա՛լը:
Խճուղին անկուշտ,
Խճուղին հեռաձի՛ղ, խճուղին ահալո՛ւր...
Շուրջը ժայռեր անշարժ,
Շուրջը գիշեր, անխարշափ,—
Ո՛ր, սարսափելի է, ո՛ր, ահալի՛ է
Ճամբա գնալ այս ժամին...
Սակայն դե՛ռն է սայրապանն անսարսուռ
Բազմած կուրին իր սայլի:

Սարի վրան, ասողերի նման փոփած
Քաղաքն յերեաց,
Իսկ հեռու, կոխ լնջվես, բսռաչեց զնաչքը,
Գնացքի ձայնը, քարի պես ծանր,
Ընկավ ժայռերին—փրշուք—փրշուք...
—Բո տիրոջ հե՛րն ել... խի՛րի—որե՛՛...
Խարազանն ել շաչելով,
Կարծես գոտի գրկալունդ—
Փաթաթվեց մարմնի վրա կենդանու:
Ո՛ր, լուսթյունը կանաչ՝ ապակու պես փշրվեց հանկարծ
Յեվ փշրանքը փռեց այստեղ,
Սնտառում:

Հետո զարձյալ լուսթյուն է դարձյալ զարդանդ:
Խճուղին անկուշտ,
Խճուղին հեռաձի՛ղ, խճուղին ահալո՛ւր...
Շուրջը ժայռեր անշարժ,
Շուրջը գիշեր անխարշափ...
Ո՛ր, սարսափելի է, ո՛ր, ահալի՛ է
Ճամբա յերթալ այս ժամին—
Վազրի պես սարկց կիջնի ավաղակը
Հանկարծ.
Կը թալանի քեզ
Յեվ կը չքվի անտառում...
Գ.

Գիշերվա կեսին՝ կտուք մի սրբնթաց
Տանում է նեպմանին.
Նա կամուրջն անցնում է իջնում է ցած,
Թաղվում թափուտում խիտ անտառների:
Կտուքն որորվում է և սըլանում է,
Վար շուտով բռնի զնաչքը հասնող,
Կտուքի մեջ նստած նեպման թռչում է—
Վախի բեռան տակ ծանր ու ճնշող:
Ո՞վ պետք է լինի այս ժամին ճամբուրդ,
Յերբ անտառը վողջ հոտում է արյուն—
Դուցե կարիչ մի, սրտապինդ ըմբոստ—
Դեռ ևս անանուն:
Նեպման, լայց գիտցիր, կը լացացնեն մորդ,
Յեթե հանդգնես անտառովն անցնել.
Ո՛ր, նստած ոչնտեղ ավազակ մի վեա—
Կարող է առնել հոգիդ անարդել:
Դու լնջվե՛ս դուրս յեկար մենակ,
Կարի՛ր չունչը քո, քանց քամի թռի՛ր,
Կարծես չգիտես խեղճ ու անաղյալի,
Թե ի՛նչ սև կարող է գալ քո գլխին:
Կտուքը թռչում է, սըլանում նեպման,
Կտուպանն հիշում է որբը հին,—
Են վո՛ր գիշերն էր սև—սրտ նման,

Ո՛վ ե ճամբորդել այս արնոտ ժամին :
 Նեպման, դիտցի՛ր դու, վոր քո բախտն հիմա
 կարող ե հանկարծ արյունով թրջվել,
 Վոր այս անտառը ե այս խավարը,
 Քո կառքը վարող կառապանին ել—
 կարող են հանկարծ
 Քո ճամբան կտրող ավազակ դարձնել :
 կառապան, զնա՛, խիտ անտառի մոտ
 Յերևի մեկը քեզ կը հանդիպի ...
 կառապան, զնա՛,
 Յեվ «Չումդայրան» քո
 Փսի՛ր ձիերիդ— փոխան մարակի :
 կառքը թռչում ե, զնում ե նեպման,
 Հիշում ե նա ել իր որերը հին,—
 Են վո՞ր դիչերն եր սե—սրա նման,
 Ո՛վ ե ճամբորդել այս արնոտ ժամին :
 Գնում ե սալլապանը, ծորում Ուրմուլին :
 Լուս ե չորս բոլորը, լուս ե խավար :
 Լուսինը հովվի պես
 Մեջքը կոացրած—
 Հոտն ե քշում ամպերի
 Յերկնքի ցերեսին :
 Ավառիկ ձիերի շնչառությունը—
 Վոլորուն պարսատիկ,
 Վոր քունչում ե դիչերը :
 կառքը սալլի կողքովն
 Արագ սրացա՛վ—
 Ինչպես բազե .
 Իսկ անտառը կուլ տվեց նրան :
 Հանկարծ շարժվեց անտառն ամալի ,
 Պատառոտելով քողն՝ իր ցերեսի ...
 Ու դուրս թռավ թաքստոցից
 Ավազակը—
 Չայրույթով լեցուն :
 —կանգնի՛ր

.
 Սարսափով լցվեց հանկարծ խճուղին,
 Սողալով սարսուռ անցավ ամեն դի,
 Յեվ ճամբի մեջտեղ—հատվեց Ուրմուլին :
 Սալլը կանգ առավ :
 Լավում ե միայն խիտը՝ ...
 Շունչն իր պահեց սալլապանը,
 Սարսափով լցվեց հանկարծ խճուղին,
 Սողալով սարսուռ անցավ ամեն դի
 Յեվ ճամբի մեջտեղ—հատվեց Ուրմուլին :
 Սալլն հանգստանում ե,
 Սալլապանը նսյում ե ավազակին սրբախալով,
 Յեվ—
 Լսողությունը, սուր ինչպես մանգաղ,
 Լարել ե հիմա :
 Ավազակն յերբեք յեղե՛լ ե խաղաղ,
 Կամ քնքշախրտ մարդ յեղե՛լ ե արդյոք,
 Ի՞նչպես հավատալ մարդուն այն թշվառ,
 Վոր որ—ցերեկով չըջում ե ծածուկ ...
 կյանքը նրա աչքում—զանակի բերան,
 կյանքը նրա համար—մի կարծ հրացան ...
 Սակայն, լսո՛ւմ եք, խոսեց ավազակը—
 —Յեղրա՛յր իմ, նստի՛ր ե հանգստացիր,
 Հիմա աշտակից հո մի կառք չանցա՞վ ...

 Լա՛վ, դու ինձ լսի՛ր,
 Մնա՛ անխուսով :
 Յերդվում եմ, քո դեմ վոչինչ չունեմ յես .
 Յես հառա միայն սե մի բողբոջին,
 Ո՛, վո՛չ, վոչ թե սե, յես յեկա այնպե՛ս
 Յեվ ուզում եյի
 Պատմել իմ կյանքի
 Պատմությունը սե ե այնպես պետկես ...
 Մի փոքր ստաջ—յես խելացնոր

Յեւ յընածարաւ մարդաստան եյի
 Սաւա՛յն Ե՛հ . . .
 Մի փոքր առաջ—այն կառքովն անցնող
 Մարդուն թոցնել ուզում եյի, գեհ,
 Բայց իզո՛ւր, իզո՛ւր, կառքը սըլացա՛վ . . .

 Կառքն արագ անցավ .
 Յեւ յես չարի աչն—ինչ ուզում եյի .

 Հեռվից լսեցի յես քո Ուրմուլին—
 Իմ անցած որերն աչնպես պատկերող .
 Ինձ՝ Ուրմուլին քո տարաւ անցյալին . . .
 Յեւ գենքն իմ ձեռքից հանկարծ քնկավ

 Մէն, Ուրմուլին քո բերաւ որերս հին,
 Յես հուշերիս հետ . . .
 Կառքը սլացա՛վ .

 Յեզրայր իմ, յես ել ժամանակ կար մի
 Դեզ պես մի սալուրդ գեղական եյի,
 Յեւ իմ որերն ել խարազայնաձայն—
 Ընթանում եյին ցեխ ճամբով միայն :
 Ո՛ր, սիրում եյի յերգել Ուրմուլին,
 Յես ել եմ անցել այս ձիգ խճուղին,
 Յեւ լսեղճությունը, մանրին մրտած,
 Ծառ եմ յես կրել փոշոտ պտրկը քանց . . .
 Սաւա՛յն հույսը իմ անհետ չքացավ,
 Արեւ բազմիս հանգաւ ու մթնեց .
 Ընկա անտառը—ձեռքս հրացան . . .
 Տառ տարին անցաւ այսպես, բոլորեց :
 Մտածի՛ր, յեզրայր, գուցե հիշես դու,—
 Կրակից ել տաք, յերկաթից ամուր
 Սով—պատուհասը, յերբ գլուզն ալրում եր . . .
 Աշխատանքն այսօր գին ունի և քաշ,
 Ուրի՛չ են հիմա կարգն ու անբություն :

Ե՛հ, են ժամանակ ո՞վ եր մտածում
 Խեղճ—չքափարին ողնելու մասին .
 Գլուղը—խեղդամահ . . . մութ խրճիթներում
 Մուրացկանն ինչպես՝ բառվէ՛րն իր քաղցի,
 Իսկ այնտեղ, հեռուն, անտեղ քաղաքում—
 Ծով—անդործությո՛ւն :
 Յեւ ո՞վ եր լալիս գլուղ ու քաղաքում .
 —Այլքա՛տը անտուն :
 Աովից մեռաւ կինս,
 Իսկ վորդուս գժրաղղ պատմությա՛ն

 Ե՛հ, յեզրայր իմ լալ, դաժան եր կյանքը .
 Ո՛ւր եմ յես հիմա :
 Խրճիթն իմ՝ գուցե հողմը տապալեց,
 Խրճիթն իմ՝ գուցե նա տակովն արեց :
 Այո՛, կինս նոր եյի թաղել,
 Յերբ սալը պատուեց վորդուս գլուխը,
 Աով եր չորս բոլորս և ճամբես անել .
 Ըստառում եր ինձ մահվան դադաղը .
 Ի՛նչ պետք եր անել,—
 Սով եր չորս բոլորս և ճամբես ունել :
 Յես ուրիշ միջոց ու ճար չունեյի .
 Ի՛նչ եր թելադրում ինձ կյանքը դադիր,
 Բացի նրանից, վոր յես տեսի .
 —«Ով վոր ես՝ կանոնի՛ր» .
 Յեւ ինչպես մի ճուռ մորթեցի մարդուն :
 Այո՛, յես ուրիշ ճամբոս չունեյի :
 Դռանս մոտ մահը կանգնել եր արթուն
 Յեւ կարեւր խեթ—չնճում անդուլ .
 —«Գնա ողանի՛ր, գնա սղանի՛ր» :
 Անեծք կարգացի յես իմ սև բազդին,
 Կոտիս խրեցի գանակը փայլուն,
 Հրացանն ել ուսի՛ս . . .
 Արանից հետս վոչ վոքի, տախ,
 Յես չեմ ինայի,
 Արանից հետս վոչ վոքի, տախ,

Չեմ հաժարտարու :
 — Կանգնիր...
 Այս եր-տույթին
 Թողը համարձակ դաշտի մշակիւ,
 Դաշտի մշակիւ—ավաղակ արդեն...
 Իսկ յեթե անաստ հրաման—կանչիս
 Փորձեր փախչել նա՝ արդեն սլատարտու եր-
 Դանակը սուրսայր...
 Առաջին անգամ մարդ ըստանեցի
 Յեւ այն ժամանակ,
 Մարդու արբունով յես թաթախեցի՝
 Իմ փայլուն դանակ :
 Դրանից հետո թափառում եմ, սե՛ս,
 Անտառներումն այս—ավաղակի պես :
 Կարծեմ տաս տարի անցավ վաղեվադ
 Ըշտայդ գլորվող անխիմների պես :
 Տաս տարի ե, վոր մահակի նման
 Մնկներիս վրա—յես դալիս եմ ման :
 Հիշում եմ, այն՝, յես ըստանել եմ :
 Ըստանել... մարդուն...
 Վամանց՝ հրացանով, վամանց՝—դանակով :
 Սիրելի՛ս, դուցե դարձանում ես դու,
 Վոր աշխարհումն այս, կարծես անխտով
 Դեռ չըջում եմ յես, հանդիպում մարդու :
 Յես՝ ե՛ անցավոր, ե՛ արտաավոր :
 Բայց ի՞նչ կարող ես անել, յեղբայր իմ,
 Այս ամենը թեւադրանքն եր կյանքի :
 Ինձ գնդակն ե փնտառում,
 Նրանով ել պետք ե,
 Վոր ձեռնիմ մի որ, մնամ անդառան,
 Յես—մահվան արժան...
 Յերբ դառն կյանքը
 Դաժաճանում եր,
 Մինչև անտառներ չընկնելն իմ այսպես,
 Մինչ որերս հաշում եյին վաշու մեջ—
 Յես հաղել եյի արդարութունը՝

Խալթի, լաթի փոխաբեն կարծես :
 Իմ կյանքը ինչի՞ն
 Նմանեցնեմ յես,
 Յեթե վոչ միայն
 Անտառումն ընկած մի կտոր թղթի,
 Իմ կյանքը սարսափ ե ընդմիշտ ունայն,
 Յեվ ուրիշ վոչինչ :
 Այժմ ել սպասում եյի ճամբորդի,
 Հիշում սե անշուշտ կառքը, վոր անցավ...
 Մի փոքրը տուճ յես լուր ստացա
 Իմ սուրհանդակից,
 Թե կառք ե դալիս...
 ... Կառքի մեջ՝ փրված
 Մի վոմն հատած
 Քնում ե ուղիղ դեպի կայարան...
 ... Չարմանալի յե, ինչպե՛ս հանդգնեց
 Կարել այս ճամբան,
 Յերբ դիչելն այստեղ լի ե դայրույթով :
 Յերեվի ստալին անգամն ե նա
 Անցնում այս կողմով,
 Յերեվի առաջին անգամն ե, հա՛,
 Անցնում անխժամն այս ճանապարհով :
 Հենց այն եր, մի լավ տեղ դարան մըտած
 Ըստառում եյի յես նրան՝ սոված
 Պային ինչպես ճամբին,—
 Սակայն, ե՛հ, յեղբայր,
 Հեռվից լսեցի յես քո Ուրմուլին...
 Ինձ Ուրմուլին քո
 Տարավ անցյալին...
 Սլացավ կառքը,
 Իսկ վորոշումն իմ՝ գլորվեց ընկավ
 Գնդակի նման :
 Սլացավ կառքը
 Յեվ յես ձեռնթափ մնացի այստեղ...
 Ինձ՝ Ուրմուլին քո՝ դյութեց անձո՛ւն :

Կրօնէջ սիրտը ավազակ մարդու,
 Կատարէջ իմ մէջ մի հեղաշրջում,
 Ետքս թե լինեմ մի նոր սնունդում...
 Յեք ցանկանում եմ թողնել անտար,
 Յեվ աշտարակնից լույսի տակ աղբիլ՝
 Ուրիշ են հիմա ողբերը ջահել,
 Յեվ ուրիշ, ուրիշ կարգն ու տերութիւն:
 Ինձ չի վախեցնի իմ անցյալը վատ...
 Ձենքըս կը հանձնեմ
 Յեվ կը դառնամ յես
 Թեկուղ մշակ մի կամ՝ ամխակիր սե:
 Իմ անտեր զլուխ, ո՞վ կը խղճա քեզ,—
 Անիծում են քեզ ե՛ւ՛րարեկամդ,
 Յեվ թշնամին քո:
 ...Մնաս բարո՞ւմ, յեղբայրս,
 ...Մնաս բարով, յեղբայրս,
 Բեզ ճամբա՞ր բարի:

Ավազակը չքայտի մշտնջի պես:
 Ավազակն անտառում զարծյալ պահվեց.
 ...Վրժ...
 Բողոքում ե նա Արեւին հրկեզ:
 Մագաղաթի պես՝ որը կը բացվի՞ կրկին,
 Իսկ հերոսը մեր—
 Նրա պայծառ սիւնին կարճանաղբի
 «Աշխատանք»:—

Գնում ե սայլապանը՝ նստած կռիւին իր սայլի՝
 Կորսեա հարցական մի լուռ.
 Յեվ ճըռտելով, ճրքնչալով, ուտերը վեր—
 Սայլն ե պնում անխտով,
 Յեվ խրվելով խաղաղության մէջը խոր—
 Չայնը հնչում սայլապանին՝ միշտ խոստում:
 — Որե՛, խիտրե՞...

ՎԵՊՊԵՐ

ՄԻՋԱԴԵՊ ԲՁԻՁԻ ԺՈՂՈՎԻՆ

Մի անգամ
 Բջիջի ժողովին— հիշում եմ,
 Չարմանալի մի դեպք
 տեղի ունեցավ.
 Այդպես է, մոտանում ես
 վրա հասած գիշերը,
 Յերեկն յերբ առաված ես
 ազմուկում սուրբյա...

Ուրբաթ յերեկո եր
 (ինչպես միշտ լինում է)...
 Բջիջի ժողով կար
 մեզ մոտ նշանակված—
 Գալիս են շտապով.
 ահա մենք ել յեկանք.
 Փայլում է սրահը
 լույսերով հեղեղված:
 Ճոռում է դուռը՝ սուր,
 զնդում է զանգը գել,
 Շուտ է գետ, գետ շուտ է...
 չքջում են, զրուցում,
 Կանգնել է մեկն ահա
 Ու չնչին առիթով
 Բարձրաձայն խոսքերի
 ամբոց է կառուցում:

Յեկեկ են բոլորն
 ու համբերությամբ սպասում:
 Ահա ե նա յեկավ—
 Բջիջի բարտաղարն
 իր ծանր պոքաֆերով...
 ...Ու դեպի ամբիոնը
 ուղղակի նա դիմեց—
 — բարե՛ ձեզ:
 — բարե՛ ձեզ:

Ժամանակն է կարծես...

— Ա՞, դո՞ւք եք ախտեղ, Ալիո,
մյուսներն ել,

— Ծխախոտ չծխեք, սրահում
ծուխ ե չատ.

Խնդրում ենք, վոր նախքան՝
լուսթյուն պահպանեք:

...Ու զնգաց զանգը ղիլ:
ամբիոնին նայեցե՛ք,

Ահա նախազահը,
քարտուղարն իրեն քով,
Իսկ զեկուցանողը՝ այն կինն է,
ա՛յ տեսեք,

Նստած է նրանց մոտ,
կապտազույն բաճկոնով:

Ահա ձայն վերցրեց,
սկսեց նա խոսել,
Սկզբից մինչև վերջն,
ով գիտե, թե ինչքան,
Թե վոնց խորհրդային
մեր ապարատներում
Իշխում են որովատելն
ու բյուրոկրատիան:

Վոչ մեկի յերեսին
հոգնության նիրհ չկա:

Խոսողը հարցերին
նախ պատասխանեց,

Ու ասա
մի քանի ընկերներ ցանկացան
Հանդես դալ
մտքերի փոխանակության մեջ:

Կանգնել է
նախազահը,
լուսթյուն է պահպանում,

Խոսում ենք առաջինը,
յերկրորդը,
յերրորդը...

Տաքանում է վեճը,
ու յես էլ եմ խոսում

Առողջ
քննադատության մասին:

— Ուրեմն ո՞վ է կողմ,
առանց քվեարկության.
(ու նորից ցնծումով
զնգում է զանգը ղիլ)
Նշելով գլխավոր կետերը
զեկուցման,
Բարտուղարն անցնում է
հերթական հարցերին:

Հանկարծ նկատում եմ
կողքիս ընկերսը,
Նա մոտենում է ինձ,
Ժպտալով ձեռք տալիս
ու ասում չուկով:
— Այո՛, այդ հենց յես եմ,
Զուգդիդի գավառի
այսինչ-այսինչ մարդը:

Զայրույթը ճնշում է
կոկորդս,
հուզվում եմ,
Դանդաղ հուշվում է
դեպքը հեռավոր:
— Հա՛, սակայն հիշո՞ւմ ես
ողոստոսի որերը,*)
Սե ոտաքիկների հետ
կարծեմ զու էլ կայիր,

*) 1924 թ. մենչևիկների ավանյություն:

ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0387043

Են տարին անտեր
այժմ ել չենք չելելու՝
Անհրաժարակ թուն
սե սե սրերն անցյալի,
Եստր յես բաղլիկի եմ՝
ժայռի պես անհեղում —
Ասում ե ու հանում
կուտատումն իր ցույց տալիս :

— Այդ ի նշարես — ցեր թուա...
ե սաստիկ բարկացած
Մանգառը իր գլխին
յես պատառուտեցի...

Այստեղ նախագահը
դարձուրելի դոռաց :

— Ո՞վ ե այդ,
ո՞վ ե,
ո՞վ,
վսր իրեն ժողովում

պահում ե անվայել :
Երաբանցում ընկալ ու ժխտը,
Նա այդ միջոցին
հա փախել եր...

Ի հարկե, ով պետք է
քննել այդ պահին,
Թե ինչպես պատահեց,
կամ ինչու դալբացա :

Յես հնազանդվեցի
բջիջի վճռին,
Փողովի սրահից
դուրս լեկա շփաթված...

74.455